

თ ა გ ი VII

არჩევნების სახეები და კლასიფიკაცია

1. არჩევნების მრავალგვარობა

არჩევნების სახეები. არჩევნების ინსტიტუტის წარმოშობისა და დამკვიდრების ხანგრძლივი ისტორიული გზის მანძილზე ჩამოყალიბდა სრულიად სხვადასხვა სახისა და ხასიათის არჩევნები. თანამედროვე პირობებში არჩევნების სახეები უაღრესად მრავალფეროვანია.

შეიძლება განვასხვავოთ საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნები, საპრეზიდენტო არჩევნები შეიძლება იყოს პირდაპირი და არაპირდაპირი. პირდაპირი არჩევნების დროს პრეზიდენტს უშუალოდ მოსახლეობა ირჩევს, არაპირდაპირი არჩევნების დროს კი პრეზიდენტს ირჩევენ პარლამენტარები ან ეს სპეციალურად ამ მიზნისათვის მოწვეული ორგანოს ფუნქციას წარმოადგენს. დემოკრატიულ ქვეყნებში რეგულარულად ტარდება და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებისა და რეგიონული მმართველობის ორგანოების არჩევნები.

სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით შეიძლება არჩევნების გარკვეული კლასიფიკაცია, მისი სახეობების გამოყოფა. იმისდა მიხედვით, თუ ვის ირჩევენ, განასხვავებენ საპრეზიდენტო, საპარლამენტო, მუნიციპალურ არჩევნებს; რიგ ქვეყნებში ხდება მოსამართლეებისა და ზოგიერთი თანამდებობის პირის არჩევა. გარდა ამისა, არჩევნები შეიძლება იყოს მორიგი, რიგგარეშე, დამატებითი და ა.შ.

პირდაპირი და არაპირდაპირი არჩევნები. იმისდა მიხედვით, თუ როგორ გამოხატავენ ამომრჩევლები თავიანთ ნებას, არჩევნები შეიძლება იყოს **პირდაპირი** და **არაპირდაპირი**.

პირდაპირი არჩევნების დროს ამომრჩევლები გარკვეულ პოსტზე უშუალოდ ირჩევენ კონკრეტულ ადამიანს, ანუ არჩევის შესახებ საკითხს უშუალოდ მოქალაქეები გადაწყვეტენ. პირდაპირი არჩევნების

დროს ამომრჩეველსა და იმ კანდიდატს შორის, რომელსაც იგი ხმას აძლევს (ან ამომრჩეველსა და პარტიას შორის) არ არის არავითარი შუალედური ინსტანცია ან საფეხური.

პირდაპირი არჩევნებით რიგ ქვეყნებში ირჩევენ სახელმწიფოს მეთაურს — პრეზიდენტს. პირდაპირი არჩევნებით ყალიბდება ერთპალატიანი პარლამენტი. პირდაპირი არჩევნები ჩვეულებრივ გამოიყენება პარლამენტების ქვედა პალატების არჩევის დროს.

ქვედა პალატის მთავარი ნიშანი სწორედ ისაა, რომ მას პირდაპირი არჩევნებით ირჩევენ. ზოგიერთ ქვეყანაში პირდაპირ ირჩევენ ორივე პალატას. მაგალითად, აშშ-ში წარმომადგენელთა პალატა და სენატი პირდაპირი კენჭისყრით აირჩევა. ასეთივე წესია ბელგიაში, იტალიაში და ა.შ. **არაპირდაპირი** არჩევნების დროს ამომრჩეველთა ნების პირდაპირი რეალიზება კი არ ხდება, არამედ ის რაღაც შუალედური საფეხურის საშუალებით მიმდინარეობს. არჩევის საკითხს წყვეტენ არა უშუალოდ მოქალაქეები, არამედ მათ მიერ არჩეული პირები — ამრჩევები, დეპუტატები და ა.შ. არსებობს არაპირდაპირი არჩევნების ორი სახე:

- **ირიბი არჩევნები;**
- **მრავალსაფეხურიანი არჩევნები.**

ირიბი არჩევნების დროს ამომრჩეველთა ნების გამოხატვის გზით იქმნება ამრჩევების (ნდობით აღჭურვილი პირების) სპეციალური კოლეგია, რომელიც შემდეგ ამომრჩეველთა სახელით უკვე უშუალოდ ირჩევს კონკრეტული თანამდებობის პირს.

ირიბი არჩევნები გამოიგონეს ჯერ კიდევ აშშ-ის კონსტიტუციის „მამებმა“. ისინი თვლიდნენ, რომ იმ დროისათვის აშშ-ს მოქალაქეთა ძირითადი მასა მზად არ იყო პრეზიდენტის ასარჩევად და შეიძლებოდა შემცდარიყო ამ საქმეში. ამიტომ, მათი აზრით, მოქალაქეებს უნდა აერჩიათ საგანგებო ადამიანები — ამრჩევები, რომლებიც შემდეგ ყველაზე ღირსეულებს აირჩევდნენ.

ამგვარი სისტემა აშშ-ში ფორმალურად დღემდე არსებობს. ფორმალურად იმიტომ, რომ ადრე ამრჩევებს თავისი სურვილის შესაბამისად შეიძლება აერჩიათ პრეზიდენტი, ახლა კი მათ არ შეუძლიათ ამგვარი რამ. დადგენილი პრაქტიკით, ამრჩევების არჩევასთან ერთად წინასწარვე განსაზღვრული, თუ რომელ კანდიდატს უნდა მისცენ ხმა, ანუ თუ ვინ არის არჩეული პრეზიდენტად, ცნობილი ხდება უკვე არჩევნების დღეს. მეორე სტადია, რომელიც პირველისგან ორი თვითაა დაშორებული და ამრჩევები მონაწილეობენ, ფორმალურ ხასიათს ატარებს. მიუხედავად ამისა, კონსტიტუციით გათვალისწინებული ეს ორი ეტაპი დაცულია. თუმცა, როგორც ზემოთ ვნახეთ,

2000 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებმა აშშ-ში თვალსაჩინოდ აჩვენა ამ ინსტიტუტის არქაულობა.

მრავალსაფეხურიანი არჩევნება რამდენადმე განსხვავდება ირიბი არჩევნებისაგან, რადგანაც მოქალაქეთა ნების გამოხმატველად აქ გამოდის არა ამრჩევთა კოლეგია, არამედ მულტიფორმული ორგანო: ადგილობრივი საბჭო, პარლამენტი ან პარლამენტის ერთ-ერთი პალატა. ასე მაგალითად, მრავალსაფეხურიანი არჩევნების შედეგად არჩეულად ითვლება იტალიის პრეზიდენტი, რადგანაც მას ირჩევს პარლამენტის ქვედა პალატის წევრებისგან შემდგარი კოლეგია.

ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში პროვინციების, რაიონების, რივი ქალაქებისა და ავტონომიური ოლქების სახალხო წარმომადგენელთა კრებებს, ასევე ჩინეთის პარლამენტს (სახალხო წარმომადგენლების სრულიად ჩინეთის კრება) — ირჩევენ არა უშუალოდ მოქალაქეები, არამედ ქვემდგომი სახალხო წარმომადგენელთა კრებები. ე.ი. ერთ წარმომადგენლობით ორგანოში არჩეული ადამიანები შემდეგ ირჩევენ თავის წარმომადგენლებს ზემდგომ ორგანოში.

პროვინული, რეგიონული და ადგილობრივი არჩევნები.

არჩევნების კლასიფიცირების ერთ-ერთი მარტივი და გასაგები ფორმაა მათი ვამიჩვენა ჩატარების ტერიტორიის მიხედვით. ამ თვალსაზრისით არჩევნები შეიძლება იყოს:

- **ეროვნული**, როდესაც არჩევნები მთელი ქვეყნის მასშტაბით ტარდება;

- **რეგიონული**, რომელიც ქვეყნის შიგნით მსხვილ ტერიტორიულ ერთეულებში ტარდება (მაგალითად, აშშ-ში რეგიონული არჩევნები შეიძლება ეწოდოს შტატებში ჩატარებულ არჩევნებს, საქართველოში რეგიონული არჩევნებია აჭარაში ჩატარებული არჩევნები);

- **ადგილობრივი** არჩევნები ტარდება ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის ან ქალაქის ფარგლებში, რომლის მეშვეობითაც ირჩევენ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს (ადგილობრივ არჩევნებს ზოგჯერ ადმინისტრაციულ არჩევნებსაც უწოდებენ).

ზოგიერთ ქვეყანაში ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებს თავისი სპეციფიკური სახელი აქვს. მაგალითად, საფრანგეთში დეპარტამენტების გენერალური საბჭოების არჩევნებს კანტონალურ არჩევნებს უწოდებენ (საარჩევნო ოლქების სახით ამ არჩევნების დროს კანტონები გამოდიან).

საარჩევნო ტურები. თუ არჩევნების შედეგი დგინდება ამომრჩეველთა ერთგვრადი ხმის მიცემის გზით, ითვლება, რომ არჩევნები ტარდება ერთ ტურად, ხოლო თუ ამისათვის საჭიროა ორი და მეტი ტური, შესაბამისად საქმე გვაქვს **ორ და მეტტურთან** არჩევნებთან. მეორე და მომდევნო ტურებს ზოგჯერ ეწოდება განმეორებითი არჩევნები.

თუ არჩევნები არ შედგა, ანდა ჩაითვალა არშემდგარად, მაშინ ტარდება **ახალი** არჩევნები.

მორიგი და რიგგარეშე არჩევნები. არჩევნები შეიძლება იყოს მორიგი და რიგგარეშე. ჩვეულებრივ ამგვარი დაყოფა საპარლამენტო არჩევნებს ეხება ხოლმე. **მორიგი** არჩევნები ტარდება ან კონსტიტუციასა და კანონში მითითებულ ვადებში, ანდა პარლამენტის უფლებამოსილებათა ამოწურვასთან დაკავშირებით. მაგალითად, საქართველოში ყოველ ოთხ წელიწადში ერთხელ უნდა ჩატარდეს საპარლამენტო არჩევნები.

რიგგარეშე არჩევნები ინიშნება პარლამენტის ან მისი პალატის ვადამდელი დაშლის შემთხვევაში. ხოლო თუკი საქმე თანამდებობის პირს ეხება, რიგგარეშე არჩევნების მიზეზი თანამდებობის ვაკანსიის გაჩენაა. მაგალითად, პრეზიდენტის თანამდებობა ვადამდე შეიძლება გათავისუფლდეს სამი მიზეზის გამო — პრეზიდენტი გარდაიცვალა, გადადგა ან გადაყენებულ იქნა თანამდებობიდან იმპიჩმენტის პროცედურის შედეგად.

მაგალითად, საფრანგეთის პრეზიდენტი ჟორჟ პომპიდუ გარდაიცვალა 1974 წელს, თავისი საპრეზიდენტო უფლებამოსილების ამოწურვამდე. იმავე წელს საფრანგეთში ჩატარდა ვადამდელი საპრეზიდენტო არჩევნები და პრეზიდენტი გახდა ჟისკარ დესტენი. მისი 7-წლიანი საპრეზიდენტო უფლებამოსილების გასვლის შემდეგ საფრანგეთში უკვე ჩატარდა მორიგი საპრეზიდენტო არჩევნები და პრეზიდენტად აირჩიეს ფრანსუა მიტერანი.

რიგგარეშე არჩევნები, თუკი ეს ეხება კოლეგიურ ორგანოს (პარლამენტს), ყველაზე ხშირად ტარდება იმ ქვეყნებში, სადაც გათვალისწინებულია პარლამენტის ვადამდელი დაშლის შესაძლებლობა. დიდ ბრიტანეთში მარგარეტ ტეტჩერის პრემიერ-მინისტრობის დროს პარლამენტის არჩევნები სამჯერ ჩატარდა და სამივეჯერ ვადამდელი არჩევნები დაინიშნა. ტეტჩერი იყენებდა ხელსაყრელ პოლიტიკურ კონიუნქტურას. როდესაც მისი პარტიის — კონსერვატორთა პოპულარობა ყველაზე მაღალი იყო, იგი მონარქს შესაბამისი თხოვნით მიმართავდა და პარლამენტი დაშლილად ცხადდებოდა. ვადამდელი

საპარლამენტო არჩევნები კი კონსერვატორებისათვის სასურველი შედეგით მთავრდებოდა.

საყოველთაო, ნაწილობრივი და დამატებითი არჩევნებში. არჩევნები შეიძლება იყოს **საყოველთაო**, როდესაც არჩევნებში მონაწილეობს ქვეყნის ყველა ამომრჩეველი (მაგალითად, პარლამენტის ან პრეზიდენტის არჩევნები) და შეიძლება იყოს **ნაწილობრივი ან დამატებითი**.

დამატებითი არჩევნები მაშინ ტარდება, როდესაც აუცილებელია პარლამენტის შევსება და ვადამდე გამოკლებული დეპუტატების ნაცვლად ახლების არჩევა. პარლამენტს წევრები აკლდება გარდაცვალების, ავადმყოფობის ან ნებაყოფლობითი გადადგომის გამო.

დამატებითი არჩევნები ტარდება იმ ოლქებში, რომელთაც დაკარგეს თავიანთი პარლამენტარი. იმ ქვეყნებში, სადაც მრავალრიცხოვანი პარლამენტია (მაგალითად დიდი ბრიტანეთის თემთა პალატა 659 წევრისგან შედგება) და, მაშასადამე, ხშირია საპარლამენტო ვაკანსიების წარმოქმნის შემთხვევები, „აგროვებენ“ მათ და ჩვეულებრივ წელიწადში ერთხელ ან ორჯერ ტარდება დამატებითი არჩევნები. ეს კეთდება იმისათვის, რომ ყველა ოლქი წარმოდგენილი იყოს პარლამენტში და ყველა მოქალაქეს ჰყავდეს თავისი წარმომადგენელი პარლამენტში.

ნაწილობრივი არჩევნები, განსხვავებით დამატებითი არჩევნებისგან, რეგულარული და სავალდებულოა, გათვალისწინებულია კანონმდებლობით. ნაწილობრივი არჩევნები ტარდება კოლეგიური არჩევითი ორგანოს ნაწილობრივი განახლებისათვის (როტაციისათვის).

ნაწილობრივი არჩევნები, მაგალითად, ორ წელიწადში ერთხელ ტარდება აშშ-ს სენატის განსაახლებლად. აშშ-ში სენატორი 6 წლით ირჩევა, მაგრამ ყველა სენატორი ერთდროულად არ აირჩევა. ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ ხდება სენატორთა ერთი მესამედის განახლება. ამით ამერიკელები თავიდან იცილებენ ზედა პალატის ყველა წევრის ერთდროულად შეცვლის „საფრთხეს“. მათ მიაჩნიათ, რომ თუკი ყველა სენატორი ერთსა და იმავე დროს იქნება არჩეული, მაშინ სენატში შეიძლება შეიქმნას „დროებით შეცდომაში მყოფი უმრავლესობა“; ანდა მოქალაქეები, რაიმე იდეების ზეგავლენით, აირჩევენ ისეთ ადამიანებს, რომელთაც მსგავსი შეხედულებები აქვთ ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკისთან დაკავშირებით. ისინი თვლიან, რომ უფრო გონივრულია ამ პალატის ნაწილ-ნაწილ არჩევა.

იგივე წესი არსებობს საფრანგეთის სენატის არჩევნების დროსაც. სენატორებს 9 წლით ირჩევენ. ამასთან ყოველ სამ წელიწადში

ერთხელ ხდება სენატის ერთი მესამედით განახლება. განსხვავებით აშშ-ს სენატისაგან, რომლის განახლებაც ხდება ყოველ ორ წელიწადში პირდაპირი არჩევნებით, საფრანგეთის სენატი აირჩევა ირიბი, მრავალსაფეხურიანი არჩევნებით — ე.ი. არჩევნები იქ არაპირდაპირია.

შუალედური არჩევნები. გარდა არჩევნების ზემოთ მოყვანილი კლასიფიკაციისა, ზოგიერთ ქვეყანაში გვხვდება სპეციფიკური ტერმინოლოგია. მაგალითად, აშშ-ში არსებობს **შუალედური არჩევნები**.

ესაა არჩევნები, რომელიც ტარდება იმ წელს, როდესაც არ ტარდება პრეზიდენტის არჩევნები. როგორც ცნობილია, აშშ-ში ყოველ ოთხ წელიწადში ერთხელ (ყოველ ნაკიან წელს) ირჩევენ პრეზიდენტს და იმავდროულად იმავე დღეს ირჩევენ წარმომადგენელთა პალატას, სენატის ერთ მესამედს: აირჩევა რიგი გუბერნატორები, ქალაქების მერები და ა.შ. ე.ი. არჩევნები ნაკიან წელს ითვლება ძირითად არჩევნებად, ხოლო არჩევნები ორი წლის შემდეგ, როდესაც გადაირჩევა ქვედა პალატა, აირჩევა სენატის ნაწილი და ა.შ., ეს უკვე შუალედური არჩევნებია.

პრაიმერიზი. აშშ-ში არსებობს არჩევნების კიდევ ერთი განსაკუთრებული ტიპი — **პრაიმერიზი** (პირველადი არჩევნები) — არჩევნები, რომლის შედეგადაც ხდება ამა თუ იმ პარტიის კანდიდატების შერჩევა. რამდენიმე რესპუბლიკელი კანდიდატისაგან აირჩევა ერთი, რამდენიმე დემოკრატი კანდიდატისგან — ასევე ერთი. ესაა პარტიული არჩევნები. პირველადი არჩევნები აშშ-ში არის ღია და დახურული.

ღია პირველადი არჩევნები გულისხმობს, რომ საარჩევნო უბანში შეიძლება მივიდეს ნებისმიერი ამომრჩეველი და რამდენიმე კანდიდატიდან მხარი დაუჭიროს იმას, რომელიც მოსწონს. ე.ი. ივთლისხმება, რომ თუკი ამომრჩეველი გამოცხადდა, იგი შესაბამისი პარტიის წევრია. მისი წევრობა ექვეყნე არ დგება, ითვლება, რომ ადამიანმა იცის, რასაც აკეთებს.

დახურული პირველადი არჩევნები გულისხმობს, რომ საარჩევნო უბანზე მისულმა ამომრჩეველმა უნდა დაადასტუროს, რომ იგი იმ პარტიის წევრია, რომლის არჩევნებშიც მონაწილეობს. პარტიული კუთვნილების დადგენა რამდენიმე წესით ხდება. ზოგიერთ შტატში ამომრჩეველმა ფიცი უნდა დადოს, რომ იგი რესპუბლიკელი ან დემოკრატია. ზოგიერთ შტატში ამომრჩეველების რეგისტრაციისას მას ეკითხებიან, თუ რომელ პარტიას ეკუთვნის და გვარის გვერდით

წერენ ასოს: R — ნიშნავს, რომ ის რესპუბლიკელია, D — ნიშნავს დემოკრატს.

პირველადი არჩევნები აშშ-ს ყველა შტატში არ ტარდება, მაგრამ ეს ცნობილი და პოპულარული პროცედურაა. ამ არჩევნების შედეგია პრეზიდენტის პოსტზე კანდიდატის შერჩევა, რომელსაც შემდეგ საბოლოოდ აირჩევენ პარტიის ეროვნულ ყრილობაზე. ფორმალურად, პრაიმერიზზე პირდაპირ ყველაზე პოპულარულ კანდიდატს კი არ ირჩევენ, არამედ პარტიული ყრილობების დელეგატებს, რომლებიც იძლევიან დაპირებას, რომ ყრილობაზე ხმას მისცემენ პრეზიდენტობის კონკრეტულ კანდიდატს. თუ პრეზიდენტობის კანდიდატმა „მოიგო პრაიმერიზი“, ე.ი. გაიმარჯვა შტატების უმრავლესობაში, ეს ნიშნავს, რომ მან ხმათა უმრავლესობა მოიპოვა პარტიის მომავალ ყრილობაზე.

პირველადი არჩევნები აშშ-ში ტარდება არა მარტო პრეზიდენტის თანამდებობაზე კანდიდატების შერჩევის დროს, არამედ სხვა თანამდებობებზეც — გუბერნატორის ან მერიის პარტიული კანდიდატურების შერჩევის დროსაც.

არჩევნების კლასიფიკაცია ლეგისლაციური ხარისხის მიხედვით. განსაკუთრებით საინტერესოა არჩევნების კლასიფიკაცია საარჩევნო სამართლის პრინციპების თანახმად, რაც ასახავს ამა თუ იმ ქვეყნის, მისი საარჩევნო სისტემის სამართლებრივი, დემოკრატიული განვითარების ხარისხს. ამ შემთხვევაში დაყოფა იქნის დაპირისპირებული წყვილების ხასიათს:

საყოველთაო — შეზღუდული (ცენზიანი);

თანასწორი — უთანასწორო;

პირდაპირი — ირიბი (მრავალსაფეხურიანი);

ფარული — ღია კენჭისყრით.

ნიშნები, რაც ახასიათებს დემოკრატიული საარჩევნო სისტემის მაღალ ხარისხს წარმოდგენილია მარცხენა სვეტში.

თანამედროვე მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობამ თავის კონსტიტუციებში ან სპეციალურ საარჩევნო კანონებში გამოაცხადა მოქალაქეთა უფლება საყოველთაო და თანაბარ არჩევნებში ფარული ხმის მიცემით.

არჩევნების პერიოდულობა. რადგანაც არჩევნების პერიოდულობა განისაზღვრება არჩევითი ორგანოების უფლებამოსილების ვადით, ცხადია, რომ შეიძლება ვილაპარაკოთ მხოლოდ საყოველთაო ან რეგიონული (ადგილობრივი) არჩევნების პერიოდულობის შესახებ.

არჩევნების პერიოდულობა შესაძლებლობას აძლევს ამომრჩევლებს რეგულარულად განაახლონ არჩევითი ორგანოების შემადგენლობა, დაადასტურონ თავიანთი ნდობა არჩეული პირებისადმი ან უარი უთხრან ამაზე. ეს აძლევს არჩეულ პირებს ან პოლიტიკურ გაერთიანებებს ანგარიში გაუწიონ ამომრჩეველთა ინტერესებსა და განწყობილებას, ჰქონდეთ მათთან მუდმივი კავშირი, არწმუნებდნენ თავისი პოლიტიკური კურსის სისწორეში ან თავის უნარში მოახდინონ აღნიშნული კურსის კორექტირება და ა.შ.

არჩევითი ორგანოს უფლებამოსილებათა ხანგრძლივობას დიდი მნიშვნელობა აქვს და ამ საკითხის ოპტიმალურად გადაწყვეტა ადვილი არ არის. პარლამენტის უფლებამოსილების ვადა ჩვეულებრივ 4—5 წელს შეადგენს, ხოლო პრეზიდენტებისა — 5—7 წელს.

უფლებამოსილებათა მოკლე ვადა საშუალებას იძლევა შედარებით ზუსტად აისახოს არჩევითი ორგანოს შემადგენლობაში ამომრჩეველთა კორპუსის მიმდინარე განწყობა, მაგრამ არჩეულ პირებს არ ეძლევათ საშუალება სრულად გამოავლინონ თავიანთი შესაძლებლობები, შეასრულონ დასახული გეგმები.

მაგალითად, აშშ-ს კონგრესის წარმომადგენელთა პალატის უფლებამოსილების ვადა ორ წელს შეადგენს. ეს ერთ-ერთი ყველაზე მოკლე ვადაა მსოფლიოში. ამერიკულ იურიდიულ ლიტერატურაში არაერთგზის აღუნიშნავთ, რომ ეს საკმარისი არ არის და კონგრესმენებს სჭირდებათ გარკვეული დრო, რომ „ათვისონ“ თავიანთი სტატუსი, ამასობაში კი ახალი არჩევნების დროც მოდის. თუმცა, ბევრ კონგრესმენს ახალი ვადით ირჩევენ ხოლმე და მათ წინაშე „ათვისების პრობლემა“ აღარ დგება.

თუ არჩევითი ორგანოს უფლებამოსილების ვადა დროში ხანგრძლივია, ამან შეიძლება გამოიწვიოს არჩეულთა მოწყვეტა ამომრჩეველთა კორპუსის, მისი მოთხოვნილებებისა და სურვილებისაგან.

უფლებამოსილებათა მოკლე ვადები უმჯობესია მძაფრი საზოგადოებრივი გარდაქმნების პერიოდებში, როდესაც ამომრჩეველთა განწყობა არასტაბილურია, პოლიტიკური ძალები ფორმირების პროცესში არიან და ძალთა თანაფარდობა ხშირად იცვლება.

პარლამენტებს, როგორც წესი, არ შეუძლიათ თავისი უფლებამოსილების ვადის გაგრძელება. თუმცა, ზოგიერთ ქვეყანაში დაშვებულია ასეთი რამ. მაგალითად, კანადის თემთა პალატას თავისი უფლებამოსილების ვადის გაგრძელება შეუძლია მხოლოდ ეროვნული კრიზისის შემთხვევაში და თავისი წევრების ხმების ორი მესამედის თანხმობით. ფინეთში, იტალიაში, დიდ ბრიტანეთში პარლამენტის

უფლებამოსილების ვადის გაგრძელება მხოლოდ ომის შემთხვევაში შეიძლება.

რაც შეეხება პარლამენტის უფლებამოსილების ვადამდელ შეწყვეტას, რასაც რიგგარეშე არჩევნები მოსდევს, ამის გაკეთება სახელმწიფოს მეთაურს შეუძლია საპარლამენტო და შერეულ რესპუბლიკებში. პარლამენტის თვითდაშლის შესაძლებლობა ჩვეულებრივ გამოირიცხულია, თუმცა არის გამონაკლისებიც.

საპრეზიდენტო რესპუბლიკებში პარლამენტს არ შეუძლია თავისი უფლებამოსილების ვადის არც შემცირება და არც გაგრძელება, მისი დაშლა პრეზიდენტს არ შეუძლია და არჩევნები რეგულარულად ტარდება.

პრეზიდენტებთან მიმართებაში კონსტიტუციები, ჩვეულებრივ, არაფერს ამბობს მათ უფლებამოსილებათა გახანგრძლივების შესახებ, მაგრამ შესაძლებელია ამ ვადის შემცირება.

§ 2. საპრეზიდენტო არჩევნები

პრეზიდენტის არჩევის გზები. თანამედროვე სახელმწიფოთა უმრავლესობაში სახელმწიფოს მეთაურის სტატუსით პრეზიდენტია აღჭურვილი. სხვადასხვა ქვეყნებში პრეზიდენტის უფლებამოსილებანი განსხვავებულია, ისევე როგორც სხვადასხვაა მათი არჩევის წესებიც.

მსოფლიო პრაქტიკაში დამკვიდრებულია პრეზიდენტის არჩევის ოთხი გზა:

- პრეზიდენტს ირჩევს პარლამენტი;
- პრეზიდენტს ირჩევს ამომრჩეველთა კოლეგია;
- პრეზიდენტს ირჩევს განსაკუთრებული ფორუმი (ფართო საარჩევნო კოლეგია);
- პრეზიდენტს ირჩევენ საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით.

პრეზიდენტის არჩევა პარლამენტის მიერ. პრეზიდენტს პარლამენტი ირჩევს ჩებეთში, უნგრეთში, ლატვიაში, საბერძნეთში, თურქეთში, ისრაელში და სხვა ქვეყნებში. პარლამენტის მიერ პრეზიდენტის არჩევას აქვს თავისი ღირსებანი:

- პარლამენტის მიერ არჩეული პრეზიდენტი, როგორც წესი, პასუხისმგებელია პარლამენტის წინაშე და მკაცრ კონსტიტუციურ ჩარჩოებშია მოქცეული;

• პრეზიდენტს ირჩევენ პროფესიონალები (დეპუტატები, რომელთაც პოლიტიკა თავის პროფესიად გაიხადეს). მათ უკეთ იციან პრეზიდენტის მუშაობის სპეციფიკა, უკეთ ესმით დროის მოთხოვნა, პირადად იცნობენ ადამიანს, რომელსაც ირჩევენ — მის საქმიან და პიროვნულ თვისებებს, შეუძლიათ განსაჯონ თუ რამდენად გამოსადეგია იგი პრეზიდენტის საპასუხისმგებლო როლის შესასრულებლად;

• პრეზიდენტად ირჩევენ პროფესიონალს, რომელსაც იცნობენ და არა არაპროფესიონალ-დემაგოგს, რომელსაც, ძირითადად, ხალხის მოტყუება შეუძლია;

• პარლამენტსა და მის მიერ არჩეულ პრეზიდენტს შორის, სხვა სახელმწიფო ორგანოებს შორის არსებობს ნორმალური უკუკავშირი; პრეზიდენტი უფრო „მისაწვდომია“, ნაკლებია იმის შესაძლებლობა, რომ პრეზიდენტი ყველას „მოსწყდება“, ქედმაღალი და მიუკარებელი გახდება;

• პარლამენტის მიერ არჩეული პრეზიდენტი ლეგიტიმურია (პარლამენტი არჩეულია ხალხის მიერ, ამასთან წარმოდგენილია სხვადასხვა პარტიები, სხვადასხვა აზრები, პრეზიდენტი კი ლეგიტიმურობას პარლამენტისგან ღებულობს);

• პარლამენტის მიერ პრეზიდენტის არჩევას არ სჭირდება ის დიდი მატერიალური ხარჯები, რასაც საყოველთაო-სახალხო არჩევნები მოითხოვს;

ღირსებების გარდა, პარლამენტის მიერ პრეზიდენტის არჩევას აქვს თავისი ნაკლოვანებანი (უფრო სწორად, ეს ღირესაბათა „მეორე მხარეს“ წარმოადგენს):

• მიუხედავად თავიანთი პროფესიონალიზმისა, დეპუტატები — ადამიანთა განსაკუთრებული ფენაა, რომელთაც თავისებური ფსიქიკა, სპეციფიკური ბედი და ჩვევები აქვთ: ნებისმიერ შემთხვევაში ისინი მორალურად და მატერიალურად სწყდებიან ხალხის ძირითად მასას, აქვთ თავისი სპეციფიკური კორპორაციული ინტერესები. ამიტომ ხალხის აზრი და დეპუტატების აზრი იმის თაობაზე, თუ ვინ და როგორი უნდა იყოს სახელმწიფოს მეთაური, ერთმანეთისგან შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს;

• რადიკალურად იცვლება პრეზიდენტის თვისებები — ხალხს მოსწონს ძლიერი, ხარიზმატული პიროვნებები და საყოველთაო სახალხო არჩევნებში ყველაზე ხშირად იმარჯვებს სწორედ ამგვარი, ძლიერი პიროვნება. პარლამენტს, პირიქით, ძლიერი ხარიზმატული პიროვნებები არ მოსწონს, დეპუტატები უფრო იქითკენ იხრებიან ხოლმე, რომ აირჩიონ „მოქნილი“ პიროვნება, რომლისგანაც დათმო-

ბების მიღწევა ძნელი არ იქნება. ამიტომ არსებობს რისკი, რომ პარლამენტი პრეზიდენტად კანდიდატებს შორის ყველაზე სუსტს აირჩევს;

- დეპუტატები პრეზიდენტის არჩევის დროს შეიძლება ხელმძღვანელობდნენ არა საერთო-ეროვნული, არამედ კორპორაციული, პარტიული, ანგარებით და სხვა ინტერესებით;

- პარლამენტმა პრეზიდენტად შეიძლება აირჩიოს ხალხისთვის სრულიად უცნობი ადამიანი;

- პარლამენტის მიერ არჩეულ პრეზიდენტს პატარა უფლებამოსილებანი აქვს, იგი პარლამენტის ნების გამტარებლად გამოდის და ზოგჯერ არც მტკიცე ხასიათით გამოირჩევა. ამიტომ მას არ შეუძლია ქვეყნის წინაშე მდგარი ისტორიული ამოცანების გადაწყვეტა.

ზოგიერთ პარლამენტში (მაგალითად, უნგრეთში, საბერძნეთში) პრეზიდენტის ასარჩევად საჭიროა არა აბსოლუტური (50%-ზე მეტი) უმრავლესობა, არამედ კვალიფიციური (კონსტიტუციური) უმრავლესობა — დეპუტატების ორი მესამედის ხმები. ამიტომ პრეზიდენტის არჩევა მაშინვე ვერ ხერხდება და ტარდება მრავალრიცხოვანი ტურები (ზოგჯერ მათი რაოდენობა 20-საც აღარბეჭდს), სანამ იპოვიან კომპრომისულ, ყველასთვის მისაღებ ფიგურას.

პრეზიდენტის არჩევა ხალხის მიერ. საყოველთაო-სახალხო კენჭისყრით პრეზიდენტის არჩევა ბევრ რამეში დიამეტრულად განსხვავდება პარლამენტის მიერ პრეზიდენტის არჩევნების ინსტიტუტისაგან. ამ არჩევნებში მონაწილეობის მიღება შეუძლია ხმის უფლების მქონე ყველა მოქალაქეს.

საყოველთაო არჩევნების გზით პრეზიდენტის არჩევის ყველაზე გავრცელებული ფორმა, რომელიც ქვეყნების უმრავლესობაში გამოიყენება, არის აბსოლუტური უმრავლესობის ორტურიანი სისტემა. ეს ნიშნავს, რომ, პრეზიდენტის არჩევნები:

- ტარდება ორ ტურად;

- პირველ ტურში მონაწილეობს მრავალი კანდიდატი და არჩევისათვის აუცილებელია ამომრჩეველთა ხმების 50%-ზე მეტის მოგროვება (იმ პირობით, რომ არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო რეგისტრირებული ამომრჩეველების 50%-მა და მეტმა);

- თუ რომელიმე კანდიდატი მოაგროვებს 50%-ზე მეტს, მას ირჩევენ უკვე პირველივე ტურში;

- თუ ვერც ერთი კანდიდატი პირველ ტურში ვერ მოაგროვებს 50%-ზე მეტს (ასე ხდება უმრავლეს შემთხვევებში, რადგანაც პირველ ტურში კანდიდატები ბევრია), მაშინ ჩვეულებრივ ორი კვირის შემდეგ

ინიშნება მეორე ტური. მასში მონაწილეობს ორი საუკეთესო კანდიდატი პირველი ტურის შედეგების მიხედვით;

— მეორე ტურში ორი კანდიდატიდან გამარჯვებულად ითვლება ის, რომელიც მეტოქეზე მეტ ხმებს მიიღებს.

პრეზიდენტის საყოველთაო-სახალხო არჩევნების დროს იშვიათად, მაგრამ ზოგჯერ მაინც დგინდება პრეზიდენტად არჩევისათვის ხმების 50%-ზე მეტის მოთხოვნა. ასე მაგალითად, ყაზახეთის პრეზიდენტის ასარჩევად პირველ ტურში აუცილებელია არჩევნების მონაწილეთა ხმების 60%-ზე მეტის მოგროვება, ხოლო აზერბაიჯანის პრეზიდენტის ასარჩევად ხმების ორ მესამედზე (დაახლოებით 67%) მეტი. მაგრამ მეორე ტურში საკმარისია უბრალო უმრავლესობის მოგროვება.

პრეზიდენტის საყოველთაო სახალხო არჩევნებს თავისი დადებითი მხარეები აქვს:

- ხალხის მიერ არჩეულ პრეზიდენტს „საყოველთაო-სახალხო მანდატი“ აქვს (თუმცა „საყოველთაობა“ ამ შემთხვევაში საკმაოდ პირობითია) — ამის გამო იგი თავდაჯერებულად გრძნობს თავს პოსტზე, (დამოუკიდებელია პარლამენტსა და სხვა სახელმწიფო ორგანოებთან ურთიერთობაში);

- დიდია შანსი იმისა, რომ ხალხის მიერ არჩეული პრეზიდენტი დაიცავს არა პარტიულ, არამედ საერთო-სახალხო ინტერესებს;

- ხალხის მიერ არჩეული პრეზიდენტი, ჩვეულებრივ, უფრო ახლოს დგას ხალხთან და გასაგებია მათთვის, ვიდრე პარლამენტის მიერ არჩეული პრეზიდენტი;

- უმრავლეს შემთხვევებში, საყოველთაო არჩევნებზე იმარჯვებენ ძლიერი ხარიზმატული პიროვნებები, რომლებიც ქვეყანასა და ეპოქას განასახიერებენ.

მაგრამ პრეზიდენტის საყოველთაო-სახალხო არჩევნებს თავისი არსებითი ნაკლოვანებებიც აქვს:

- საყოველთაო-სახალხო არჩევნები — სინამდვილეში მითს წარმოადგენს, რადგანაც დემოკრატიულ საზოგადოებაში მისი უზრუნველყოფა შეუძლებელია. მაგალითად, წარმოვიდგინოთ ასეთი შემთხვევა: არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა მინიმალურად აუცილებელმა რაოდენობამ — 50%-მა, ხოლო პრეზიდენტად აირჩიეს კანდიდატი, რომელმაც მიიღო ხმების მინიმალურად აუცილებელი რაოდენობა — 50%+1 ხმა, ანუ მას მხარს უჭერს ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის დაახლოებით 25%, ამომრჩეველთა სამმა მეოთხედმა კი ან მის წინააღმდეგ მისცა ხმა, ან მონაწილეობა არ მიიღო არჩევნებში;

• მაშასადამე, თეორიულად, შეიძლება პრეზიდენტი არა მთელი ხალხის მიერ, არამედ ამომრჩეველთა კორპუსის მეოთხედის მიერ იყოს არჩეული. რეალობა არცთუ ბევრად განსხვავდება აღნიშნული სიტუაციისაგან. საშუალოდ, საპრეზიდენტო არჩევნებში მონაწილეობას სტაბილურად ღებულობს ამომრჩეველთა 60—70% (ანუ ამომრჩეველთა ორი მესამედი), ხოლო „საყოველთაო-სახალხო“ არჩეული პრეზიდენტი იშვიათად აგროვებს ხმების 60%-ზე მეტს. ამრიგად, მთელი ხალხის მიერ არჩეული პრეზიდენტი რეალურად საარჩევნო კორპუსის მესამედის მიერაა არჩეული, ამომრჩეველთა ორი მესამედის ნება კი იგნორირებულია;

• ხალხის მიერ (უმრავლეს შემთხვევებში — მისი მესამედის) არჩეული პრეზიდენტი შეიძლება ძალზე ამაღლდეს ხელისუფლების სხვა ორგანოებზე, ხოლო ქვეყანა თანდათანობით აღმოჩნდეს ერთი პიროვნების ავტორიტარული მმართველობის პირობებში;

• „მთელი ხალხის“ მიერ არჩეულმა პრეზიდენტმა საკუთარ თავს ბევრი რამის უფლება შეიძლება მისცეს — სისტემატიურად დაარღვიოს კანონები, ფარულად გაატაროს ჯგუფური ან პარტიული ინტერესები, მონაწილეობდეს მაქინაციებში, დაარღვიოს ზნეობრივი ნორმები და ამასთან საზოგადოებას არ ჰქონდეს მისი გაკონტროლების შესაძლებლობა;

• საყოველთაო-სახალხო არჩევნები ძალზედ ძვირადღირებული ღონისძიებაა;

• ხალხი ჩვეულებრივ აღიქვამს პრეზიდენტობის კანდიდატის გარეგნულ სახეს, მასმედის მიერ შექმნილ მითებს და არ შეუძლია კანდიდატის რეალური შეფასება, რადგანაც არ იცნობს პრეზიდენტის სამუშაოს სპეციფიკას;

• ხალხი შეიძლება მანიპულაციის მსხვერპლი აღმოჩნდეს და პრეზიდენტად აირჩიოს დემაგოგი, რომელიც შემდეგ მრავალ უბედურებას მოუტანს ქვეყანას (მაგალითად, 1934 წელს გერმანელებმა პრეზიდენტად აირჩიეს ა.ჰიტლერი).

მიუხედავად ამ ნაკლოვანებებისა, პრეზიდენტის საყოველთაო-სახალხო არჩევნები მიღებულია სახელმწიფოთა უმრავლესობაში.

პრეზიდენტის არჩევა ამომრჩეველთა კოლეგიის მიერ.

ამომრჩეველთა კოლეგიის მიერ პრეზიდენტის არჩევის წესი ჰგავს პარლამენტის მიერ პრეზიდენტის არჩევის წესს. განსხვავება კი ისაა, რომ ამრჩეველებს ხალხი ირჩევს მხოლოდ პრეზიდენტის არჩევის მიზნით. მას შემდეგ, რაც კოლეგიამ აირჩია პრეზიდენტი, იგი იშლება.

პრეზიდენტის არჩევის ამგვარი წესი ძალზედ იშვიათია და იგი აშშ-ში გამოიყენება. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ამრჩევებს აშშ-ში არა აქვთ თავისი აზრი, მკაცრად არიან დაკავშირებული ამომრჩეველთა ნებასთან და ხმას აძლევენ სიით, შეიძლება ითქვას, რომ ამრჩევთა კოლეგია მხოლოდ ტრადიციისთვის გადახდილი ხარკია და ფაქტობრივად აშშ-ში არსებობს შენიღბული საყოველთაო-სახალხო არჩევნები.

პრეზიდენტის არჩევა სახელმწიფო ორგანოს მიერ.

სპეციალური ფორუმის მიერ პრეზიდენტის არჩევნები გულისხმობს, რომ პრეზიდენტს ირჩევს არა ხალხის მიერ არჩეული ამრჩევები, არამედ სახელმწიფო ორგანოების წარმომადგენელი განსაკუთრებული ფორუმი (კრება). როგორც წესი, მასში მონაწილეობენ პარლამენტის დეპუტატები და პროვინციების წარმომადგენლები. ასეთი წესი, მაგალითად, არსებობს გერმანიაში, ინდოეთში, იტალიაში:

- გერმანიაში იქმნება სპეციალური ორგანო, რომელსაც ფედერალური კრება ეწოდება. მასში შედიან ბუნდესტაგის დეპუტატები და მიწების ლანდტაგების მიერ არჩეული იმავე რაოდენობის დელეგატები;

- იმავე პრინციპით — დეპუტატები პლიუს მათი რაოდენობის შესაბამისი წარმომადგენლები პროვინციებიდან — იქმნება კოლეგია ინდოეთის პრეზიდენტის ასარჩევად;

- იტალიაში პრეზიდენტს ირჩევს პარლამენტის ყველა წევრი (945) და ოლქების წარმომადგენელთა უაღრესად მცირე რიცხვი (58).

გარდა ზემოთ აღწერილი გზებისა, ზოგიერთი პრეზიდენტი ხელისუფლების სათავეში მოდის უზურპაციის, ან სხვა რომელიმე არაკონსტიტუციური გზით.

მომხონეები პრეზიდენტობის კანდიდატისადმი. არჩევნების ნებისმიერი სისტემის დროს პრეზიდენტობის კანდიდატს ყოველთვის გარკვეულ მოთხოვნებს უყენებენ:

— სავალდებულოა იმ ქვეყნის მოქალაქეობა, რომლის პრეზიდენტის არჩევნებშიც იგი მონაწილეობს. ამ თვალსაზრისით არის მკაცრი მოთხოვნები: დაბადებით მოქალაქეობა, ნატურალიზებული მოქალაქე ვერ გახდება პრეზიდენტი (აშშ); დაბადებით მოქალაქეობა როგორც კანდიდატის, ისე მისი მშობლებისა (მექსიკა); არსებობს აგრეთვე „რბილი“ მოთხოვნაც — რამდენიმე ქვეყნის მოქალაქეობის დაშვებაც (პოლონეთი, ლიტვა). 1998 წელს ლიტვის პრეზიდენტად

აირჩიეს ვ.ადამკუსი, რომელიც ერთდროულად ლიტვის და აშშ-ს მოქალაქეა;

— გარკვეული ვადის განმავლობაში ქვეყანაში მუღმივი ცხოვრება (5—12 წელი);

— ასაკობრივი ცენზი. პრეზიდენტობის კანდიდატს, როგორც წესი 35 წელი უნდა ჰქონდეს შესრულებული, არის უფრო მაღალი შეზღუდვებიც — 40, 45 წელი; პრეზიდენტობის კანდიდატებისათვის ყველაზე მაღალი ასაკობრივი ცენზი იტალიაში არსებობს — 50 წელი;

— საარჩევნო უფლებების ქონა.

ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს დამატებითი მოთხოვნებიც:

— უნდა იყოს ძირეული ეროვნების წარმომადგენელი (თურქმენეთი);

— იცოდეს სახელმწიფო ენა (უკრაინა);

— ჰქონდეს უმაღლესი განათლება (აზერბაიჯანი);

— წესდება ზედა ასაკობრივი ცენზი — 65 წელი (ყაზახეთი) და ა.შ.;

დემოკრატიის მნიშვნელოვან მონაპოვარს წარმოადგენს ერთი და იგივე პირის პრეზიდენტად არჩევის შესაძლებლობის ორი ვადით შეზღუდვა. ერთ-ერთმა პირველმა ასეთი შეზღუდვა აშშ-მ მიიღო (1951 წელი, კონსტიტუციის 22-ე შესწორება). ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად მექსიკაში, პრეზიდენტი შეიძლება მხოლოდ ერთი ვადით აირჩიონ. ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად იტალიაში, ერთი და იგივე პირი პრეზიდენტად შეიძლება თეორიულად მრავალჯერ აირჩიონ, მაგრამ პრაქტიკულად ასეთი რამ გამორიცხულია.

§ 3. პარლამენტის არჩევნები

პარლამენტი — წარმომადგენლობითი ორგანო. თანამედროვე მსოფლიოში პარლამენტი ეწოდება სახელმწიფოს საკანონმდებლო და წარმომადგენლობით ორგანოს. ამგვარი დაწესებულება პრაქტიკულად მსოფლიოს ყველა სახელმწიფოში არსებობს.

მსოფლიოში პირველ პარლამენტად ითვლება 1265 წელს შექმნილი ბრიტანეთის პარლამენტი, თუმცა ზოგიერთი სხვა ერის წარმომადგენლები, მაგალითად ისლანდიელები თვლიან, რომ მათი პარლამენტი — ალტინგი ბრიტანულზე უფრო ძველია. პარლამენტის მსგავსი ორგანო — სენატი არსებობდა რომის იმპერიაში.

პარლამენტის საყოველთაო გავრცელება დაიწყო XVIII საუკუნის ბოლოდან, საფრანგეთის დიდი რევოლუციისა და აშშ-ს დამოუკი-

დებლობის ომის შემდეგ. ამ დროიდან პარლამენტების ძირითად ამოცანას მონარქის ხელისუფლების შეზღუდვა წარმოადგენდა.

XIX საუკუნის პარლამენტების თავისებურება ის იყო, რომ ეს პარლამენტები, როგორც წესი, ცენზების საფუძველზე ირჩეოდა და მის შემადგენლობაში ძირითადად ბურჟუაზიის წარმომადგენლებს ირჩევდნენ. საარჩევნო უფლებათა თანდათანობით გაფართოებამ და საყოველთაო საარჩევნო უფლების დამკვიდრებამ შეცვალა ამგვარი ვითარება.

XX საუკუნის 20—60-იან წლებში პარლამენტების როლი მკვეთრად შემცირდა. ისინი ან უბრალო დეკორაციულ წარმონაქმნად იქცნენ (ფაშისტური ან ტოტალიტარული სოციალიზმის ქვეყნებში), ან დათრგუნული აღმოჩნდნენ აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ დემოკრატიულ ქვეყნებში (მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში ან საფრანგეთში).

XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაიწყო პარლამენტების აღორძინება და ეს პროცესი დღემდე გრძელდება. განვითარებული ქვეყნების უმრავლესობაში პარლამენტი ხელისუფლების წამყვანი ორგანო გახდა.

პარლამენტების აღორძინების პროცესი ბევრად განაპირობა შემდეგმა ფაქტორებმა:

- საარჩევნო უფლება (როგორც აქტიური, ისე პასიური) მამაკაცებთან ერთად ქალებმაც მიიღეს;
- ლიკვიდირებულია მრავალრიცხოვანი ცენზები, რამაც პარლამენტი მდიდარი უმცირესობის ინტერესების გამოძახებელი ორგანოდან ნამდვილად სახალხო ორგანოდ გადააქცია;
- მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებმა გააძლიერეს მოქალაქეთა ინტერესი პარლამენტის საქმიანობისადმი;
- არჩევნები პარლამენტში (ყოველ შემთხვევაში ქვედა პალატაში) თავისუფალი, პირდაპირი, თანაბარი და ფარული გახდა;
- განხორციელდა საარჩევნო სისტემის, პარლამენტების სტრუქტურისა და მისი მუშაობის წესების სრულყოფა;
- გაიზარდა პარლამენტების ავტორიტეტი, რადგანაც უფრო პასუხისმგებლად და პროფესიონალურად დაიწყეს მუშაობა.

პარლამენტების სტრუქტურა. თანამედროვე პარლამენტს აქვს ერთი ან ორპალატიანი სტრუქტურა. იშვიათ შემთხვევაში, მრავალპალატიანი პარლამენტებიც არსებობდა (მაგალითად, იუგოსლავიის პარლამენტი 6 პალატისგან შედგებოდა), მაგრამ პრაქტიკამ გამოავლინა მათი არაეფექტიანობა.

ერთპალატიანი პარლამენტები, ჩვეულებრივ, მცირე ტერიტორიის მქონე უნიტარულ სახელმწიფოებში არსებობს, როგორცაა ლატვია, ლიტვა, ესტონეთი, შვეცია, უნგრეთი, ბულგარეთი, სლოვაკეთი, პორტუგალია და სხვები.

ერთპალატიან პარლამენტს აქვს შემდეგი ღირსებანი:

- უბრალო და კომპაქტურია;
- ჩვეულებრივ, პირდაპირ ირჩევს ქვეყნის მთელი მოსახლეობა;
- როგორც წესი, აქვს დიდი უფლებამოსილება;
- ხშირად ერთპალატიანი პარლამენტის ფუნქციებში პრეზიდენტის არჩევა და პარლამენტის წინაშე პასუხისმგებელი მთავრობის ფორმირება შედის;

- ყველა დებუტატს ერთნაირი სტატუსი აქვს;
- სწრაფად მიიღება გადაწყვეტილებები;
- მარტივია საკანონმდებლო პროცესი.

თუმცა ერთპალატიან პარლამენტებს თავისი ნაკლოვანებანიც აქვს:

• არასაკმარისადაა წარმოდგენილი სახელმწიფოს ტერიტორიული ერთეულები;

- არ არსებობს საპირწონე მეორე პალატის სახით;
- არსებობს პარლამენტის რადიკალიზაციის, პარტიული ინტერესების მოჭარბების საფრთხე;
- პარლამენტი შეიძლება დაუპირისპირდეს სხვა სახელმწიფო ორგანოებს და თავის თავზე აიღოს ყველა ფუნქცია.

ორპალატიანი პარლამენტი, როგორც წესი, არსებობს დიდ ფედერალურ სახელმწიფოებში. ასეთ პარლამენტებში ერთ პალატას, რომელსაც „ქვედა“ პალატა ეწოდება, პირდაპირი გზით ირჩევს ხალხი და წარმოდგენს მთელი ხალხის ინტერესებს; მეორე, „ზედა“ პალატა წარმოდგენს რეგიონების, ფედერაციის სუბიექტების ინტერესებს და მათ მიერ ყალიბდება.

ორპალატიანი პარლამენტის **ღირსებები** მოკლედ შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

- უფრო სრულადაა წარმოდგენილი საზოგადოება — მთლიანად ხალხიც და ქვეყნის რეგიონებიც, თავისი თავისებურებებით;
- ჩვეულებრივ, ზედა პალატის წევრობის კანდიდატებს უფრო მაღალ მოთხოვნებს უყენებენ, ვიდრე ქვედა პალატის წევრობის კანდიდატებს, ამიტომ ზედა პალატის წევრებად ირჩევენ უფრო მკოდნე, კვალიფიციურ, პატივსაცემ, გამოცდილ და ასაკით უფროს ადამიანებს;
- ზედა პალატა ქვედა პალატის საპირწონის როლს ასრულებს — ფილტრავს მის გადაწყვეტილებებს, აშოშმინებს ვნებებს, ამცირებს

პარტიულ ზეგავლენას საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების სასარგებლოდ, ქვედა პალატას არ აძლევს რადიკალიზების საშუალებას;

- ჩვეულებრივ, ზედა პალატას უფლებამოსილების უფრო ხანგრძლივი ვადა აქვს და ნაწილ-ნაწილ ხდება მისი განახლება, რაც ხელს უშლის პოლიტიკური კურსის რადიკალურ შეცვლას;

- როგორც წესი, ზედა პალატა არ იშლება და ყოველთვის ფუნქციონირებს, ამიტომ ქვედა პალატის დაშლის შემთხვევაში, ზედა პალატა აგრძელებს მუშაობას;

- არჩევნების შედეგად ქვედა პალატის რადიკალურად განახლების შემთხვევაში ზედა პალატა უზრუნველყოფს ადრინდელი პოლიტიკის მემკვიდრეობითობას.

ორპალატიანი პარლამენტის მთავარ უპირატესობად ერთპალატიანთან შედარებით ის მიიჩნევა, რომ პარლამენტის მოღვაწეობა უფრო ორგანიზებული და პროფესიონალურია, ხოლო საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ცხოვრება — უფრო სტაბილური. თუმცა ამ დებულების მექანიკური გავრცელება ყველა სახელმწიფოზე არ იქნება მართებული.

ორპალატიან პარლამენტს თავისი ნაკლოვანებანიც აქვს:

- იზრდება დეპუტატების რაოდენობა ზედა პალატის ხარჯზე (მათ შესანახად მეტი თანხები უნდა გამოიყოს ბიუჯეტიდან);

- რთულდება საკანონმდებლო პროცესი;

- ზედა პალატა შეიძლება ძალზე კონსერვატიული აღმოჩნდეს და მნიშვნელოვნად ამუხრუჭებდეს ქვედა პალატის საქმიანობას.

ფედერაციული სახელმწიფოები, სადაც არსებობს ორპალატიანი პარლამენტები: აშშ, რუსეთი, ინდოეთი, ბრაზილია, არგენტინა, მექსიკა.

უნიტარული სახელმწიფოები, სადაც ორპალატიანი პარლამენტებია: დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, იტალია, ესპანეთი, ბელგია, პოლანდია, იაპონია, შვეიცარია, პოლინეთი, ჩეხეთი, ყაზახეთი, რუმინეთი და სსრ.

განვითარებული სახელმწიფოების უმრავლესობაში პარლამენტი ორპალატიანია.

პარლამენტის ფორმირების გზები. თანამედროვე პარლამენტები სხვადასხვა გზით ყალიბდება. უფრო სწორად, ერთპალატიანი პარლამენტის ფორმირება, თუ რამდენიმე გამონაკლისს არ მივიღებთ მხედველობაში, ყველგან ერთნაირად ხდება — მას უშუალოდ ირჩევენ მოქალაქეები. რაც შეეხება ორპალატიან პარლამენტებს, მათი ფორმირების წესები მრავალფეროვანია. თუ ჩამოვთვლით პარლამენტის ფორმირების ძირითად გზებს, შემდეგ სურათს მივიღებთ:

— ქვედა პალატას ირჩევს ხალხი, ზედა პალატას — რეგიონების წარმომადგენლობითი ორგანოები (ე.ი. ერთი პალატა — პირდაპირი არჩევნებით, მეორე — ირიბით). ასეთი სისტემა გამოიყენება საფრანგეთსა და ჰოლანდიაში;

— ქვედა პალატას ირჩევს ხალხი; ზედა პალატის ორი მესამედი ყალიბდება მემკვიდრეობითი პრინციპით, ხოლო ერთ მესამედს ნიშნავს მონარქი (თეთა პალატა და ლორდთა პალატა დიდ ბრიტანეთში);

— ქვედა პალატას ირჩევს ხალხი და შემდეგ თავისი შემადგენლობიდან ირჩევს ზედა პალატას (ნორვეგია, ისლანდია);

— ზედა პალატის მცირე ნაწილს ნიშნავს პრეზიდენტი სიცოცხლის ბოლომდე, სახელმწიფოსა და საზოგადოების წინაშე დიდი დამსახურებებისათვის (იტალიაში 5 სენატორს სიცოცხლის მანძილზე ნიშნავს პრეზიდენტი, არჩეული 315 დეპუტატის გვერდით);

— ზედა პალატის მნიშვნელოვან ნაწილს ნიშნავს სახელმწიფოს მეთაური (პრეზიდენტი ბელორუსიაში სენატორთა ერთ მესამედს ნიშნავს, ყაზახეთში — ერთ მეოთხედს);

— ქვედა პალატას ირჩევს ხალხი, ზედა პალატა კი ინიშნება (კანადა);

— მთელ პარლამენტს ნიშნავს სახელმწიფო მეთაური (კატარი);

— ადგილების ნაწილი პარლამენტში დაჯავშნულია მოსახლეობის გარკვეული ფენებისათვის (ეგვიპტეში პარლამენტის ადგილების ნახევარი დაჯავშნულია მუშებისა და გლეხებისათვის, ინდოეთში — ადგილების ნაწილი განკუთვნილია ჩამორჩენილი ხალხებისა და ჩამორჩენილი კასტებისათვის, ჩინეთში — არმიის წარმომადგენლებისათვის);

— პარლამენტი ყალიბდება პროფესიონალური ნიშნით (6-პალატიანი პარლამენტი იუგოსლავიაში 1963—1974 წწ.);

— მთელ პარლამენტს ირჩევენ მრავალსაფეხურიანი ირიბი არჩევნების გზით (სახალხო წარმომადგენლების სრულიად ჩინეთის კრება).

მიუხედავად ფორმირების გზების მრავალფეროვნებისა, ცივილიზებულ დემოკრატიულ სახელმწიფოში სრულფასოვანი პარლამენტის უმნიშვნელოვანეს ნიშნებს წარმოადგენს:

• პარლამენტის რეგულარული არჩევითობა;

• პარლამენტის (ან მისი ქვედა პალატის) არჩევა საყოველთაო, თავისუფალი, პირდაპირი, თანაბარი და ფარული არჩევნების გზით.

§ 4. ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნები

ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში შედის არჩევითი მუნიციპალური საბჭოები ან კომისიები და მათ მიერ შექმნილი აღმასრულებელი ორგანოები. მათი ფორმირების წესები რეგულირდება საარჩევნო კანონებით და ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ კანონებით.

თვითმმართველობის არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. დემოკრატიული ქვეყნების უმრავლესობაში ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნები ტარდება საყოველთაო, თანაბარი და პირდაპირი საარჩევნო უფლების საფუძველზე ფარული კენჭისყრით. პასიური საარჩევნო უფლება ჩვეულებრივ დგინდება 18-დან 25 წლამდე ფარგლებში. იმავდროულად დგინდება მთელი რიგი ცენზები — ბინადრობის ცენზი, სახელმწიფო სამსახურში სხვა პოსტების დაკავებასთან შეუთავსებლობა და ა.შ.

დიდ ბრიტანეთში მუნიციპალიტეტების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვს ბრიტანეთის ყველა მოქალაქეს (მათ შორის პერებსაც), რომლებიც ქვეყანაში ცხოვრობენ და 18 წელი შეუსრულდათ.

რიგ ქვეყნებში ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ეძლევათ უცხოელებს, რომლებიც მუდმივად ცხოვრობენ მოცემული მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე.

ღვაშტატობის კანდიდატები. თვითმმართველობის ორგანოებში არჩევნის კანდიდატების წამოყენება უმრავლეს შემთხვევებში ხდება პეტიციების შედგენით, რომელთაც ხელს აწერს მოცემულ საარჩევნო ოლქში მცხოვრები ამომრჩევლების კანონით დადგენილი რაოდენობა.

მუნიციპალური ორგანოების არჩევნებში კანდიდატები შეიძლება კენჭს იყრიდნენ პარტიული სიების მეშვეობითაც, ვერდნობოდნენ გარკვეული პარტიის მხარდაჭერას, ან გამოდიოდნენ დამოუკიდებელი კანდიდატების სახით.

არჩევნები ტარდება როგორც ერთმანდატიანი, ისე მრავალმანდატიანი ოლქების მიხედვით. არჩევნების შედეგების განსასაზღვრად გამოიყენება როგორც პროპორციული, ისე მაჟორიტარული სისტემა.

მუნიციპალური ორგანოების არჩევნებში აკრძალულია იმპერატორული მანდატის შემოღება. მუნიციპალური ორგანოების დეპუტატები შეზღუდულნი არ არიან ამომრჩეველთა არანაირი განაწესებით და ვალდებულნი არ არიან ანგარიში წარუდგინონ თავიანთ ამომრჩევლებს.

დიდ ბრიტანეთში ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს წევრობის კანდიდატად შეიძლება წამოყენებული იქნეს ყოველი მოქალაქე, რომელსაც 21 წელი შეუსრულდა და ცხოვრობს მოცემული მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე, მუშაობს მის ტერიტორიაზე, ფლობს ანდა არანაკლებ ერთი წლის იჯარით აღებული აქვს მიწა, საწარმო, სახლი, ბინა. დიდ ბრიტანეთში თვითმმართველობის ორგანოს წევრებად არ შეიძლება არჩეულნი იქნენ პერუბი, ღვთისმსახურები, კადრის სამხედროები, ფსიქიკურად არანორმალურები.

რიგი ქვეყნების კანონმდებლობა ითვალისწინებს განსაკუთრებული მოთხოვნების არსებობას იმ პირებისადმი, რომელთაც განზრახული აქვთ თვითმმართველობის ორგანოებში თანამდებობის დაკავება: სამხედრო სამსახურისათვის ვარჯისიანობა, ადგილობრივი თვითმმართველობის ტერიტორიაზე აუცილებელი ცხოვრება ან მუშაობა, ადგილობრივი გადასახადების გადახდა და ა.შ.

რიგი ქვეყნების კანონმდებლობა ითვალისწინებს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების წევრების ვადამდე გაწვევის წესს ამომრჩეველთა შორის ჩატარებული კენჭისყრის გზით.

თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნების პერიოდულობა. მუნიციპალურ ორგანოებს სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვა ვადით ირჩევენ. აშშ-ში ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების წევრებს, ამ ორგანოების დონის მიხედვით, ორი ან ოთხი წლით ირჩევენ; დიდ ბრიტანეთში, შვეციაში, ნორვეგიაში, პორტუგალიაში, ესპანეთში, დანიაში, ნიდერლანდებში, გერმანიის რიგ მიწებში — 4 წლით; იტალიაში, ირლანდიაში, თურქეთში, კვიპროსზე — 5 წლით; გერმანიის რიგ მიწებში, ავსტრიაში — 5—6 წლით; ბელგიაში, საფრანგეთში, ლუქსემბურგში — 6 წლით.

ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების რიცხოვნობრივი შემადგენლობა ასევე განსხვავებულია: როგორც წესი, მერყეობს რამდენიმე დეპუტატიდან რამდენიმე ათეულ დეპუტატამდე. სახელმწიფოთა დედაქალაქების მუნიციპალურ საბჭოებში, როგორც წესი, ასზე მეტი წევრი აირჩევა.

საღვაწობათო მანდატების შემავსების საკითხი. სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვანაირად რეგულირდება რამდენიმე არჩევითი ორგანოში ყოფნის შეთავსების საკითხი:

— რიგ ქვეყნებში დაშვებულია რამდენიმე მანდატის ფლობა. მაგალითად, დანიაში ერთი და იგივე პიროვნება შეიძლება წარმოდგენილი იყოს ადგილობრივ, რეგიონულ წარმომადგენლობით ორგანოებში და საერთო-ეროვნულ პარლამენტში;

— ზოგ ქვეყანაში დაშვებულია ორმაგი მანდატის ფლობა ადგილობრივ და რეგიონულ დონეებზე (ნორვეგია, შვეცია, დანია, დიდი ბრიტანეთი, ირლანდია, ნიდერლანდები, გერმ.);

— ავსტრია გამონაკლისის სახით უშვებს ყველაზე დაბალი დონის არჩევითი ორგანოს მანდატის შეთავსებას ყველაზე მაღალი დონის (პარლამენტის) არჩევითი ორგანოს მანდატთან;

— იტალიაში დაუშვებელია ნებისმიერი დონის არჩევითი ორგანოების მანდატების შეთავსება;

— ლუქსემბურგში ერთი და იგივე პირი შეიძლება იყოს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს, ეროვნული პარლამენტის და ევროპარლამენტის წევრიც და ა.შ.

ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში ჩვეულებრივ ძალზე მაღალია აბსენტეისტთა რიცხვი, ე.ი. იმ ადამიანებისა, რომლებიც არ მონაწილეობენ ხმის მიცემაში. აშშ-ში, მაგალითად, არჩევნებში არ მონაწილეობს რეგისტრირებული ამომრჩევლების დაახლოებით ერთი მესამედი. იმ ქვეყნებში, სადაც არსებობს სავალდებულო ვოტუმი, თვითმმართველობის არჩევნებში მონაწილეთა რაოდენობაც მაღალია.

კითხვები და დაგალებები:

- რა განსხვავებაა პირდაპირ და არაპირდაპირ არჩევნებს შორის?
- რას ეწოდება მრავალსაფეხურიანი არჩევნები?
- რა სახის არჩევნები გამოიყოფა ტერიტორიული ნიშნის მიხედვით?

მიხედვით?

- რა შემთხვევებში ინიშნება რიგგარეშე არჩევნები?
- რას ეწოდება ნაწილობრივი და დამატებითი არჩევნები?
- რა არის პრაიმერიზი?
- რა მნიშვნელობა ენიჭება არჩევნების პერიოდულობას?
- მოკლედ დაახასიათეთ პრეზიდენტის არჩევის ძირითადი გზები.
- რა ღირსებები და ნაკლოვანებანი აქვს პარლამენტის მიერ პრეზიდენტის არჩევის?

პრეზიდენტის არჩევის?

- რა დადებითი მხარეები და ნაკლოვანებანი აქვს პრეზიდენტის საყოველთაო-სახალხო არჩევას?
- რა მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს პრეზიდენტობის კანდიდატი?
- რა განსხვავებაა ერთპალატიან და ორპალატიან პარლამენტს შორის?
- როგორია თანამედროვე პარლამენტის ჩამოყალიბების ძირითადი გზები?
- როგორია ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ფორმირების თანამედროვე პრაქტიკა?
- როგორ წყდება დეპუტატობის სხვადასხვა დონის წარმომადგენლობით ორგანოებში მანდატების შეთავსების საკითხი?
- რა მოთხოვნებს უყენებენ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში მონაწილე კანდიდატებს?

რა წავიკითხოთ:

• **A New Handbook of Political Science. Ed. by Robert E. Goodin and Hans-Dieter Klingemann. Oxford University Press. 1996**

Политическая наука: новые направления. Под ред. Р.Гудина и Х.-Д. Клингеманна. М.: Вече, 1999

ფუნდამენტური კოლექტიური ნაშრომი წარმოადგენს დასავლური პოლიტიკური მეცნიერების მიერ XX საუკუნის ბოლო ათწლეულებში განვლილი გზის შეჯამებას. მასში ფ.უ.პაპის ავტორობით ცალკე თავი ეძღვნება არჩევნების, ამომრჩევლებისა და მათი ქცევის შესწავლის საკითხს თანამედროვე პოლიტიკურ მეცნიერებაში.

• **Чудаков М. Конституционное государственное право зарубежных стран. Курс лекции. Минск: Хорвест, 1998 – 784 с.**

დასახელებული ნაშრომი ერთ-ერთი საუკეთესო თანამედროვე რუსულ კონსტიტუციონალიზმში. მე-11 თავი მთლიანად ეთმობა არჩევნების სახეების, საარჩევნო პროცესის ორგანიზაციისა და ჩატარების საკითხებს.

თ ა გ ი VIII

არჩევნების როლი დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემაში

§ 1. არჩევნების ფუნქციები დემოკრატიის პირობებში

დემოკრატიული არჩევნების არსი. არჩევნების ზეგავლენა თანამედროვე საზოგადოების ცხოვრებაზე მრავალმხრივია. დემოკრატიულ საზოგადოებაში არჩევნები მნიშვნელოვან ფუნქციებს ასრულებს, რომელთა გარეშეც ამ საზოგადოების ფუნქციონირება უბრალოდ წარმოუდგენელია. მმართველობის დემოკრატიული ფორმის დროს ხელისუფლება ემყარება მართულთა თანხმობას. თავისუფალი და პატიოსანი არჩევნები კი ის ძირითადი მექანიზმია, რომელიც ამ თანხმობას მთავრობის უფლებამოსილებად გარდაქმნის.

თანამედროვე ცივილიზებულ საზოგადოებაში არჩევნები ის პროცედურაა, რომლის დახმარებითაც უზრუნველყოფილია მოქალაქეთა მონაწილეობა წარმომადგენლობითი, საკანონმდებლო, სასამართლო და აღმასრულებელი ორგანოების ფორმირებაში. არჩევნებთან დაკავშირებულია მოქალაქეთა პოლიტიკური უფლებების რეალიზაცია.

არჩევნები დემოკრატიის არსებობის წესია, ხალხის ნების გამოხატვით ხელისუფლებაში მმართველი ელიტებისა და კონკრეტული პიროვნებების შეცვლის გზაა. არჩევნების წარმატებით ჩატარება და საზოგადოების მიერ შედეგების აღიარება საზოგადოების დემოკრატიულობის არსებითი ნიშანია. დემოკრატიულ საზოგადოებას შეუძლია მომწიფებული პრობლემების მშვიდობიანი პოლიტიკური საშუალებებით გადაწყვეტა.

დემოკრატიული არჩევნები — ესაა კონკურენტული, პერიოდული, წარმომადგენლობითი და საბოლოო არჩევნები, რომლის დროსაც

მოქალაქეებს ფართო უფლებები აქვთ, რათა გააყრიტკონ მთავრობა, გამოაქვეყნონ თავიანთი კრიტიკა და წამოაყენონ ალტერნატივები, აირჩიონ მთავრობაში ძირითადი გადაწყვეტილებების მიმღები პირები.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოიყოფა არჩევნების რიგი ფუნქციები, რომლებიც პირობითად სამ ჯგუფად შეიძლება დავყოთ:

- წარმომადგენლობითი სისტემის ფუნქციონირების უზრუნველყოფა;

- სტაბილურობისა და განვითარების უზრუნველყოფა;

- მოქალაქეთა აქტიურობისა და ხელისუფლების კონტროლის უზრუნველყოფა.

ნარმოვალგენლობითი სისტემის უზრუნველყოფის უზრუნველყოფა. მოცემულ ჯგუფში შეიძლება გავაერთიანოთ შემდეგი ფუნქციები, რომლებიც დემოკრატიის დროს ეკისრება არჩევნებს:

— **ფუნქციონირებადი წარმომადგენლობითი სისტემის შექმნა.**

არჩევნები ხელისუფლების ორგანოებში ქმნის მოქალაქეთა წარმომადგენლობის სისტემას და მოქალაქეებს საშუალებას აძლევს ზეგავლენა მოახდინონ მათ მიერ არჩეულ წარმომადგენელთა საქმიანობაზე. ხელისუფლების წარმომადგენლობითი სისტემა, თავის მხრივ ზეგავლენას ახდენს საზოგადოებაზე, სახეს უცვლის მას წარმომადგენელთა გაერთიანებული ინტერესების შესახამისად, მთლიანობაში კი უზრუნველყოფს საზოგადოების განვითარების პროცესს.

— **მოსახლეობის მრავალფეროვანი ინტერესების არტიკულაცია, აგრეგაცია და წარმომადგენლობა.** არჩევნების დროს ყველაზე ხელსაყრელი პირობები იქმნება იმისათვის, რომ მოქალაქეებმა გააცნობიერონ თავიანთი ინტერესები და ეს ინტერესები აისახოს პარტიებისა და ცალკეული პარლამენტარების საარჩევნო პროგრამებში. არჩევნების მთავარი სოციალური დანიშნულებაა მოქალაქეთა თვალსაზრისისა და ნების ადეკვატური ასახვა, ხელისუფლების ორგანოებში ძირითადი საზოგადოებრივი ჯგუფების წარმომადგენლობის უზრუნველყოფა, ამასთან ერთად, ქმედითუნარიანი მთავრობის ჩამოყალიბება.

არჩევნების პერიოდებში აქტიურად ხდება მოქალაქეთა მიერ მნიშვნელოვანი პრობლემების გაცნობიერება. ადამიანები თავიანთ ინტერესებს აღარებენ იმ პროგრამებს, რასაც მათ პარტიები და კანდიდატები სთავაზობენ. არჩევნები ნამდვილი პოლიტიკური ბაზარია, სადაც კანდიდატები თავიანთი იმიჯისა და წინასაარჩევნო პროგრამის სანაცვლოდ ამომრჩევლებისაგან იღებენ ნდობასა და უფლებამო-

სიღებას. არჩევნების დროს, ესწრაფვიან რა მასობრივი მხარდაჭერის მიღებას, პოლიტიკოსები და საარჩევნო კამპანიაში მონაწილე მასშტაბი განსაკუთრებით გულისხმობია მოსახლეობის მოთხოვნვლებებისა და სურვლებისადმი. ეს ააქტიურებს მოქალაქეთა მიერ თავისი ინტერესების შეგნებისა და წარმოდგენის პროცესს. საარჩევნო პლატფორმებში ინტერესები მკაფიოდ აისახება, ამავე დროს თავისუფლდება უკიდურესობებისაგან და „გაშუალდება“, იძენს არაწინააღმდეგობრივ, რეალიზაციისათვის ხელსაყრელ ფორმას.

მიუხედავად იმისა, რომ არჩევნებში გამარჯვების შემდეგ პარტიები და პოლიტიკოსები არცთუ იშვიათად ივიწყებენ თავიანთ დაპირებებს, მთლიანობაში, პარლამენტართა არჩეული კორპუსი არა მხოლოდ ზნეობრივი პრინციპებიდან გამომდინარე, არამედ პარტიულ პრესტიჟსა და მომავალ არჩევნებში ამომრჩეველთა მხარდაჭერაზე ზრუნვით, ელექტორატის მოთხოვნებზეა ორიენტირებული;

— **კომუნიკაციის, წარმომადგენლობითი ურთიერთობების გაფართოება ხელისუფლების ინსტიტუტებსა და მოქალაქეებს შორის.** არჩევნების შედეგად რეალიზდება ისეთი მნიშვნელოვანი ფუნქცია, როგორცაა წარმომადგენლობითი ურთიერთობების ინსტიტუციონალიზაცია. თეორიულად საზოგადოების თითოეული წევრი, რომელსაც შეუძლია ადეკვატურად გამოხატოს რომელიმე სოციალური ერთობის ინტერესები, შეიძლება იყოს მისი წარმომადგენელი ხელისუფლების ორგანოებში. მაგრამ სინამდვილეში ამის გაკეთება ყველას როდი შეუძლია. წარმომადგენლის მიერ მხარდაჭერის საკუთარი ბაზის ფორმირება არის საარჩევნო პროცესის ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემა, რომლის გადაწყვეტაც გულისხმობს ამომრჩევლებთან კომუნიკაციისა და ურთიერთობის სხვადასხვა არხის ფორმირებას. მხოლოდ ის პოლიტიკოსი, რომელიც ყველაზე წარმატებით გააკეთებს ამას და გაივლის „ბუნებრივი შერჩევის პროცესს“, შედის მმართველი ელიტის შემადგენლობაში. ამით დემოკრატიულ საზოგადოებაში არჩევნები პოლიტიკური პროცესის ცენტრალური მექანიზმის როლს ასრულებს და ხელს უწყობს პოლიტიკურ ელიტაში საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლების რეკრუტირებას.

საარჩევნო კამპანიის დროს კანდიდატები რეგულარულად ხვდებიან მოქალაქეებს, ისმენენ მათ მოსაზრებებსა და თხოვნებს, კორექტივები შეაქვთ თავიანთ საარჩევნო პლატფორმებში. არჩევნები მოქალაქეებსა და ხელისუფლებას შორის უკუკავშირის უმნიშვნელოვანესი არხია. მის ქმედითუნარიანობაზე ბევრადაა დამოკიდებული ურთიერთობის ხასიათი სახელმწიფოს ხელმძღვანელებსა და

მოსახლეობას შორის, ნდობის ან უნდობლობის, პოლიტიკური მონაწილეობის ან გაუცხოების, მხარდაჭერის ან შებრძოლების სურვილის წარმოშობა.

საზოგადოების სტაბილურობისა და განვითარების უზრუნველყოფა. არჩევნების ის ფუნქციები, რომელთა დანიშნულებაა სტაბილურობისა და განვითარების უზრუნველყოფაა, შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ:

— **მრავალფეროვანი თვალსაზრისების ინტეგრირება და საერთო პოლიტიკური ნების ფორმირება.** თანამედროვე საზოგადოების პლურალიზმს თავისი საზღვრები აქვს. იმისათვის, რომ თავიდან აიცილოს ანარქია, ქაოსი და მწვავე დამანგრეველი კონფლიქტები, საზოგადოებას ესაჭიროება სახელმწიფო რეგულირება, რაც მოქალაქეთა საერთო ფასეულობებისა და ინტერესების საფუძველზე უნდა მოხდეს. არჩევნების საშუალებით ხდება მოქალაქეთა უმრავლესობის გაერთიანება გარკვეული პოლიტიკური პლატფორმის და მისი წარმომდგენი ლიდერების გარშემო, ანუ ყალიბდება სახელმწიფოში დომინირებული პოლიტიკური ნება. არჩევნების დროს ამ ნების გამოხატვა მთავრობისადმი უზრუნველყოფს ავტორიტეტსა და მხარდაჭერას, ეს კი ზრდის მის ქმედითუნარიანობას.

— **პოლიტიკური სისტემის ლეგიტიმაცია და სტაბილიზაცია.** სამართლებრივი თვალსაზრისით არჩევნები სახელმწიფო ინსტიტუტების ფორმირების ყველაზე ლეგიტიმურ წესს წარმოადგენს. არჩევნების მეშვეობით ხდება არა მხოლოდ მთლიანად პოლიტიკური სისტემის ლეგიტიმაცია, არამედ ხელისუფლების კონკრეტული ინსტიტუტების — პრეზიდენტის, პარლამენტის, მთავრობის და ზოგიერთი სხვა ინსტიტუტის ლეგიტიმაციაც, აღიარებულია მათი უფლება უხელმძღვანელონ სახელმწიფოს.

სამოქალაქო საზოგადოებისათვის არჩევნები დემოკრატიის ორგანიზებისა და ფუნქციონირების ერთ-ერთი ფუძემდებლური საფუძველია. არჩევნებში მოქალაქეთა მონაწილეობა ჩვეულებრივ ნიშნავს მათ მიერ მოცემული პოლიტიკური სისტემის, პოლიტიკური რეჟიმის, ხელისუფლების ორგანოების ფორმირების წესების მიღებას, მიუხედავად იმისა, თუ რა დამოკიდებულება აქვთ მათ კონკრეტული თანამდებობრივი პირებისადმი, მთავრობისადმი და მმართველი პარტიისადმი.

არჩევნები მოქალაქეებს შანსს აძლევს გადაირჩიონ ის მთავრობა ან პარლამენტარები, რომლებიც არ აწყობთ, შეცვალონ ისინი

ადამიანებით, რომლებიც მათი ნდობით სარგებლობენ. ამის გამო კონკრეტული მთავრობის და მისი პოლიტიკის კრიზისი არ იწვევს მოქალაქეთა მიერ მთელი პოლიტიკური წყობის უარყოფას და პოლიტიკური სისტემის დესტაბილიზაციას, რაც არ გადაიზრდება რევოლუციური გზით არსებული პოლიტიკური წესრიგის დანგრევისაკენ სწრაფვაში. შემთხვევითი არაა, რომ არჩევნებს ხშირად ადარებენ დამკვრევ სარქველს, რომელიც „გამოუშვებს“ ხოლმე ხალხში დაგროვილ უკმაყოფილებას, რის საშუალებითაც გადახურებისა და აფეთქებისაგან იცავს მთელ პოლიტიკურ „ქვაბს“. არჩევნების გზით საზოგადოებისათვის მისაღები ფორმით ხდება სოციალურ-პოლიტიკური დაძაბულობის განუხტვა.

— **პოლიტიკური კონფლიქტების გადაყვანა ინსტიტუციონალიზებული მშვიდობიანი მოწესრიგების კალაპოტში.** არჩევნები შესაძლებლობას იძლევა მხარეებმა სახალხო აზრის სამსჯავროზე ღიად და საჯაროდ წარმოადგინონ წინააღმდეგობრივი ინტერესები, ფასეულობები და იდეები, განისაზღვროს რეალური მხარდაჭერა კონფლიქტის ამა თუ იმ მხარის პოზიციისადმი, საზოგადოებრივი აზრის და სახელმწიფო ინსტიტუტების ავტორიტეტის მეშვეობით დაარწმუნონ კონფლიქტში მყოფნი უარი თქვან ყველაზე რადიკალურ მოთხოვნებსა და ბრძოლის უკანონო ფორმებზე. უკვე თავად ის ფაქტი, რომ კონფლიქტის მონაწილეები ორიენტირებული არიან კონფლიქტის ელემენტორატის მეშვეობით გადაწყვეტაზე, როგორც წესი, მათ უბიძგებთ უარი თქვან უკიდურესობებზე, შეარბილონ პოზიციები, წავიდნენ კომპრომისებზე, ეძებონ უძრავლესობისათვის მისაღები გადაწყვეტილებები. კონფლიქტი მიმდინარეობს ღიად, საჯაროდ, მსაჯულის როლში კი მთელი საზოგადოება გვევლინება. პარტიები წარმოადგენენ ერთმანეთთან კონფლიქტში მყოფ სოციალურ ჯგუფებს, ხოლო არჩევნების დროს პარტიებს შორის კონკურენცია იქცევა სოციალური კონფლიქტის მშვიდობიანი გადაწყვეტის მექანიზმად.

— **საზოგადოების განახლების გენერირება ალტერნატიული პოლიტიკური პროგრამების კონკურენციის მეშვეობით.** არჩევნები — ესაა თავისებური ფანჯარა, რომელიც ღიად სახელმწიფოსა და საზოგადოებაზე მოწესრიგებული, ინსტიტუციონალიზებული ზეგავლენისათვის. ის საშუალებას აძლევს სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალებს წარმოადგინონ საზოგადოებრივი პრობლემების საკუთარი ხედვა და წამოაყენონ მათი გადაწყვეტის პროგრამები. ამით სტიმული ეძლევა განვითარების ოპტიმალური გზების ძიებას, უზრუნველყოფილია პოლიტიკური ფასეულობებისა და ალტერნატივების კონკურენტული შერჩევა, იქმნება ხელსაყრელი შესაძლებლობები არაეფექტიანი

პოლიტიკის დასაძლევად და ახალი, სიცოცხლისუნარიანი იდეებისა და პოლიტიკური პლატფორმების დასამკვიდრებლად.

მოქალაქეთა აქტიურობისა და ხელისუფლების კონტროლის უზრუნველყოფა. არჩევნები უშუალო დემოკრატიის ინსტიტუტია, რომელიც ხელს უწყობს მოქალაქეთა აქტიურობას, ხელისუფლების კონტროლსა და მის ცვლას ხალხის მიერ. ამ ამოცანების გადაწყვეტისას არჩევნები დემოკრატიულ საზოგადოებაში შემდეგ ფუნქციებს ასრულებს:

— **ამომრჩეველთა კორპუსის მობილიზება აქტუალური საზოგადოებრივი ამოცანების გადასაწყვეტად.** პარტიები და ცალკეული პარლამენტარები, როდესაც მოქალაქეებს განუმარტავენ თავიანთ პროგრამებს, არწმუნებენ ადამიანებს, რომ აუცილებელია გარკვეული პოლიტიკური ფასეულობებისა და მიზნების მიღება და მხარდაჭერა. ამავ დროს, მიუთითებენ რა მათი რეალიზების გზებს, ამით ახდენენ მოსახლეობის ფართო ფენებისა და საზოგადოებრივი აზრის მობილიზებას ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოქმედებების განსახორციელებლად.

— **მოსახლეობის პოლიტიკური სოციალიზაცია, მისი პოლიტიკური შეგნებისა და პოლიტიკური მონაწილეობის განვითარება.** საარჩევნო კამპანიის დროს აქტიურდება მოსახლეობის პოლიტიკური მონაწილეობა. ამ დროს ხდება პიროვნების პოლიტიკური სოციალიზაცია და რესოციალიზაცია. საარჩევნო პროცესის მსვლელობაში მოქალაქეები განსაკუთრებით ინტენსიურად ითვისებენ პოლიტიკურ ფასეულობებსა და ნორმებს, იძენენ პოლიტიკურ ჩვევებსა და გამოცდილებას. ამავ დროს მკვეთრად ფართოვდება პოლიტიკური ინფორმაციისა და პრობაგანდის ნაკადი, აქტიურდება მრავალფეროვანი პოლიტიკურ-საგანმანათლებლო მუშაობა, ხდება ადამიანთა ყურადღების კონცენტრირება აქტუალურ პოლიტიკურ პრობლემებსა და მათი გადაწყვეტის ალტერნატიულ გზებზე. აქტივისტთა ფართო ფენები უშუალოდ ერთვებიან პარტიების და ცალკეული პარლამენტარების პრობაგანდისტულ-აგიტაციურ და ორგანიზაციულ მუშაობაში. არჩევანის ვაკეთებისას ამომრჩევლები მეტ-ნაკლებად აიგივებენ თავს გარკვეულ პოლიტიკურ ძალებთან. ეს ყოველივე ზრდის მათ პოლიტიკურ ანგაჟირებასა და აქტიურობას. არჩევნების დროს ამომრჩევლები ხშირად გადასინჯავენ ან აზუსტებენ თავიანთ პოლიტიკურ პოზიციებს, საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას ახდენენ ამა თუ იმ პოლიტიკურ ძალასთან.

— **პოლიტიკური ელიტის რეკრუტირება.** არჩევნები მმართველი კადრების როტაციის მძლავრი ინსტრუმენტია. არჩევნები მოქალაქეთა პოლიტიკური ელიტის შემადგენლობაში შესვლის, პოლიტიკური კარიერის გაკეთების, პოლიტიკური ლიდერების დამკვიდრების ან დაღმასვლის მნიშვნელოვან არხს წარმოადგენს. არჩევნების შედეგად ხდება მმართველი და ოპოზიციური ელიტების შემადგენლობის განახლება, იცვლება პარტიებისა და მათი წარმომადგენლების პოლიტიკური წონა.

— **კონტროლი ხელისუფლების ინსტიტუტებზე.** არჩევნების შედეგად იქმნება მთავრობაზე კონტროლის მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი — პარლამენტი, აგრეთვე ფორმდება ოპოზიცია, რომელიც ჩვეულებრივ ფხიზლად ადევნებს თვალს კონსტიტუციისა და კანონების დაცვას. საპარლამენტო კონტროლი ემყარება როგორც საკუთარ უფლებებს, სასამართლო ინსტანციებს, ასევე უშუალოდ ამომრჩეველთა აზრს. უფროთხის რა უახლოეს არჩევნებზე დამარცხებას, მთავრობა, ჩვეულებრივ, ყურს უგდებს კრიტიკას. გარდა ამისა, თავად არჩევნები წარმოადგენს კონტროლის მნიშვნელოვან ინსტიტუტს, რადგანაც ამომრჩევლებს საშუალება ეძლევათ რეგულარულად გამოიტანონ თავიანთი ვერდიქტი მთავრობისა და ოპოზიციის შესახებ, შეცვალონ ხელისუფლების ორგანოების შემადგენლობა, მოახდინონ პოლიტიკური კურსის კორექტირება.

— **ქმედითუნარიანი ოპოზიციის ფორმირება და მისი მომზადება** პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ფუნქციების შესასრულებლად. ოპოზიციის ქმედითუნარიანობა და ეფექტიანობა გულისხმობს მის მიერ მთავრობის კრიტიკისა და კონტროლის ფუნქციის შესრულებას, აგრეთვე ალტერნატიული პოლიტიკის შემუშავების უნარს. არჩევნები, რომელიც სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალებს უბიძგებს ღიად შეადარონ ერთმანეთს თავიანთი პროგრამები, წავიდნენ კომპრომისებსა და კოალიციებზე, ხელს უწყობს ოპოზიციის კონსოლიდაციას. გარდა ამისა, ოპოზიცია, არჩევნების შედეგად არის რა წარმოდგენილი პარლამენტში, ანდა ხელმძღვანელობს მთავრობას ფედერაციის სუბიექტებში, ამით იძენს გამოცდილებას, რათა, ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემთხვევაში, მთელი პასუხისმგებლობითა და კომპეტენტურობით უხელმძღვანელოს ქვეყანას.

ზემოთ დასახელებულ ფუნქციებს არჩევნები მხოლოდ იმ შემთხვევაში ასრულებს, თუკი დემოკრატიულია ორგანიზებული. არჩევნები უნდა ემსახურებოდეს დემოკრატიას, მისი მთავარი სოციალური დანიშნულებაა ადეკვატურად ასახოს მოქალაქეთა აზრი და ნება, უზრუნ-

ველყოს ძირითადი საზოგადოებრივი ჯგუფების წარმომადგენლობა ხელისუფლების ორგანოებში, აგრეთვე ჩამოაყალიბოს ქმედითუნარიანი მთავრობა.

§ 2. თავისუფალი დემოკრატიული არჩევნების ძირითადი პრინციპები

დემოკრატიული არჩევნების ძირითადი პრინციპების გზადი აღსასრულა. არჩევნების დემოკრატიულობა რიგი პრინციპებით — საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებით განისაზღვრება, რომელთაც უპირობო ღირებულება აქვთ და წარმომადგენლობის განხორციელების მექანიზმის როლს ასრულებენ. ეს პრინციპები განისაზღვრება საარჩევნო კანონმდებლობით, რომლის უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს ადამიანის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი უფლების — ხმის უფლების, ანუ არჩევნებში მონაწილეობისა და ხმის მიცემის უფლების რეალიზება.

ხმის უფლება ყველაზე ფუნდამენტური უფლებაა, რომლის გარეშეც ყველა დანარჩენ უფლებას, ფაქტობრივად, აზრი ეკარგება. დემოკრატიული არჩევნების ზოგადსაკაცობრო მნიშვნელობის უარყოფა რაიმე პოლიტიკური ძალის მიერ მის ავტორიტარულ ან ტოტალიტარულ მისწრაფებებზე მეტყველებს.

ამგვარი განაცხადით ბოლშევიკები გამოდიოდნენ. ვ.ი.ლენინი უგულებელყოფდა წარმომადგენლობით დემოკრატიასა და მის ინსტიტუტებს, ამტკიცებდა, რომ ისინი გაბატონებული კლასის ბატონობის ინსტრუმენტებია. პრაქტიკაში ამან ასახვა ჰპოვა დამფუძნებელი კრების გარეკვაში; ბოლშევიკურმა მმართველობამ კი კომუნისტურ ტოტალიტარიზმს ჩაუყარა საფუძველი.

არჩევნები თავის სოციალურ დანიშნულებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეესაბამება, თუკი გარკვეულ პრინციპებს ემყარება. შეიძლება გამოიყოს ასეთი პრინციპების ორი ჯგუფი:

— საარჩევნო სამართლის პრინციპები, რომლებიც განსაზღვრავს არჩევნებზე თითოეული მოქალაქის მდგომარეობასა და სტატუსს;

— არჩევნების ორგანიზაციის ზოგადი პრინციპები, რომლებიც ახასიათებს მათი დემოკრატიულობის ფუძემდებლურ ორგანიზაციულ, მათ შორის სოციალურ პირობებს.

ბოლიტიკური არჩევნების პროცედურის რეგლამენტაციას ახდენს თითოეული სახელმწიფოს საარჩევნო სამართალი. საარჩევნო სამართალი — თურიდული ნორმების ერთობლიობაა, რომლებიც არეგულირებს მოქალაქეთა მონაწილეობას არჩევნებში, მათ ორგანიზებასა და ჩატარებას, ურთიერთობას ამომრჩევლებსა და წარმომადგენლობით დაწესებულებებს შორის, დებუტატების გამოწვევის წესს და ა.შ.

თანამედროვე არჩევნების ფუნქციონალური პრინციპები, რომლებიც მის დემოკრატიულობას განსაზღვრავენ, შემდეგია:

- საყოველთაო ხასიათი;
- პირდაპირი (ირიბი) ხმის მიცემა;
- თანაბარი ხმის მიცემა;
- ფარული კენჭისყრა;
- მოქალაქეთა თავისუფალი მონაწილეობა.

თავისუფალ მონაწილეობაში იგულისხმება ამომრჩეველთა ნებაზე უკანონო ზეწოლის გამორიცხვა. ამ პირობების დაცვის შემთხვევაში არჩევნები ითვლება დემოკრატიულად. ამიტომ პრაქტიკულად ყველა თანამედროვე კონსტიტუცია ამკვიდრებს ზემოთ აღნიშნულ პრინციპებს.

არჩევნების საყოველთაობა. ყველა მოქალაქეს, დამოუკიდებლად სქესობრივი, რასობრივი, ეროვნული, კლასობრივი ან პროფესიული კუთვნილებისა, ენისა, შემოსავლის დონისა, სიმდიდრისა, განათლებისა, კონფესიისა ან პოლიტიკური რწმენისა, აქვს აქტიური (ამომრჩევლის სახით) და პასიური (კანდიდატის სახით) უფლება მონაწილეობა მიიღოს არჩევნებში.

საყოველთაობა არ ნიშნავს, რომ არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ქვეყნის ყველა მცხოვრებს აქვს. საარჩევნო უფლებებს, ჩვეულებრივ, მოკლებულნი არიან ქვეყანაში მცხოვრები უცხოეთის მოქალაქეები და მოქალაქეობის არმქონე პირები. ამ კატეგორიის პირებს ზოგჯერ უფლება ეძლევათ მონაწილეობა მიიღონ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში, თუკი ისინი მოცემულ ქვეყანაში კანონით დადგენილი ღროის განმავლობაში ცხოვრობენ და იხდიან გადასახადებს (უნგრეთი, ესპანეთი, ფინეთი). დიდ ბრიტანეთში არჩევნებში მონაწილეობის უფლება აქვთ ბრიტანეთის თანამეგობრობის წევრი ქვეყნების მოქალაქეებს. ლათინური ამერიკის რიგ ქვეყნებში, ახალ ზელანდიაში არჩევნებში მონაწილეობის უფლება უცხოელებსაც აქვთ, მაგრამ მხოლოდ საერთაშორისო შეთანხმებების საფუძველზე, რომელიც ამ უფლებას ორმხრივ ხასიათს ანიჭებს

(ლათინურ ამერიკაში ეს მხოლოდ ლათინური ამერიკის სხვა ქვეყნების მოქალაქეებზე ვრცელდება).

საარჩევნო უფლება არ გააჩნია მოცემული ქვეყნის ყველა მოქალაქესაც. არსებობს სხვადასხვა სახის შეზღუდვები. საარჩევნო უფლების საყოველთაობის პრინციპი, რომელიც დღეს სავალდებულოდაა მიჩნეული, წარსულში არ არსებობდა და მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებები მრავალრიცხოვანი ცენზებით იზღუდებოდა.

დღეისათვის არჩევნების საყოველთაობა იზღუდება მხოლოდ ცენზების უაღრესად მცირე რიცხვით, ე.ი. არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად ამომრჩეველთა დაშვების პირობებით.

ასაკობრივი ცენზი არჩევნებში მონაწილეობას დასაშვებად მიიჩნევს, როგორც წესი, მხოლოდ სრულწლოვანების ასაკიდან. კანდიდატების ასაკი რამდენადმე მაღალი უნდა იყოს. ასაკობრივი ცენზი ბუნებრივი მოთხოვნაა. შეუძლებელია იმის დაშვება, რომ ბავშვი, ან თუნდაც მოზარდი შეძლებს შეგნებული არჩევანის გაკეთებას. მას არა აქვს ამისათვის საჭირო ცხოვრებისეული გამოცდილება და არც ის იცის, თუ ვის და რატომ უნდა მისცეს ხმა.

XX საუკუნის 60-იანი წლების შუა ხანებამდე ქვეყნების უმრავლესობაში აქტიური საარჩევნო უფლება 21 წლის ასაკიდან იწყებოდა. ეს სავსებით ნორმალური იყო XIX საუკუნეში, ან თუნდაც XX საუკუნის პირველ ათწლეულებში, მაგრამ საუკუნის შუა ხანებისათვის ის უკვე აღარ შეესაბამებოდა ახალ რეალობებს. აშშ-ს ვიეტნამის ომის პერიოდში კი უცნაური სიტუაცია შეექმნა — 18 წლის ახალგაზრდა ომში მიჰყავდათ და იგი დემოკრატიის მაღალი იდეალების დასაცავად შეიძლება დაღუპულიყო, მაგრამ უფლება არ ჰქონდა არჩევნებში მონაწილეობა მიეღო.

დიდ ბრიტანეთსა და გფრ-ში ასაკობრივი ცენზი 18 წლამდე შემცირდა 1970 წელს, აშშ-ში 1971 წელს (კონსტიტუციის 26-ე შესწორება), საფრანგეთში ეს 1974 წელს განხორციელდა, იტალიასა და შვეიციაში — 1975 წელს და ა.შ.

დღეისათვის ქვეყნების უმრავლესობაში ხმის მიცემის უფლება — აქტიური საარჩევნო უფლება — ენიჭებათ იმ პირებს, რომელთაც 18 წელი შეუსრულდათ არჩევნების დროისათვის. ზოგჯერ ხმის მიცემის უფლება უფრო ახალგაზრდებსაც ენიჭებათ (ბრაზილიაში, ირანში, კუბასა და ნიკარაგუაში — 16 წლიდან, ამასთან ზოგან ეს უფლება ამ ასაკიდან ფაქულტატურ ხასიათს ატარებს), ზოგჯერ ხმის უფლება უფრო მაღალი ასაკიდან ენიჭებათ (იაპონიაში, შვეიციაში, მაროკოში 20 წლიდან, ლატვიაში 21 წლიდან).

პასიური საარჩევნო უფლება, ანუ ხელისუფლების ორგანოებში ასარჩევად თავისი კანდიდატურის წამოყენების უფლება, როგორც წესი, უფრო მაღალი ასაკიდან ენიჭებათ. ეს განპირობებულია იმით, რომ აუცილებელია გარკვეული ცხოვრებისეული გამოცდილების ქონა სახელმწიფოებრივი საქმეების გადაწყვეტაში მონაწილეობის მისაღებად (მაგალითად, საფრანგეთის პარლამენტის ქვედა პალატის დეპუტატის ასაკი 23 წელია, იტალიის პარლამენტის ზედა პალატის წევრისათვის — 40 წელი, აშშ-ს პრეზიდენტისათვის — 35 წელი).

პასიური საარჩევნო უფლების მისაღებად ზოგჯერ დგინდება სხვა მოთხოვნებიც. მაგალითად, პრეზიდენტის თანამდებობაზე კანდიდატს რიგ ქვეყნებში მოეთხოვება, რომ ის გარკვეული ვადის განმავლობაში მუდმივად ცხოვრობდეს მოცემულ ქვეყანაში (აშშ-ში — 14 წლის განმავლობაში), იყოს ამ ქვეყნის მოქალაქე დაბადებიდან და არა ნატურალიზებით, არ იყოს ხანდაზმული (მაგალითად, ნამიბიაში პრეზიდენტობის კანდიდატის ასაკი 65 წელს არ უნდა აღემატებოდეს).

ზოგიერთ შემთხვევაში არჩევნებში კანდიდატების სახით არ დაიშვებიან სახელმწიფო თანამდებობებზე მყოფი პირები. საფრანგეთში საარჩევნო ოლქში კენჭს ვერ იყრიან ამ ოლქის ყოფილი პრეფექტები. ზოგიერთ ქვეყანაში სახელმწიფო მოსამსახურეებს საერთოდ არ შეუძლიათ თავიანთი კანდიდატურების წამოყენება არჩევით თანამდებობებზე: სახელმწიფო სამსახურის პრინციპი გულისხმობს უპარტიობას, ამიტომ არჩევნებში მონაწილეობა გამოირიცხება.

ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს განსაკუთრებული მითხოვნები ამომრჩევლის ან კანდიდატისადმი. მაგალითად, მექსიკაში ამომრჩეველთა სიიდან გამორიცხულია ნარკომანები, პოლანდიაში — მშობლობის უფლებაჩამორთმეული პირები. ინგლისში არჩევნებში არ მონაწილეობენ ბანკროტები. ასეთივე წესი არსებობს ინდოეთში. ზოგიერთ ქვეყანაში სპეციალური შეზღუდვები არსებობს ნატურალიზებული მოქალაქეებისათვის, ე.ი. იმათთვის, რომელთაც მოქალაქეობა მიიღეს არა დაბადების უფლებით, არამედ მოქალაქეობის მიღების შედეგად. მაგალითად, არგენტინაში ნატურალიზებული მოქალაქეები ხმის უფლებას ღებულობენ მხოლოდ მოქალაქეობის მიღებიდან სამი წლის შემდეგ, ტუნისში — 5 წლის შემდეგ. ზოგიერთ ქვეყანაში კი ნატურალიზებული მოქალაქეები საერთოდ არ ღებულობენ ხმის უფლებას.

არაქმედითუნარიანობის ცენზი ზღუდავს ფსიქიკურად ავადმყოფთა საარჩევნო უფლებას, რაც სასამართლოს გადაწყვეტილებით უნდა იყოს დადასტურებული.

განათლებულობის ცენზს შეიძლება ვუწოდოთ ბუნებრივი ცენზი, რადგანაც გაუნათლებელ ადამიანებს პოლიტიკაში მონაწილეობის შეზღუდული შესაძლებლობები აქვთ. ზოგიერთ ქვეყანაში განათლების ცენზი არსებობდა ამომრჩევლთა რეგისტრაციის დროს. მაგალითად, აშშ-ის სამხრეთ შტატებში XX საუკუნის 80-იან წლებამდე არსებობდა წესი, რომლის თანახმადაც ამომრჩევლებს რეგისტრაციის დროს უნდა წაეკითხათ კონსტიტუციიდან რამდენიმე სტრიქონი და აეხსნათ, თუ როგორ ესმით იგი. ე.ი. საჭირო იყო პოლიტიკური განათლებისა და ზოგადად, განათლებულობის გარკვეული დონის დემონსტრირება. ამ გზით ძირითადად შავკანიანი გაუნათლებელი ამომრჩევლები „იცხრილებოდნენ“.

განათლებულობის ცენზი უფრო აქტიურად გამოიყენება პასიური საარჩევნო უფლების დროს. ზოგ შემთხვევაში კანდიდატს მოეთხოვება საშუალო განათლების მოწმობა, ხოლო ზოგიერთ თანამდებობაზე (მაგალითად პრეზიდენტად) ასარჩევად საჭიროა უმაღლესის დამთავრების დიპლომიც.

განათლებულობის ცენზთან ახლოს დგას წერა-კითხვის ცოდნის ცენზი — იმ ქვეყნის ენაზე კითხვისა და წერის ცოდნა, სადაც ამომრჩეველი ცხოვრობს. ეს განათლებულობის ცენზის თავისებური შერბილებული ვარიანტია. ზოგიერთ ქვეყანაში, სადაც დიდია უწიგნურ ადამიანთა რაოდენობა, მათ არჩევნებზე არათუ ყოველგვარი შესაძლებლობის გარეშე უშვებენ, არამედ უადვილებენ არჩევანის შესაძლებლობას.

ეკვადორის კონსტიტუციაში აღნიშნულია, რომ ხმის მიცემაში მონაწილეობა სავალდებულოა წერა-კითხვის მცოდნეებისთვის, ხოლო ფაქულტატიური (სასურველი) — უწიგნურებისათვის. პერუში 1980 წელს კონსტიტუციის მიღების შემდეგ საარჩევნო ურნებთან დაუშვეს უწიგნურებიც (დაახლოებით მილიონი ადამიანი). ინდოეთში, სადაც განსაკუთრებით ბევრია უწიგნური, მათთვის ხმის მიცემა გამარტივებულია შემდეგი წესის არსებობით: ყოველ კანდიდატს ან პარტიას უნდა პქონდეს სიმბოლო (რადაც იეროგლიფი) და ბიულეტენებში, გარდა ჩანაწერებისა, არის გრაფიკული ნიშნებიც, რომელთა მეშვეობითაც ორიენტაციის აღება შეუძლიათ უწიგნურ ამომრჩევლებს (კანდიდატების შეფასება კი მათი გამოსვლების მოსმენით შეუძლიათ).

შირადღური ცენზი ზღუდავს ან საარჩევნო უფლებას ართმევს იმ პირებს, რომლებიც სასჯელს იხდიან თავისუფლების აღკვეთის აღვილებში.

ფართოდაა გავრცელებული აგრეთვე **ბინადრობის ცენზი**, რომელიც არჩევნებში დაშვებისათვის საჭიროდ თვლის ქვეყანაში ან მოცემულ ადგილზე ცხოვრების გარკვეულ დროს.

დისკრიმინაციულ ხასიათს ატარებს **სქესობრივი ცენზი**, რომელიც ზოგიერთ მუსულმანურ ქვეყანაშია შემორჩენილი. მაგალითად, ქალები საარჩევნო უფლებას მოკლებულნი არიან კუვეითში. 1994 წლამდე სამხრეთ აფრიკაში არსებობდა მოქალაქეთა უფლებების შეზღუდვა რასობრივი პრინციპით.

საბჭოური კანონმდებლობა იცნობდა **წოდებრივ-კლასობრივ ცენზებს**, რომელიც ზღუდავდა გარკვეული კლასებისა და ფენების საარჩევნო აქტიურობას. მათი ჩამონათვალი სხვადასხვა იყო საბჭოთა სახელმწიფოს განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე.

არჩევნებში არ მონაწილეობენ პერები დიდ ბრიტანეთში (მათ თავიანთი პალატა აქვთ), რიგ ქვეყნებში — ჯარისკაცები (ოფიცრებს აქვთ ხმის უფლება), ზოგიერთ ქვეყანაში — ტომის ბელადები (იქ, სადაც პარლამენტებთან არის ბელადების სათათბირო პალატები).

არჩევნებში მონაწილეობის უფლება სასამართლომ შეიძლება სხვა შემთხვევებშიც ჩამოართვას მოქალაქეს — ბოროტი გაკოტრებისათვის (იტალიაში), არჩევნებში თაღლითობისათვის, არჩევნებისათვის სისტემატური თავის არიდებისათვის იმ ქვეყნებში, სადაც კანონი სავალდებულო ხმის მიცემას ითვალისწინებს.

გარდა გაზრდილი ასაკობრივი ცენზისა, **პასუური საარჩევნო უფლების** მისაღებად ზოგიერთ აფრიკულ ქვეყანაში დადგენილია სახელმწიფო ენაზე წერა-კითხვის ცოდნა (რუანდაში — ფრანგულად, მალავიში — ინგლისურად და ა.შ.); სხვა ქვეყნებში მოეთხოვებათ სახელმწიფო ენის ფლობა (პარლამენტში ან პრეზიდენტის პოსტზე ასარჩევად სახელმწიფო ენის ცოდნა აუცილებელია მოლდოვაში, ყაზახეთში, უზბეკეთში, უკრაინაში, ლიტვაში, ლატვიაში, ესტონეთში).

ლიტვაში, ლატვიაში და ესტონეთში ასევე არ შეიძლება არჩეული იქნან უშიშროებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს ყოფილი თანამშრომლები. ლიტვაში მოეთხოვებათ ასევე სამი წელი მუდმივი ცხოვრება ქვეყანაში. თურქეთში პრეზიდენტობის კანდიდატს უმაღლესი განათლება უნდა ჰქონდეს, ხოლო პარლამენტარობის კანდიდატს გავლილი უნდა ჰქონდეს სამხედრო სამსახური; ბულგარეთში საკუთარი კანდიდატურების წამოყენება არ შეუძლიათ ჯარისკაცებს და ა.შ. ზოგიერთ ქვეყანაში არ შეიძლება ისეთი პირების არჩევა, რომელთაც სხვა ქვეყნის მოქალაქეობაც აქვთ, პოლონეთში კი ორმაგი მოქალაქეობის მქონე პირი შეიძლება პრეზიდენტის პოსტზეც კი იქნეს არჩეული.

პასიურ საარჩევნო უფლებასთან დაკავშირებით არსებობს აგრეთვე **აურჩევლობისა და შეუთავსებლობის** ცნებებიც.

აურჩევლობა ნიშნავს, რომ გარკვეული თანამდებობის მქონე პირებს ამ თანამდებობების დატოვებამდე არ აქვთ თავისი კანდიდატურების წამოყენების უფლება (გარკვეული რაოდენობის სახელმწიფო მოსამსახურეები, გუბერნატორები, მოსამართლეები, პროკურორები, ოფიცრები და გენერლები და ა.შ.), ზოგიერთ ქვეყანაში ასეთ პირებს მოეთხოვებათ, რომ მათ თანამდებობები დატოვონ არჩევნებამდე დიდი ხნით ადრე — ზოგან არჩევნებამდე 6 თვით ადრე, ზოგან კი ერთი წლით ადრეც კი. ამ მოთხოვნის მიზანია, რომ გამოირიცხოს სამსახურებრივი მდგომარეობის გამოყენება არჩევნებში. აურჩევლობა შეიძლება იყოს აბსოლუტური (მაგალითად, ესპანეთში სამეფო ოჯახის წევრებს არ შეუძლიათ პარლამენტში კენჭისყრა) და შეფარდებითი (მექსიკაში გუბერნატორებს არ შეუძლიათ კენჭისყრა გარკვეულ საარჩევნო ოლქებში).

შეუთავსებლობა ნიშნავს აკრძალვას, რომ პიროვნებას ერთდროულად ეკავოს არჩევითი და სხვა სახელმწიფოებრივი თანამდებობა. ის არ გამოირიცხავს სახელმწიფო თანამდებობის პირის არჩევის შესაძლებლობას წარმომადგენლობით დაწესებულებაში, მაგრამ არჩევის შემთხვევაში ამ პირმა უნდა გადააწყვიტოს, დარჩება სახელმწიფოებრივ თანამდებობაზე და უარს იტყვის დეპუტატობაზე თუ პირიქით (მაგალითად, საფრანგეთში მინისტრებმა, რომლებსაც პარლამენტში აირჩევენ, ეს საკითხი 15 დღის განმავლობაში უნდა გადააწყვიტონ). შეუთავსებლობა ნიშნავს აგრეთვე რაიმე სახელმწიფოებრივი თანამდებობის დაკავებას აღმასრულებელ ან სასამართლო ხელისუფლებაში.

ზოგიერთ ქვეყანაში გამოირიცხულია ერთდროულად რამდენიმე ორგანოში კენჭისყრა: მაგალითად, ქვედა პალატის დეპუტატი არ შეიძლება პრეტენზიას აცხადებდეს ზედა პალატის წევრობაზე. **შეუთავსებლობა** არაა ადამიანის უფლებების შეზღუდვა, რადგანაც თუკი მას აქვს არჩევის სურვილი, მაშინ შეუძლია, მაგალითად, უარი თქვას სახელმწიფო სამსახურში ყოფნაზე, ე.ი. შეუძლია შეიცვალოს სამართლებრივი სტატუსი, რის შემდეგაც შეეძლება თავისუფალი ჩართვა პოლიტიკაში.

მრავალ ქვეყანაში პასიური საარჩევნო უფლება სრული სახით ეძლევათ მხოლოდ კანდიდატის მიერ **საარჩევნო თავადების** შეტანის შემდეგ (ჩვეულებრივ მოეთხოვებათ, რომ ასეთი თავადები კანდიდატმა საკუთარი სახსრებიდან შეიტანოს). მაგალითად, საფრანგეთის ქვედა

პალატის დეპუტატობის თითოეულ კანდიდატს 1000 ფრანკი შეაქვს, კანადაში — 200 კანადური დოლარი, დიდ ბრიტანეთში — 500 გირვანქა სტერლინგი. მხოლოდ ამის შემდეგ ხდება მისი რეგისტრირება კანდიდატად და მისი სახელი შეაქვთ საარჩევნო ბიულეტენში. თავდებში შეტანილი თანხა კანდიდატებს არ უბრუნდება და მიღის სახელმწიფოს შემოსავლებში, თუკი კანდიდატი ვერ მოაგროვებს კანონით დადგენილ ხმების რაოდენობას (დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთში — 5%-ს, კანადაში — 15%-ს, ინდოეთში — არჩევნებში მონაწილეობის მიმდებარე ხმების ერთ მეოთხედს).

საარჩევნო თავდები, რა თქმა უნდა, ზღუდავს ღარიბი კანდიდატების უფლებებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, იგი შესაძლებლობას იძლევა ჩამოიცილონ ის კანდიდატები, რომელთაც არჩევის არანაირი შანსი არა აქვთ და საარჩევნო კამპანიას და აგრეთვე სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილ თანხებს იყენებენ საკუთარი პერსონის პოპულარიზების მიზნით.

ბინადრობის ცენზი — წარმოადგენს კანონით დადგენილ მოთხოვნას, რომლის თანახმადაც ხმის უფლება ეძლევათ იმ ადამიანებს, რომლებიც მოცემულ ადგილში გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ცხოვრობენ. ბინადრობის ცენზი აშშ-ის შტატების უმრავლესობაში 1-2 თვეს შეადგენს, გფრ-ში — 3 თვეს, საფრანგეთში — 6 თვეს, კანადაში — 12 თვეს.

ბინადრობის ცენზი ფართოდაა გავრცელებული. ზოგიერთ ქვეყანაში არ დგინდება ცხოვრების კონკრეტული ხანგრძლივობა, არამედ მოითხოვენ მუდმივ ცხოვრებას. მასში იგულისხმება, რომ ადამიანს აქვს ბინა, სამსახური, სამუშაო თუნდაც ერთი-ორი თვის განმავლობაში. მთავარია, რომ ადამიანი თავს აღიქვამდეს ამ ადგილის მცხოვრებლად.

ბინადრობის ხანმოკლე ვადის გამოც კი (ერთი-ორი თვე) მოქალაქეთა მნიშვნელოვანი რაოდენობა არ მონაწილეობს არჩევნებში. მაგალითად, აშშ-ში არის სეზონური მუშების მნიშვნელოვანი რაოდენობა, რომლებიც ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიან მოსავლის ასაღებად და არ მონაწილეობენ არჩევნებში. აშშ-ში არჩევნებში არ მონაწილეობენ ის ადამიანებიც, რომლებიც მოძრავ სახლებში (ტრაილერებში) ცხოვრობენ; მათი რაოდენობა კი დაახლოებით 6 მილიონია.

ზოგჯერ გვხვდება ბინადრობის თაობაზე განსაკუთრებული მოთხოვნები. ირლანდიაში ამომრჩეველს უნდა ჰქონდეს „ადგილი ძილისათვის“. ეს მოთხოვნა მიმართული იყო არა მაწანწალების, არამედ სოფლის მეურნეობის მუშების წინააღმდეგ, რომლებიც სხვის

ფერმებში მუშაობდნენ. რადგანაც ისინი თავის სახლში არ ცხოვრობდნენ, ამ კანონის ინტერპრეტაციით, მათ ერთმოდით აქტიური საარჩევნო უფლება.

სქესობრივი ცენზი — თანამედროვე სახელმწიფოთა უმრავლესობაში არ არსებობს პოლიტიკური შეზღუდვები ქალებისათვის, მაგრამ წარსულში ასე არ ყოფილა. პირველ მსოფლიო ომამდე ქალებს ხმის უფლება მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანაში ჰქონდათ. ეს იყო ძირითადად სკანდინავიის ქვეყნები (ნორვეგია, ფინეთი, ისლანდია, დანია), აგრეთვე ავსტრალია და ახალი ზელანდია. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ქალებმა მრავალ ქვეყანაში მიაღწიეს არჩევნებში ხმის უფლებას: 1917 წელს ჰოლანდიაში, 1918 წელს დიდ ბრიტანეთში, 1919 წელს გერმანიაში, 1920 წელს აშშ-ში, 1921 წელს შვეციაში. ქალთა საარჩევნო უფლების გეოგრაფიული გაფართოება მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მოხდა: 1944 წელს ხმის უფლება ქალებმა საფრანგეთში მიიღეს, 1945 წელს იტალიაში, 1946 წელს იაპონიაში. შვეიცარიაში ხმის უფლება ქალებმა მხოლოდ 1971 წელს მოიპოვეს. შვეიცარიაში აღნიშნული საკითხი ჯერ კიდევ 1919 წელს წამოიჭრა, მაგრამ საკითხის გადაწყვეტისთვის საჭირო გახდა რამდენიმე ათეული საერთო-ეროვნული რეფერენდუმი. რადგანაც მასში მხოლოდ საარჩევნო ხმის უფლების მქონე მამაკაცები მონაწილეობდნენ, ისინი ჯიუტად უწევდნენ წინააღმდეგობას ქალებისათვის საარჩევნო უფლებების მიცემას. ყველაზე ბოლოს ევროპაში ხმის უფლება ქალებმა ლიხტენშტაინში მიიღეს — 1986 წელს.

ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად კუვეიტიში, ქალებს საარჩევნო უფლებები დღემდე არა აქვთ და ამას ისლამურ ტრადიციებზე მითითებით ამართლებენ. ზოგიერთ ქვეყანაში რჩება განსაკუთრებული ნორმები, რომლებიც ქალების უფლებებს ზღუდავენ. მაგალითად, ჰაიტში ქალებს მხოლოდ ადგილობრივ ორგანოებში ირჩევენ. გვატემალაში დიდხანს არსებობდა თავისებური წესი — არჩევნებში მონაწილეობდნენ მხოლოდ წერა-კითხვის მცოდნე ქალები. კოსტა-რიკასა და სალვადორში არჩევნებში მონაწილეობის უფლება გათხოვილ ქალებს მხოლოდ 25 წლის ასაკიდან ჰქონდათ, გაუთხოვარ ქალებს კი 30 წლის ასაკიდან.

ქონებრივი ცენზები დიდი ხნის მანძილზე არსებობდა ყველა ქვეყანაში, სადაც კი იყო პარლამენტი. ქონებრივი ცენზი საკმაოდ უბრალოდ განისაზღვრებოდა — გადახდილი გადასახადების სიდიდით. ქონებრივი ცენზის არსებობა მართებულად მიიჩნეოდა, რადგანაც უქონელი ადამიანი, რომელიც იმავდროულად გაუნათლებელი იყო, ღირსეულ არჩევანს ვერ გააკეთებდა. მაგრამ ცივილიზაციის და

ტექნიკის განვითარებასთან ერთად ქონებრივი ცენზი უკვე მიუღებელი ხდებოდა, თუმცა ამის მიღწევას ხანგრძლივი და მძიმე ბრძოლა დასჭირდა. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ქონებრივი ცენზი პრაქტიკულად გაქრა. ზოგიერთ ქვეყანაში ის გამოიყენება მხოლოდ დეპუტატობის კანდიდატების, ანუ პასიური საარჩევნო უფლების სფეროში. მაგალითად, არგენტინაში პრეზიდენტობის კანდიდატს მოეთხოვება ცნობა წლიური შემოსავლის გარკვეული ოდენობის თაობაზე. ესაა იმის დასტური, რომ იგი გამდიდრებისთვის კი არ ესწრაფვის პრეზიდენტად გახდომას, არამედ სურს ხალხს ემსახუროს. გადასახადის გარკვეული რაოდენობის გადახდის შესახებ მოთხოვნა დღემდე მოქმედებს ავსტრალიის, კოლუმბიის, მექსიკის, ახალი ზელანდიის, კოსტა-რიკის საარჩევნო სამართალში.

რიგ ქვეყნებში მოქმედებს ცენზი სამხედრო მოსამსახურეებზე. არის ამ ცენზის სასარგებლო და საწინააღმდეგო არგუმენტებიც. თანამედროვე მსოფლიოში მრავალი არმია პროფესიონალურ საწყისებზე არის აგებული, ისინი მკირერიცხოვანია და მათი მონაწილეობა თუ არმონაწილეობა არსებით ზეგავლენას არ ახდენს არჩევნების შედეგებზე. თანამედროვე პირობებში სამხედრო მოსამსახურეებს უფრო პასიურ საარჩევნო უფლებას ართმევენ. მიზეზი ისაა, რომ სამხედრო მოსამსახური არ უნდა უკავშირდებოდეს პოლიტიკას.

იშვიათად არსებობს რელიგიური ცენზიც. მაგალითად ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში პარლამენტში ასარჩევად კანდიდატი უნდა იყოს მუსულმანი და აქტიურად ქადაგებდეს ისლამს. იქ პარლამენტის წევრთა 90% კულტის მსახურები არიან.

მთლიანობაში მსოფლიოში ცნობილია 50-ზე მეტი სხვადასხვა ცენზი. ზოგიერთი ცენზი ეროვნული ან ადგილობრივი თავისებურებებიდან გამომდინარეობს. მაგალითად, აშშ-ს ზოგიერთ შტატში (ალაბამა, კონექტიკუტი, ლუიზიანა) არსებობს მოთხოვნა, რომ ამომრჩეველს „კარგი ხასიათი“ ჰქონდეს. ესაა საკმაოდ ბუნდოვანი მოთხოვნა. მასზე მითითებით, შეიძლება ხმის უფლება ჩამოართვა ადამიანს, რომელიც მეზობელს წაეჩხუბა.

თანასწორი საარჩევნო უფლება. თანასწორი საარჩევნო უფლება ნიშნავს ამომრჩევლისთვის კანონით დადგენილ თანაბარ უფლებებს არჩევნების შედეგებზე ზეგავლენის მოსახდენად და ერთნაირ შესაძლებლობებს, არჩეული იყვნენ კანონის შესაბამისად. თითოეული ამომრჩევლის ხმა ერთნაირად ფასდება, დამოუკიდებლად მისი კუთვნილებისა ანუ თუ ამ ადამიანისადმი. ამასთან არც

მათი ქონებრივი მდგომარეობა, არც თანამდებობა, არც რაიმე სხვა სტატუსი ან პიროვნული თვისება გვლენას არ უნდა ახდენდეს მოქალაქის, როგორც ამომრჩევლის მდგომარეობაზე.

თანასწორი არჩევნების პრინციპი ემყარება რამდენიმე პირობას:

— თითოეულ ამომრჩეველს უნდა ჰქონდეს ხმების თანაბარი რაოდენობა. ჩვეულებრივ მას ერთი ხმა აქვს, მაგრამ შეიძლება ჰქონდეს ორი (მაგალითად, გერმანიაში ქვედა პალატის არჩევნების დროს ერთ ხმას აძლევენ პარტიულ სიას, მეორეს კი კონკრეტულ კანდიდატს საარჩევნო ოლქში) და მეტი. ეს განპირობებულია საარჩევნო სისტემის სხვადასხვა ტიპით.

ამ პრინციპის დარღვევას წარმოადგენს ე.წ. პლურალური ვოტუმი, როდესაც ამომრჩევლების უმრავლესობას აქვს ერთი ხმა, ზოგიერთებს კი — რამდენიმე (ჩვეულებრივ ორი). ასე იყო მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში XX ს. 40-იანი წლების ბოლომდე. იქ უნივერსიტეტდამთავრებულებს უფლება ჰქონდათ ხმა მიეცათ თავისი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვითაც და იმ ოლქშიც, სადაც დაამთავრეს უნივერსიტეტი.

— ქვეყანაში არსებობს ერთიანი საარჩევნო კორპუსი, ე.ი. ამომრჩევლები არ არიან დაყოფილნი სოციალურ ან სხვა რაიმე ჯგუფებად არაერთნაირი (ჩვეულებრივ, წინასწარ დაფიქსირებული) წარმომადგენლობით. ამ პრინციპს არღვევს ამომრჩევლთა დაყოფა კურიებად. ამგვარი სისტემა არსებობს ჩინეთში. სრულიად ჩინეთის სახალხო წარმომადგენლობის კრებაში ერთ წარმომადგენელს ქალაქის მოსახლეობა ირჩევს მ-ჯერ უფრო ნაკლები ამომრჩევლის მქონე ოლქიდან, ვიდრე სოფლის მოსახლეობა. ამ უთანასწორობას ჩინეთში ასაბუთებენ გლეხურ ქვეყანაში მუშათა კლასის ხელმძღვანელი როლის შენარჩუნების აუცილებლობით.

— ამომრჩევლთა ხმებს ერთნაირი წონა უნდა ჰქონდეს, ე.ი. საარჩევნო ოლქები თანასწორი უნდა იყოს ან ამომრჩევლთა რაოდენობის, ან მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით. მრავალმანდატიან ოლქებში დაცული უნდა იყოს მანდატებისა და ამომრჩევლების პროპორცია, ერთიან საერთო სახელმწიფოებრივ (ნაციონალურ) ოლქში კი უნდა მოქმედებდეს ერთი და იგივე კვოტა (საარჩევნო მეტრი).

რადგანაც მოსახლეობის რაოდენობა მუდმივად იცვლება (მიგრაციების, სიკვდილიანობის და ა.შ.), ზუსტად ერთნაირი სიდიდის საარჩევნო ოლქების „გამოჭრა“ ფაქტობრივად შეუძლებელია. გარდა ამისა, საარჩევნო ოლქების შექმნისას, როგორც წესი, არ დაიშვება ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფით დადგენილი საზღვრე-

ბის დარღვევა (ტერიტორიული საარჩევნო კომისიების არარსებობის შემთხვევაში უაღრესად გაძნელებდა არჩევნების ორგანიზება და მისი შედეგების განსაზღვრა).

ამიტომ საარჩევნო კანონები დასაშვებად მიიჩნევენ გარკვეულ გადახრებს ამ პრინციპიდან. ასე მაგალითად, გერმანიის საარჩევნო კანონის მიხედვით საარჩევნო ოლქები მოსახლეობის რაოდენობის თვალსაზრისით შეიძლება განსხვავდებოდეს ერთი მესამედით (33%-ით). აშშ-ს კონგრესში საარჩევნო ოლქებში მოსახლეობის რაოდენობაში სხვაობა 2%-ს არ უნდა აღემატებოდეს.

გარკვეული დროის შემდეგ, რაც ზოგჯერ კანონშიც აისახება, საარჩევნო ოლქების საზღვრები გადაისინჯება ხოლმე (მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში ყოველ 15 წელში ერთხელ).

თანასწორობის პრინციპის დარღვევას წარმოადგენს ე.წ. **საარჩევნო გეოგრაფია** (საარჩევნო ოლქების გამოჭრა), რასაც ზოგჯერ ამერიკული ტერმინით „ჯეოშიქნდერინგი“ აღნიშნავენ. ხელისუფლების სათავეში მყოფი ადმინისტრაცია ისეთ საარჩევნო ოლქებს ადგენს, სადაც გამარჯვება გარანტირებული ექნება მინიმალური უპირატესობით, ხოლო სხვა პარტიების ელექტორატი კი თავმოყრილი იქნება ისეთ ოლქებში, სადაც ისინი უდიდესი უპირატესობით გაიმარჯვებენ. ამ მიზნით წინასწარ ტარდება კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევები, რათა გამოავლინონ სხვადასხვა დასახლებული პუნქტების მცხოვრებთა სიმპათიები. ამიტომ საარჩევნო ოლქები, ხშირ შემთხვევებში, მეტად უცნაურ ფორმებს ღებულობს ხოლმე. ბოლო ხანებში ამგვარი პრაქტიკის საწინააღმდეგოდ რიგი ზომები იქნა მიღებული.

— **სახელმწიფოს მიერ თანაბარი პირობების შექმნა რეგისტრირებული კანდიდატებისათვის.** საარჩევნო პროგრამების უფასო განთავსება სახელმწიფო მასმედიაში (პრესა, ტელევიზია, რადიო და ა.შ.), კანდიდატთა თანაბარი უფლება გამოვიდნენ წინასაარჩევნო კრებებსა და მასმედიაში.

პრეფერენციების სისტემა. ცხადია, რომ თანაბარი საარჩევნო უფლება — დემოკრატიული პრინციპია, მაგრამ რიგ ქვეყნებში დაშვებულია ამ პრინციპის დარღვევა სწორედ უფრო მეტი დემოკრატიულობის უზრუნველსაყოფად ან სხვა რაიმე მოსაზრებებიდან გამომდინარე. მაგალითად, ბანგლადეშში პარლამენტის 330 ადგილიდან 30 ქალებისთვისაა დაჯავშნული. ბუტანში პარლამენტის 150 ადგილიდან 10 აუცილებლად ბუდისტმა ბერებმა უნდა დაიკავონ. ინდოეთში პარლამენტში რამდენიმე ადგილი მუდმივად განკუთვნილია ინგლისურ-ინდური თემის წარმომადგენლებისათვის, ანუ იმ პირები-

სათვის, რომლებიც შერეული ქორწინების შედეგად დაიბადნენ. ინდოეთში ზედა პალატას აქვს აუცილებელი კვოტები: პალატის ერთი მეთორმეტედი განკუთვნილია უმადლესდამთავრებულთათვის, ხოლო ერთი მეთორმეტედი მასწავლებლებისათვის. ეს კეთდება იმისათვის, რომ საკანონმდებლო ორგანოში განათლებულ ადამიანთა რაოდენობა გაზარდონ. ინდონეზიის პარლამენტში 100 ადგილი ეკუთვნით შეიარაღებული ძალების წარმომადგენლებს, რომელთაც პრეზიდენტი ნიშნავს. საფრანგეთის სენატში 12 სენატორი წარმოადგენს ფრანგულ დიასპორას — საზღვარგარეთ მცხოვრებ საფრანგეთის მოქალაქეებს. მათ განსაკუთრებული გზით ირჩევენ: საზღვარგარეთ მცხოვრები ფრანგთა საბჭოები.

არჩევნების ფარულობა. არჩევნების ფარულობა გულისხმობს ამომრჩევლის მიერ ნების გამოხატვაზე რაიმე სახის კონტროლის გამორიცხვას. კონკრეტული ამომრჩევლის გადაწყვეტილება არ უნდა იყოს ვინმესთვის ცნობილი. არავის არა აქვს უფლება მოითხოვოს ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ როგორ აძლევს ხმას ესა თუ ის ამომრჩეველი, თუკი თავად ამომრჩეველი არ მოისურვებს ამის გამოცხადებას.

მხოლოდ ფარულ კენჭისყრას შეუძლია ხალხის ჭეშმარიტი ნების გამოვლენა. წინააღმდეგ შემთხვევაში არჩევნები გადაიქცევა ღონისძიებად, რომლის დროსაც ხალხი იძულებითი წესით ამტკიცებს მისთვის თავსმოხვეულ თანამდებობის პირებს.

ფარულობა უზრუნველყოფს არჩევანის თავისუფლებას, იცავს მოქალაქეებს შესაძლო დევნისაგან, აგრეთვე მოსყიდვისაგან. ის მოქმედებს მხოლოდ პასიური საარჩევნო უფლების მიმართ. პრაქტიკაში არჩევნების ფარულობა უზრუნველყოფილია ხმის მიცემის დახურული პროცედურით, ხმის მიცემისათვის სპეციალური კაბინების არსებობით, ხმის მიცემის ბიულეტენების სტანდარტული ფორმით და ერთნაირობით, მასში ყველა კანდიდატის სახელის შეტანით, ანდა ქალაქის ბიულეტენების ნაცვლად სპეციალური მანქანების გამოყენებით, რომლებიც ამომრჩევლის გადაწყვეტილების ფარულობას ინარჩუნებენ (ხმის მიცემის მანქანებს ასევე დგამენ დახურულ კაბინაში) და აიოლებენ ხმის მიცემისა და მისი შედეგების დათვლის ტექნიკას, იმით რომ დალუქულია საარჩევნო ურნები და ა.შ. არჩევნების ფარულობის დარღვევა მკაცრად ისჯება.

ზოგიერთ ქვეყანაში ამომრჩეველი ბიულეტენს ღებულობს სპეციალური გაუმჭვირვალე კონვერტით. კაბინაში შესული ადამიანი

ბიულეტენს იღებს კონვერტიდან, ავსებს მას, უკანვე დებს კონვერტში და შემდეგ ჩაუშვებს ურნაში. ეს ხაზს უსვამს ხმის მიცემის განსაკუთრებულ საიდუმლოებას.

ასევე აუცილებელია, რომ კაბინა ხმის მიცემის ფარულობისთვის აუცილებლად იყოს იმ გზაზე, რომლითაც უნდა გაიაროს ამომრჩეველმა ბიულეტენის მიღებიდან ურნაში მის ჩაშვებამდე.

ზოგიერთ ქვეყანაში საარჩევნო მაქინაციებთან ბრძოლის დროს ფაქტობრივად ირღვევა ხმის მიცემის ფარულობის პრინციპი. მაგალითად, აშშ-ს ზოგიერთ შტატში (კოლორადო) ხმის მიცემის ბიულეტენზე ეწერება ციფრი და რიცხვი, რომელიც ემთხვევა სიაში ამომრჩევლის რიგით ნომერს. სამხრეთ კაროლინას შტატში ამომრჩეველი ბიულეტენს მხოლოდ მას შემდეგ იღებს, რაც დაასახელებს, თუ ვის მისცემს ხმა. ზოგიერთ შტატში ამომრჩეველი ჯერ კიდევ რეგისტრაციის დროს პასუხობს კითხვას, თუ ვისთვის აპირებს ხმის მიცემას. დიდ ბრიტანეთში ბიულეტენს აქვს ნომერი და სურვილის შემთხვევაში, შეიძლება იმის დადგენაც, თუ რომელმა ამომრჩეველმა ვის მისცა ხმა. მაგრამ დიდი დემოკრატიული ტრადიციების მქონე ქვეყნებში ეს არ განაპირობებს არჩევნების თავისუფლების დარღვევას.

არჩევნების ფარულობის პრინციპში თითოეულ ამომრჩეველს გარანტირებული აქვს იმის შესაძლებლობა, რომ თავისი ხელით შეავსოს ყველასთვის ერთნაირი ბიულეტენი იზოლირებულ კაბინაში და პირადად ჩაუშვას ის ურნაში. ეს წესი არსებობს ქვეყნების უმრავლესობაში.

ღია არჩევნები ძალზედ იშვიათად გამოიყენება ქვედა საფეხურის წარმომადგენლობით ორგანოებში და ხორციელდება ხელის აწევის გზით. ეს მეთოდი გამოიყენებოდა XX საუკუნის 90-იან წლებამდე აფრიკის ზოგიერთ ქვეყანაში ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არჩევის დროს, ხოლო ამჟამად გამოიყენება ჩინეთის სახალხო წარმომადგენლობის კრების ქვედა რგოლის არჩევნებისას.

არჩევნების ფარულობის პრინციპს დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ ქვეყნებში, რომლებიც დემოკრატიაზე გადადიან. ძველი ტრადიციების მქონე დემოკრატიულ ქვეყნებში ადამიანები არ უფროთხიან იმის დასახელებას, თუ ვისთვის აპირებენ ხმის მიცემას.

არჩევნების ფარულობის პრინციპი, როგორც წესი, ირღვევა ტოტალიტარულ სახელმწიფოებში. მაგალითად, ჩრდილოეთ კორეაში, სადაც მმართველი შრომის პარტიის კანდიდატები იღებენ ამომრჩეველთა ხმების თითქმის 100%-ს, ხმის მიცემის კაბინები დგას ურნისაკენ მიმავალი მარშრუტისაგან განზე და კაბინაში შესული ამომრჩეველი მაშინვე ექცევა უშიშროების სამსახურის თანამშრომლების ყურადღების ქვეშ.

1995 წელს ერაყში ჩატარებულ საპრეზიდენტო არჩევნების დროს, რომლის დროსაც სადამ ჰუსეინმა ხმების 99,96% მიიღო, ამომრჩევლები ხმას აძლევდნენ სახელობითი ბიულეტენებით, რომლებშიც მითითებული იყო მათი გვარი და ბინის მისამართი.

პირდაპირი (უშუალო) კენჭისყრა. პირდაპირი არჩევნები — ესაა მოქალაქეთა მიერ თავისი წარმომადგენლების უშუალო არჩევა სახელმწიფო ორგანოებში. ამომრჩეველი გადაწყვეტილებას დებულობს არჩევით თანამდებობაზე კონკრეტულ კანდიდატებთან დაკავშირებით, ხმას აძლევს რეალურ ადამიანს. ამომრჩევლებსა და კანდიდატებს შორის არ არის რაიმე ინსტანცია, რომელიც გააშუალებს მათ მიერ ნების გამოხატვას და უშუალოდ განსაზღვრავს პარლამენტართა პერსონალურ შემადგენლობას.

თითქმის ყველგან (გამონაკლისია, მაგალითად, ბუტანის სამეფო) პირდაპირი არჩევნებით აირჩევა ერთპალატიანი პარლამენტის დეპუტატები, ორპალატიანი პარლამენტის ქვედა პალატის დეპუტატები, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები. თუმცა, არის გამონაკლისებიც. ზოგიერთ მუსულმანურ ქვეყანაში (ბანგლადეში, პაკისტანი) ქალი-პარლამენტარების გარკვეულ რიცხვს ქვედა პალატაში თავად პარლამენტი ირჩევს, ხოლო ერთპალატიან პარლამენტში შეიძლება იყოს პარლამენტართა მცირე რიცხვი, რომელთაც პირდაპირ პრეზიდენტი ნიშნავს ქვეყნის გამოჩენილი მოქალაქეების რიცხვიდან (მაგალითად 10 პარლამენტარამდე ეგვიპტეში). შრავალ ქვეყანაში პირდაპირი არჩევნებით აირჩევა პარლამენტების ზედა პალატები (ბრაზილია, აშშ და სხვა), პრეზიდენტები (მექსიკა, საფრანგეთი და სხვ.). ერთადერთ ქვეყანაში — ისრაელში — პირდაპირი არჩევნებით აირჩევა პრემიერ-მინისტრი.

იმ შემთხვევაში, როდესაც მოქალაქეები ირჩევენ მხოლოდ ამრჩევებს ან სპეციალურ ორგანოს, რომელიც უშუალოდ ირჩევს კანდიდატს, საქმე გვაქვს არაპირდაპირ (ირიბ) არჩევნებთან.

თეორიულად, პირდაპირი არჩევნები უფრო დემოკრატიულია, მაგრამ არაპირდაპირი არჩევნები უფრო მიზანშეწონილი შეიძლება აღმოჩნდეს, თუკი უზრუნველყოფს უფრო პროფესიონალურ, აწონილ-დაწონილ მიდგომას მაღალ სახელმწიფოებრივ პოსტებზე კანდიდატების შერჩევას. ამიტომ არჩევნების ამა თუ იმ სისტემის მიღება მიზანშეწონილობის საკითხია, დაკავშირებულია ქვეყნის კონკრეტულ პირობებთან, მის ისტორიასთან, ერთგულ სპეციფიკასთან.

არსებობს არაპირდაპირი არჩევნების ორი სახესხვაობა: **ირიბი** და **მრავალსაფეხურიანი**. თავის მხრივ **ირიბი არჩევნების ორი ვარიანტი** არსებობს. **პირველი ვარიანტის** დროს არჩევნებს ატარებს ამისათვის სპეციალურად შექმნილი საარჩევნო კოლეგია. ამის მაგალითს წარმოადგენს აშშ-ს პრეზიდენტის არჩევნები, როდესაც მოქალაქეები ირჩევენ ამა თუ იმ პარტიის ამრჩევებს, შემდეგ კი ამრჩევები, იკრიბებიან თავიანთი შტატების დედაქალაქებში და ხმას აძლევენ ამა თუ იმ პარტიის მიერ წინასწარ გამოცხადებულ პრეზიდენტობის კანდიდატს. ამომრჩეველთა ხმების დაჯამება ხდება ვაშინგტონში — აშშ-ს დედაქალაქში. ამგვარი წესი არსებობს არგენტინაში. ირიბი არჩევნებით აირჩევა ინდოეთის პარლამენტის ზედა პალატა, გერმანიის პრეზიდენტი და ა.შ.

არაპირდაპირი არჩევნების მეორე ვარიანტის დროს არჩევნები ტარდება არა სპეციალურად შექმნილი საარჩევნო კოლეგიის, არამედ მულტიმემოქმედი ორგანოს მიერ. ამის თვალსაჩინო მაგალითია პრეზიდენტის არჩევა საბერძნეთის, თურქეთისა და სხვა ქვეყნების პარლამენტების მიერ.

მრავალსაფეხურიანი არჩევნების ორგანიზება სხვაგვარად ხდება. დაბალ წარმომადგენლობით ორგანოებს უშუალოდ მოქალაქეები ირჩევენ, შემდეგ კი უკვე ეს ორგანოები ირჩევენ დეპუტატებს ზემდგომ წარმომადგენლობით ორგანოებში, ისინი შესაბამისად ირჩევენ უფრო მაღალ რგოლს, სანამ არ იქნება არჩეული პარლამენტის შემადგენლობა. წარსულში ასეთი სისტემა გამოიყენებოდა საბჭოთა კავშირში, კუბაში, ანგოლასა და მოზამბიკში. ამჟამად არსებობს ჩინეთში.

არაპირდაპირი არჩევნების ღირსება ისაა, რომ ზემდგომ ინსტანციაში აირჩევა უფრო საქმის მცოდნე და პროფესიონალი დეპუტატები, რადგანაც ამომრჩეველების როლში გამოდიან ქვედა საფეხურის დეპუტატები. მაგრამ იმავე მიზეზის გამო სუსტდება კავშირი ამომრჩეველებთან. მრავალსაფეხურიანი ირიბი არჩევნები ასუსტებს კავშირს ამომრჩეველებთან. ამიტომ პროფესიონალთა კოლეგიის არჩევანი (ხშირად ბიუროკრატიული მენტალიტეტით) ყოველთვის არ ემთხვევა უბრალო ადამიანების არჩევანს. ამიტომ უფრო დემოკრატიულად ითვლება პირდაპირი არჩევნები.

არაპირდაპირი არჩევნები დეპერსონალიზაციის, არჩევანის აბსტრაქტულობის გამო ამცირებს მოქალაქეთა ინტერესს მონაწილეობა მიიღონ ხმის მიცემის პროცესში და ხელს უწყობს აბსენტიზმის განვითარებას. ისინი ამახინჯებენ ამომრჩეველთა ნებას მსხვილი პარტიების ან ბლოკების სასარგებლოდ, რადგანაც არჩევნების თითო-

ეულ დონეზე იკარგება აუტსაიდერი პარტიების მიერ მიღებული ხმები. თანამედროვე პირობებში არაპირდაპირი არჩევნები იშვიათად გამოიყენება.

არაპირდაპირი (ორსაფეხურიანი) არჩევნები გამოიყენება, მაგალითად, ინდოეთის, მალაიზიის პარლამენტების ზედა პალატების, ბრაზილიის, აშშ-ს, ფინეთის პრეზიდენტების არჩევნების დროს.

თანამედროვე სახელმწიფოთა უმრავლესობაში ხმის მიცემა უფლებაა და არა მოვალეობა. მაგრამ ელექტორატის მნიშვნელოვან ნაწილს არ სურს ხოლმე მონაწილეობა მიიღოს არჩევნებში. ელექტორატის ამგვარ ქცევას — არჩევნებში ამომრჩეველთა არმონაწილეობას აბსენტიზმი (ლათ. absens — არდამსწრები) ეწოდება.

აბსენტიზმი ნებისმიერ საზოგადოებაში არსებობს. მის დონეზე ზეგავლენას ახდენს სხვადასხვა მიზეზები, მათ შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური. თანამედროვე პირობებში შესამჩნევია აბსენტიზმის ზრდა. ის განსაკუთრებით მაღალია აშშ-ში, დიდ ბრიტანეთში, საფრანგეთში და სხვა მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში (აქ ამომრჩეველთა თითქმის 50% არ ღებულობს მონაწილეობას არჩევნებში).

ზოგიერთ ქვეყანაში გათვალისწინებულია **სავალდებულო ვოტუმი** — ამომრჩევლები იურიდიულად ვალდებული არიან მონაწილეობა მიიღონ ხმის მიცემაში. სავალდებულო ვოტუმი დადგენილია იტალიის, ავსტრალიის, ბელგიის, თურქეთის კანონმდებლობით. ავსტრალიასა და ბელგიაში პირები, რომლებიც თავს არიდებენ არჩევნებში მონაწილეობას, იხდიან ფულად ჯარიმას, ავსტრიაში ისჯებიან ოთხკვირიანი პატიმრობით ან მსხვილი ფულადი ჯარიმით.

თანასწორი საარჩევნო უფლება გულისხმობს თითოეული ამომრჩევლისათვის თანასწორ შესაძლებლობას, ზემოქმედება მოახდინოს არჩევნების შედეგებზე. საარჩევნო უფლების თანასწორობა უზრუნველყოფილია პირველ რიგში იმით, რომ თითოეულ ამომრჩეველს აქვს ხმების თანაბარი რაოდენობა, თანაბარი უფლებები, რათა ზეგავლენა მოახდინონ არჩევნების შედეგებზე.

§ 3. არჩევნების დემოკრატიული ორგანიზების საერთო პრინციპები

დემოკრატიული საარჩევნო უფლებების ბაზაზე ჩამოყალიბდა საარჩევნო პროცესის დემოკრატიული ორგანიზებისათვის დამახასი-

ათბელი პრინციპები. ასეთ პრინციპებს განეკუთვნება: არჩევნების თავისუფლება, არჩევნები ალტერნატიული კანდიდატების პირობებში, არჩევნების შეჯიბრებადობა, კონკურენტულობა, არჩევნების პერიოდულობა და რეგულარულობა, პოლიტიკური პარტიებისა და კანდიდატების შესაძლებლობათა თანასწორობა, საზოგადოების მხრიდან კონტროლის შესაძლებლობა.

არჩევნების თავისუფლება. ეს პირველ რიგში გულისხმობს ამომრჩევლებზე, აქტივისტებზე, კანდიდატებზე და არჩევნების ორგანიზატორებზე პოლიტიკური, ადმინისტრაციული, სოციალურ-ეკონომიკური, ფსიქოლოგიური და ინფორმაციული ზეწოლის არარსებობას. არჩევნების თავისუფლების პრინციპი ნიშნავს, რომ არავის არა აქვს უფლება ზემოქმედება მოახდინოს მოქალაქეებზე, იმისათვის რომ მათ მონაწილეობა მიიღონ ან არ მიიღონ არჩევნებში. ასევე არავის არა აქვს უფლება ზეგავლენა მოახდინოს მისი ნების თავისუფალ გამოხატვაზე.

თავისუფალი არჩევნების პრინციპი ნიშნავს, რომ ამომრჩეველი თავად გადაწყვეტს, მონაწილეობა მიიღოს თუ არა საარჩევნო პროცესში და რა სახით.

• პოლიტიკური ზეწოლის მაგალითებია ანგარიშსწორება მოწინააღმდეგეებთან, პარტია-კონკურენტების აქტივისტებთან ან მომხრეებთან;

• ადმინისტრაციულის — იმ თანამდებობის პირების მოხსნის მუქარა, რომლებმაც ვერ უზრუნველყვეს მმართველი პარტიის „გამარჯვება“, იმ თანამშრომლების გათავისუფლებით დაშინება, რომელთაც არ სურთ თავიანთი ხელმოწერების დაფიქსირება ამა თუ იმ კანდიდატის წამოყენების მხარდამჭერ სიებში და ა.შ.;

• სოციალურ-ეკონომიკურის — მოსყიდვა, მუქარა ან რეალური სანქციები, მათ შორის მოსახლეობის მთელი კატეგორიების მიმართ შრომის ანაზღაურების გაზრდით, თვეობით დაგვიანებული ხელფასების, პენსიების და სხვა დანმარებების გადახდით და ა.შ., ცალკეული რეგიონებისათვის შეღავათებისა და პრივილეგიების დაპირებებით და ა.შ.;

• ფსიქოლოგიურის — ამომრჩეველთა დაშინება სამოქალაქო ომის საფრთხით, მასობრივი რეპრესიებით და ა.შ., თუკი ხელისუფლების სათავეში პარტია-ოპონენტი მოვა;

• საინფორმაციო ზეწოლის — ინფორმაციის სისტემატური ცალმხრივი ან დამახინჯებული მიწოდება. გარდა ამისა, არჩევნების

თავისუფლება გულისხმობს წინასაარჩევნო აგიტაციის თავისუფლებას, რა თქმა უნდა, კანონის ფარგლებში ზოგიერთი ეთიკური და სხვა ხასიათის შეზღუდვით.

უნდა არსებობდეს ისეთი საარჩევნო სისტემა, რომელიც გამორიცხავს არჩევნებში მოსიყდვით, მუქარით, ფალსიფიკაციით წარმატების მიღწევას.

აღსანიშნავია, რომ რიგ ქვეყნებში, მაგალითად ფილიპინებზე, არჩევნებში მონაწილეობა არის არა უფლება, არამედ მოქალაქეთა მოვალეობა, ხოლო საარჩევნო უბანზე გამოუცხადებლობა საპატიო მიზეზის გარეშე შეიძლება ადმინისტრაციულ ან სისხლის სამართლის დანაშაულადაც კი იქნეს მიჩნეული.

იტალიაში არჩევნებში მონაწილეობა მოქალაქის მოვალეობად მიიჩნევა, მაგრამ ამ მოვალეობის არშესრულებისათვის გათვალისწინებულია მხოლოდ მორალური სანქციები. ავსტრალიაში ასეთივე დანაშაულისთვის ჯარიმაა დაწესებული, საბერძნეთსა და თურქეთში — თავისუფლების აღკვეთაც კი. ბელგიაში არჩევნების დროს ხმის მიცემაში მონაწილეობის მიუღებლობისათვის პირველად უცხადებენ საყვედურს ანდა პატარა ჯარიმას აკისრებენ, მეორე ამგვარი შემთხვევისათვის, თუკი პირველი შემთხვევიდან 6 წელზე ნაკლებია გასული, ჯარიმის სიდიდე იზრდება, ხოლო თუ პირველი შემთხვევიდან 6-დან 10 წლამდეა გასული, ამომრჩევლის გვარი სპეციალურ სიამი შეაქვთ და აკრავენ კომუნალური ადმინისტრაციის შენობის კედელზე საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. არგენტინაში ხმის მისაცემად არგამოცხადებულ ამომრჩეველს არა მარტო აჯარიმებენ, არამედ სამი წლის განმავლობაში სახელმწიფოებრივი თანამდებობის დაკავების უფლებას ართმევენ.

იქ, სადაც დადგენილია სავალდებულო ვოტუმი, ამომრჩეველთა მონაწილეობა კენჭისყრაში 90%-ს და მეტსაც აღწევს. მაგრამ ამ გზით უზრუნველყოფილი ხელისუფლების ლეგიტიმურობა საკმაოდ ხელოვნურად გამოიყურება.

მაგრამ, როგორც უკვე ითქვა, დემოკრატიული ქვეყნების უმრავლესობაში უპირატესობა ენიჭება თავისუფალი არჩევნების პრინციპს. ანგლოსაქსურ სამართლებრივ სისტემაში თავისუფალი მონაწილეობის პრინციპი ურყევად არის მიჩნეული და იქ არსებობს წესიც, რომელიც რამდენადმე აბსურდულად უღერს: არჩევნებში თუნდაც ერთმა ამომრჩეველმა რომ მიიღოს მონაწილეობა, არჩევნები შეზღუდვად ითვლება.

არჩევნები ალტერნატიული კანდიდატების არსებობით.

თავად ტერმინი „არჩევნები“ გულისხმობს ამომრჩევას სხვადასხვა შეთავაზებებს შორის. იმ შემთხვევაში, თუ საქმე გვაქვს მხოლოდ ერთ კანდიდატთან (ან პარტიასთან), მაშინ შეიძლება ვილაპარაკოთ მხოლოდ მის მოწონება-არმოწონებაზე ამომრჩეველთა მიერ, მაგრამ არა არჩევანზე ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. რა თქმა უნდა, პრაქტიკაში, განსაკუთრებით ჯერ ჩამოუყალიბებელი მრავალპარტიულობის ქვეყნებში, ზოგჯერ იქმნება სიტუაცია, როდესაც რომელიმე პოლიტიკურ ლიდერს ოპოზიციური ძალები ვერ უზედანებ თავიანთი კანდიდატის დაპირისპირებას. ამ შემთხვევაში არჩევნების დემოკრატიული პოტენციალი მნიშვნელოვნად იზღუდება. პოლიტიკური პლურალიზმის პირობებში ალტერნატიული კანდიდატების არსებობა არჩევნების დემოკრატიზმის მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია.

რადგანაც არჩევნები ამავე დროს ამომრჩეველზე საინფორმაციო იერიშისაც წარმოადგენს, არჩევნების ჭეშმარიტად თავისუფალი ხასიათი გულისხმობს **საინფორმაციო-ფსიქოლოგიური ზემოქმედების შეზღუდვასაც**, რაც ხდება შემდეგი პირობების უზრუნველყოფით:

- აზრთა პლურალიზმი (რომლებიც ერთმანეთს აწონასწორებენ);
- ამომრჩევლებზე ზეწოლის, მუქარის, შანტაჟის აკრძალვა;
- ამომრჩეველთა მოსყიდვის აკრძალვა;
- არჩევნების წინა დღეს და არჩევნების დღეს აგიტაციის აკრძალვა;

აკრძალვა;

- ამომრჩეველთა ნების გამოხატვის აკრძალვა.

არჩევნების კონკურენტუნარიანობა. არჩევნების დემოკრატიულობის მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია მასში კონკურენტული პარტიების, მოძრაობების, კანდიდატების მონაწილეობა. სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალებს უნდა ჰქონდეთ შესაძლებლობა იბრძოლონ ამომრჩეველთა ნდობის მოსაპოვებლად, წამოაყენონ ალტერნატიული კანდიდატები, გააცნონ და დაუსაბუთონ მათ თავისი წინასაარჩევნო პროგრამის უპირატესობანი, კონკურენტთა ანალოგიური დოკუმენტების ნაკლოვანებანი.

კონკურენტუნარიანობა გულისხმობს არა მარტო ოპოზიციის დაშვებას ხმის მიცემის პროცესში, არამედ სიტყვის თავისუფლებას, მისაწვდომი საინფორმაციო საშუალებების მისაწვდომობას ოპოზიციისათვის. ცნობილია, რომ ჭეშმარიტება კამათში იბადება. ამ აზრით, „პოლიტიკური ჭეშმარიტება“ — მოსახლეობის უმრავლესობისათვის ყველაზე მისაღები პროგრამები, პარტიები და კანდიდატები — ჩვეულებრივ, სახელმწიფოში სახელისუფლო პოზიციების მოსაპოვებლად გამართულ საარჩევნო დავაში განისაზღვრება.

პოლიტიკური პარტიებისა და კანდიდატების შესაბამელობათა თანახმობა. ეს გულისხმობს პირველ რიგში მათი მატერიალური და საინფორმაციო რესურსების თანასწორობას. ასეთი თანასწორობის უზრუნველყოფა შესაძლებელია მხოლოდ საარჩევნო კამპანიის ჩასატარებლად დასახარჯი თანხის მაქსიმუმის დადგენით, პარტიებისა და კანდიდატების საარჩევნო ფონდებში ორგანიზაციებისა და ცალკეული პირების შენაწირების ზომის შეზღუდვით, მათთვის ტელევიზიასა და რადიოში უფასო ეთერის თანაბრად დათმობით და ა.შ. ზოგიერთ ქვეყანაში არჩევნები განიხილება როგორც „სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური“ საქმე, არსებობს საარჩევნო კამპანიის სახელმწიფო დაფინანსება.

ფრ-ში ყოველ პარტიას, რომელიც ბუნდესტაგის ან ევროპარლამენტის არჩევნებში იღებს ხმების არანაკლებ 0,5%-ს ყოველ მიღებულ ხმაზე ბიუჯეტიდან გამოეყოფა არანაკლებ 5 მარკისა. გარდა ამისა, ფინანსური თვალსაზრისით სუსტი პარტიები სახელმწიფოსგან ღებულობენ არცთუ მცირე სახსრებს „შანსების გასათანაბრებლად“. სხვა ქვეყნებში, მაგალითად, აშშ-ში არჩევნების დაფინანსება პირად საქმეს წარმოადგენს.

გამოცდილება აჩვენებს, რომ შესაძლებლობათა თანასწორობა ის პრინციპია, რომელიც ყველაზე ხშირად ირღვევა არჩევნებში დროს, რაც სხვადასხვა ხარისხით ამახინჯებს არჩევნების შედეგებს და მის დემოკრატიულ ხასიათს.

მმართველ პარტიას ყოველთვის აქვს შესაძლებლობა ხელისუფლების სათავეში ყოფნასთან დაკავშირებული უპირატესობანი ჰქონდეს, მაგრამ კონკურენტული საარჩევნო ბრძოლის წესები პატიოსანი უნდა იყოს.

არჩევნების პერიოდულობა და რეგულარულობა. არჩევნებს შეუძლია დემოკრატიის ინსტრუმენტის როლის, კონსტრუქციული ფუნქციების შესრულება იმ პირობით, რომ მანდატების მატარებელნი ვარკვეული, არცთუ ძალიან ხანგრძლივი ვადით იქნებიან არჩეულნი. ეს აუცილებელია იმისათვის, რომ ამომრჩევლებს შეეძლოთ თავიანთი წარმომადგენლების გაკონტროლება, თავიდან აიცილონ ხელისუფლების ბოროტად გამოყენება და მოახდინონ მთავრობის პოლიტიკური კურსის კორექტირება. დემოკრატიული ქვეყნები არ ირჩევენ დიქტატორებს ან პრეზიდენტებს მათი სიცოცხლის მანძილზე. ერთადერთი გამონაკლისია მოსამართლეები, რომლებიც გარედან შესაძლო ზეწოლისაგან გასათავისუფლებლად შეიძლება არჩეულნი იყვნენ სიცოცხლის ბოლომდე და მათი თანამდებობიდან გადაყენება შეიძლება მხოლოდ განსაკუთრებით დიდი დარღვევების შემთხვევაში.

არჩევნების პერიოდულობა და რეგულარულობა ნიშნავს, რომ კონსტიტუციით დადგენილ ვადებში პოლიტიკური ლიდერები სთხოვენ ამომრჩევლებს თანამდებობაზე ყოფნის მანდატს. ე.ი. დემოკრატიული საზოგადოება ყოველთვის გამოირჩევა იმით, რომ ყოველთვის არის ამა თუ იმ ლიდერის არარჩევის შესაძლებლობა.

დაუშვებელია არჩევნების გაუქმება ან გადატანა, თუკი ეს გათვალისწინებული არაა სამართლებრივი ნორმებით. არჩევნები კარგავს თავის ფუნქციებს, თუკი მისი ჩატარება დამოკიდებულია ცალკეული ადამიანების ნებაზე. არჩევნების პერიოდულობა ამომრჩევლებს საშუალებას აძლევს თავისი ინტერესების შესაბამისად ცვლილებები განახორციელოს პოლიტიკური ელიტის შემადგენლობაში.

საზოგადოების მხრიდან კონტროლის შესაძლებლობა.

არჩევნების დემოკრატიული ორგანიზების პრინციპებს უნდა მივაკუთვნოთ არჩევნებზე საზოგადოების მხრიდან კონტროლის შესაძლებლობა. როგორც უცხოელი, ისე ადგილობრივი დამკვირვებლების ყოფნა ზრდის არჩევნებისადმი ნდობის ხარისხს და ამაღლებს საარჩევნო პროცესის ავტორიტეტულობას.

საბოლოობა. საბოლოობა გულისხმობს, რომ დემოკრატიული არჩევნების გზით აირჩევა არა სახელმწიფოს ნომინალური ხელმძღვანელები და სიმბოლური ლიდერები, არამედ ისეთი ხელმძღვანელები, რომლებიც საქმით, კონსტიტუციაზე დაყრდნობით განახორციელებენ სახელისუფლო უფლებამოსილებას.

წარმოუადგენლობითობა. დემოკრატიული არჩევნები ყოველთვის წარმომადგენლობითია. ამომრჩეველთა რაოდენობა ფართო უნდა იყოს. მცირე ჯგუფის მიერ არჩეული მთავრობა არ შეიძლება ჩაითვალოს დემოკრატიულად, რაც არ უნა დემოკრატიული იყოს მის მიერ გატარებული პოლიტიკა. ისტორიიდან ცნობილია მრავალი მაგალითი იმისა, თუ როგორ იბრძოდნენ ქალები, სხვადასხვა სოციალური, ნაციონალური, რელიგიური, რასობრივი ჯგუფები თავიანთი უფლებების მოსაპოვებლად.

ლოიალური ოპოზიციის პრინციპი. დასავლურ დემოკრატიებში პოლიტიკური კონკურენციის უზომო სიმწვავეს აკავებს ლოიალურობის პრინციპი, რომელიც ავალდებულებს პოლიტიკურ კონკურენტებს ერთმანეთთან მოთმინებით, ეთიკური ნორმების

დარღვევის გარეშე ჰქონდეთ ურთიერთობა, არ დაუშვან ურთიერთშეურაცხყოფა, ფალსიფიკაცია და ა.შ.

ზოგიერთ ქვეყანაში, სადაც ხელისუფლების გადაცემა ისტორიულად ხდებოდა ძალის გამოყენებით, ეს ძალზე მნიშვნელოვანი იდეაა. ლოიალურობა ნიშნავს, რომ დემოკრატიულ საზოგადოებაში ყველა მხარე იზიარებს მის ძირითად ფასეულობებს. აუცილებელი არაა, რომ პოლიტიკურ მეტოქეებს ერთმანეთი უყვარდეთ, მაგრამ ისინი მომთმენნი უნდა იყვნენ ერთმანეთისადმი და აღიარებდნენ, რომ თითოეული მათგანი ასრულებს კანონიერ და მნიშვნელოვან როლს. უფრო მეტიც, საზოგადოების ძირითადი წესები ხელს უნდა უწყობდეს საზოგადოებრივი დებატების სამოქალაქო სულისკვეთებას.

როცა არჩევნები დამთავრდება, დამარცხებულებმა უნდა მიიღონ და აღიარონ ამომრჩეველთა გადაწყვეტილება. თუ მმართველი პარტია მარცხდება, ის მშვიდობიანად გადასცემს ხელისუფლებას. ვინც არ უნდა გაიმარჯვოს, ორივე მხარე თანხმობას იძლევა, რომ ითანამშრომლებენ საზოგადოების წინაშე მდგარი პრობლემების გადაწყვეტაში. დამარცხებულებმა, რომლებიც პოლიტიკურ ოპოზიციად იქცნენ, იციან რომ მათი უფლებები დაცული იქნება და შეეძლებათ აქტიური როლის შესრულება საზოგადოების ცხოვრებაში. ისინი ლოიალურნი არიან არა მთავრობის სპეციფიკური პოლიტიკური კურსის მიმართ, არამედ სახელმწიფოს ფუნდამენტური კანონიერებისა და თავად დემოკრატიული პროცესის მიმართ.

როდესაც მომავალი არჩევნების დრო მოდის, ოპოზიციურ პარტიებს კვლავ ეძლევათ შესაძლებლობა ხელისუფლებისათვის იბრძოლონ. გარდა ამისა, მთავრობა, რომლის პრეროგატივებიც პლურალისტურ საზოგადოებაში შეზღუდულია, არცთუ იშვიათად ესწრაფვის არჩევნებში დამარცხებულებს შესთავაზოს მთავრობის გარეთ საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ალტერნატიული შესაძლებლობები.

დემოკრატიული არჩევნები, საბოლოო ჯამში, არაა ბრძოლა გადარჩენისათვის, ესაა მეტოქეობა საზოგადოების სამსახურის უფლებინათვის.

კითხვები და დავალებები:

- რა ფუნქციებს ასრულებს არჩევნები დემოკრატიის პირობებში?
- დაასახელეთ თავისუფალი დემოკრატიული არჩევნების ძირითადი პრინციპები.
- რას ეწოდება საარჩევნო სამართალი?
- რა სახის ცენზები შეგიძლიათ დაასახელოთ?

- რას ნიშნავს აურჩევლობა და შეუთავსებლობა?
- როგორ უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი თანასწორობა არჩევნების დროს?
- რა არის აბსენტიზმი?
- როგორია არჩევნების დემოკრატიული ორგანიზების საერთო პრინციპები?

რა ნაპოვნობა:

• ქ.ჯანდა, ჯ.ბერი, ჯ.გოლდმენი. ამერიკული დემოკრატია. აშშ ხელისუფლება და პოლიტიკური პროცესი. თბ.: გამომც. „ჯისაი“, 1995. — 475 გვ.

ნაშრომი აშშ-ში ძალიან პოპულარული სახელმძღვანელოს „დემოკრატიის გამოწვევა: ხელისუფლება ამერიკაში“ შემოკლებული ვერსიაა. მასში დაწვრილებით გაშუქებულია აშშ პოლიტიკური სისტემა. ჩვენთვის განსაკუთრებით საგულისხმოა წიგნის ორი თავი: მე-5 — „პოლიტიკური მონაწილეობა და არჩევნები“ და მე-6 — „პოლიტიკური პარტიები, საარჩევნო კამპანიები და არჩევნები“ (გვ.153—232). ამ თავებში გადმოცემულია აშშ-ს საარჩევნო სისტემისა და საარჩევნო პროცესის თავისებურებანი, არჩევნების როგორც დემოკრატიული ინსტიტუციური მექანიზმის არსი. გაშუქებულია პოლიტიკური მონაწილეობა ხმის მიცემის საშუალებით, ხმის მიცემის როლი პოლიტიკაში, არჩევნებში მონაწილეობის დაბალი მაჩვენებლების ახსნა. განხილულია საარჩევნო კამპანიის ევოლუცია, კანდიდატების დასახელება, საარჩევნო კამპანიის წარმართვა, დაფინანსება, სტრატეგია და ტაქტიკა, საპრეზიდენტო არჩევნები, კონგრესის არჩევნები, ხმის მიცემისას არჩევანის მიზეზების ახსნა (პარტიული იდენტიფიკაცია, კანდიდატების თვისებები და ა.შ.), საარჩევნო კამპანიის ეფექტი, პარტიების როლი საარჩევნო კამპანიების დროს.

• **Stephen J. Wayne. The road to the White House 1996. The politics of presidential elections. N.Y.: Martin's Press, 1996.-342p.**

სტივენ ვეინი ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტის (აშშ) პროფესორია, სადაც კითხულობს კურსს ამერიკის სამთავრობო სისტემის შესახებ. წიგნში დეტალურადაა გამოკვლეული აშშ საპრეზიდენტო არჩევნები, დაწყებული კანდიდატების წამოყენებიდან, პარტიების ყრილობების ჩატარებისა და პირველადი არჩევნებიდან. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოდ უნდა მივიჩნიოთ წიგნის მესამე განყოფილება „კამპანია“ ორი ქვეგანყოფილებით „ორგანიზაცია, სტრატეგია და ტაქტიკა“ და

„მედია პოლიტიკა“. წიგნში ბევრი პრაქტიკული მაგალითია, აგრეთვე ფაქტობრივი მასალა ამერიკული არჩევნებიდან, მათ შორის 1992 წ. არჩევნებში კლინტონისა და ბუშის სარეკლამო კამპანიების ძირითადი მიდგომების დახასიათება.

თ ა ვ ი IX

არჩევნები არაღმომკრებიულ და ბარღამაჰალ საზოგადოებაში

§ 1. არჩევნები, როგორც პოლიტიკური მანიპულირების იარაღი

არაღმომკრებიული არჩევნების შინაარსი. თავისუფალი არჩევნების პრინციპების დაცვა უშუალოდაა დამოკიდებული პოლიტიკური სისტემის ტიპზე, კერძოდ იმაზე, არსებობს თუ არა საზოგადოებაში დემოკრატიულობის სისტემური გარანტიები. ამასი მოიაზრება: დემოკრატიისათვის ხელსაყრელი პოლიტიკური კულტურის გავრცელება, ხელისუფლებათა დანაწილება, ორგანიზებული და გაუფლენიანი ოპოზიციის არსებობა, დამოუკიდებელი და ავტორიტეტული სასამართლოს ქონა და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ რიგ შემთხვევებში არჩევნების დემოკრატიული პრინციპების შენარჩუნების მნიშვნელოვან, ზოგჯერ კი გადამწყვეტ გარანტიას გარეშე ფაქტორები წარმოადგენს: საერთაშორისო კონტროლი, დემოკრატიული სახელმწიფოების საოკუპაციო ჯარები, როგორც ეს იყო ფერ-ში. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ და ა.შ. მაგრამ ამგვარი სიტუაციები იშვიათი მოვლენაა. ჩვეულებრივ, არჩევნების ხასიათს განსაზღვრავს ქვეყნისათვის შიდა პირობები.

თავისუფალი არჩევნების სისტემური უზრუნველყოფის — ურთიერთდაკავშირებული ფაქტორების მთელი კომპლექსის — არსებობის გარეშე არჩევნები, როგორც შედარებით დამოუკიდებელი პოლიტიკური პროცედურა შეიძლება დემოკრატიისაგან შორსმდგომი და ზოგჯერ პირდაპირ საპირისპირო მიზნებისათვის გამოიყენონ.

არჩევნები, როგორც წესი, ტარდება ავტორიტარული რეჟიმების პირობებში. ტოტალური რეჟიმებიც კი რეგულარულად ატარებს არჩევნებს, ოღონდ ისე, რომ რეჟიმის მოწინააღმდეგეებს წარმატების

მინიმალური შანსიც კი არა აქვთ. არადემოკრატიული არჩევნები მრავალნაირი სახის შეიძლება იყოს: არჩევნებზე შეიძლება წარმოდგენილი იყოს მხოლოდ ერთი კანდიდატი ან კანდიდატთა სია ალტერნატივების გარეშე; შეიძლება ერთ პოსტზე რამდენიმე კანდიდატიც აცხადებდეს პრეტენზიას, მაგრამ დაშინებითა და ფალსიფიკაციით გარანტირებული იყოს მთავრობისათვის სასურველი კანდიდატის გამარჯვება. ისეც ხდება, რომ ამომრჩევლებს მართლაც აძლევენ არჩევანის შესაძლებლობას, მაგრამ მხოლოდ მმართველი პარტიის შიგნით. ასეთი არჩევნები არაა დემოკრატიული.

არნაქნაბის ინსტიტუტის ტიპოლოგია. თუკი შევეცდებით არჩევნების ინსტიტუტის **ისტორიულ ტიპოლოგიას**, შემდეგ სურათს მივიღებთ: ერთ პოლუსს ქმნის დღეს არსებული აბსოლუტური მონარქიების მცირე რიცხვი, სადაც არჩევნების ინსტიტუტი დამკვიდრებული არაა. მეორე პოლუსზე კი თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოებია, სადაც არჩევნების ინსტიტუტი თითქმის სრულყოფილებამდეა მიყვანილი. მათ შორის განლაგებულია ორი სხვა ისტორიული ტიპი:

— **ხელისუფლების ავტორიტარული რეჟიმები** (მის სახეობებად შეიძლება მივიჩნიოთ ტოტალიტარული რეჟიმები და დიქტატურები), როდესაც არჩევნები მხოლოდ ერთპიროვნული მმართველობის საფარს წარმოადგენს;

— **გარდამავალი საზოგადოებები**, მათ შორის საქართველოც, სადაც დემოკრატიული ინსტიტუტები მხოლოდ ახლა იკიდებს ფეხს, ძველი დროიდან შემორჩენილი ნომენკლატურული მექანიზმების საფარველის ქვეშ.

ავტორიტარული და ტოტალიტარული მმართველობის პირობებში არჩევნების მთავარი სოციალური დანიშნულებაა პოლიტიკური ბატონობის შესაბამისი ტიპების განმტკიცება საკუთარი მოქალაქეების ცნობიერების და (ან) საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის მანიპულირების გზით.

თანამედროვე არადემოკრატიული რეჟიმები ხერხების მთელ კომპლექსს მიმართავენ არჩევნების შედეგების ფალსიფიკირებისა და თავად არჩევნების მანიპულირების ინსტრუმენტად გადასაქცევად. არჩევნები საკუთარი მოქალაქეების მოტყუებისა და საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის შეცდომაში შეყვანის ამოცანებს ემსახურება.

არადემოკრატიული მმართველობის პირობებში არჩევნებზე არაა დამოკიდებული მთავრობის შემადგენლობა, არჩევნების გზით შეუძ-

ლებელია რეალური სახელისუფლო ცვლილებების განხორციელება. მაგრამ არჩევნები პირდაპირ იძულებასთან შედარებით საზოგადოების სტაბილიზებისა და ხელისუფლების შენარჩუნების უფრო დახვეწილ მეთოდს წარმოადგენს და, შესაბამისად, მნიშვნელოვან ფუნქციებს ასრულებს არადემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემაშიც.

ტოტალიტარულ და ავტორიტარულ პოლიტიკურ სისტემებში არჩევნების სოციალური დანიშნულება მსგავსია, მაგრამ მისი ფუნქციები მაინც მნიშვნელოვანწილად განსხვავებულია.

არჩევნები ტოტალიტაროზმის პირობებში. ტოტალიტარული რეჟიმები არაკონკურენტულ არჩევნებს იყენებენ. მის მთავარ თავისებურებას წარმოადგენს ერთი კანდიდატის (ან ერთი საარჩევნო სიის) არსებობა, რომელიც მმართველი ჯგუფის ან პარტიის მიერაა წამოყენებული. ასეთი არჩევნები ეჭვქვეშ არ აყენებს არსებულ პოლიტიკურ რეჟიმს და ხელისუფლების პერსონალურ შემაღელობასაც კი.

კომუნისტური ტიპის ტოტალიტარულ პოლიტიკურ სისტემაში არჩევნები უმეტესწილად პოლიტიკური პროპაგანდის ფუნქციას ასრულებს:

- განმარტავს პოლიტიკის ოფიციალურ მიზნებსა და ფასეულობებს;
- ახდენს მასების მობილიზებას ოფიციალური მიზნების მისაღწევად“;
- განამტკიცებს საზოგადოების „მორალურ-პოლიტიკურ ერთობას“;
- ახდენს პარტიისა და ხალხის, ბელადებისა და მასების ერთიანობის დემონსტრირებას არჩევნებში ბელადების ერთსულოვანი მხარდაჭერისა და საყოველთაო მონაწილეობის გზით;
- ემსახურება პოლიტიკაში მონაწილეობისა და პოლიტიკური წყობის დემოკრატიზმის თაობაზე მასობრივი ილუზიების შექმნას და განმტკიცებას.

ტოტალიტარული სოციალიზმის ქვეყნებში არჩევნები რეგულარულად ტარდებოდა, მაგრამ ამ არჩევნების დროს არჩევანის საშუალება ფაქტობრივად არ არსებობდა. ერთპარტიული სისტემის ან ერთი პარტიის ხელმძღვანელი როლის პირობებში (სხვა პარტიები, თუკი არსებობენ, გამოდიან მისი მოკავშირე პარტიების სახით), ერთ ადგილზე ერთი კანდიდატის პირობებში (ან 2-3 კანდიდატი ერთ ადგილზე, მაგრამ ერთადერთი პარტიიდან) არჩევანი ფაქტობრივად არც არსებობდა.

ზოგიერთ აფრიკულ ქვეყანაში (ზაირი) არჩევნები ზოგჯერ ტარდება ისე, რომ პარლამენტში ასარჩევ კანდიდატთა სიას მსხვილი ქალაქების მცხოვრებთა შეკრებაზე კითხულობს მერი, ხოლო მოწონების შემახილები არჩევას ნიშნავს.

სამხედრო რეჟიმების პირობებში არჩევითობის პრინციპს არ უარყოფენ, სამხედრო (რევოლუციური) საბჭო, მისი ლიდერი პირობას დებს, რომ არჩევნებს ჩაატარებს მაშინვე, როგორც კი ქვეყანაში წესრიგი იქნება დამყარებული. არჩევნების დასახელებული ვადები, ჩვეულებრივ, არაერთგზის გადაიდება ხოლმე. ზოგჯერ არჩევნები არ ტარდება ათი და მეტი წლის განმავლობაში (წარსულში ალჟირი, ნიგერია, ეთიოპია), ხოლო ზოგჯერ ორი ათეული წლის განმავლობაშიც კი (ბრაზილია). მართალია, ზოგჯერ სამხედროები ატარებენ ადგილობრივ არჩევნებს (ალჟირი, ნიგერია), მაგრამ პრეზიდენტის ან პარლამენტის არჩევნები უკავშირდება სამოქალაქო მმართველობაზე გადასვლას (ჩვეულებრივ, პირველი სამოქალაქო პრეზიდენტი არის ყოფილი სამხედრო რეჟიმის ლიდერი).

მუსულმანური ფუნდამენტალიზმი, კლასიკური მუსულმანური სამართალი არჩევნებს, როგორც ინსტიტუტს, დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებს, თუმცა არჩევნები გამოიყენება მუსულმანური ქვეყნების უმრავლესობაში. კლასიკური ისლამის თავგამოდებული მომხრეები, ესწრაფვიან რა ყველაფერში მიბაძონ წინასწარმეტყველ მუჰამედის დროინდელ შუა საუკუნეების ხალიფატს, აცხადებენ, რომ არჩევნების ინსტიტუტის გამოყენებას არ შეუძლია ყველაზე ღირსეულთა არჩევის გარანტირება. ამიტომ ისინი წარმომადგენლობით ორგანოებს ამჟობინებენ „ამ-შურის“ ინსტიტუტს — განსაკუთრებით ავტორი-ტეტული პირების სათათბიროს სახელმწიფოს მთავრობასთან. ამ პირებს არ ირჩევენ, ისინი „ბუნებრივად“ გამოიყოფიან მოსახლეობიდან, შესამჩნევი ხდებიან თავიანთი გონების, სამხედრო გამოცდილების, სხვა თვისებების წყალობით და მათ მთავრობა იწვევს აღნიშნულ საბჭოში. საბჭოს ერთსულოვან აზრს — იჭმას განსაკუთრებული ძალა გააჩნია, ის სამართლის უმნიშვნელოვანეს წყაროდ იქცევა.

არჩევნები და სრუონსტიტუციონალიზმი. ავტორიტარულ სახელმწიფოებში არჩევნები გამოდის დემოკრატიული ფასადის, ლამაზი დეკორაციის სახით, რაც ფარავს ვიწრო ჯგუფის ან ერთი პირის მონოპოლიას ხელისუფლებაზე. არჩევნები აუცილებელი ატრიბუტია ისეთი რეჟიმებისა, რომლებიც ცრუკონსტიტუციონალიზმს ემყარება.

ცრუკონსტიტუციონალიზმი შეიძლება განისაზღვროს როგორც ახალი დროის ავტორიტარიზმის ერთ-ერთი სახესხვაობა. სხვა სახის ავტორიტარიზმისგან ცრუკონსტიტუციონალიზმი განსხვავდება ხელისუფლების ლეგიტიმაციის ხერხით. ავტორიტარიზმის ამ ფორმაში გამოყენებულია ანტისამართლებრივ მოქმედებათა სამართლებრივი დასაბუთების პრინციპი. ხელისუფლების არაკონსტიტუციური გამოყენების კონსტიტუციური ლეგიტიმაციის მცდელობით სურთ თავიდან აიცილონ არადემოკრატიულობისა და თვითნებობის ბრალდებები.

განსაკუთრებით ფართოდ და მოხერხებულად ცრუკონსტიტუციონალიზმის იდეას XX საუკუნის ტოტალიტარული და დიქტატორული რეჟიმები იყენებდა. ერთპარტიული დიქტატურის ან შეუზღუდავი საპრეზიდენტო მმართველობის დამყარება ყველგან ხდებოდა ან არჩეული კონსტიტუციის ფარგლებში, ანდა ხელისუფლების დაპყრობის შემდეგ მისი კონსტიტუციური ლეგიტიმაციის გზით.

ცრუკონსტიტუციონალიზმს ემყარებოდა საბჭოთა სისტემაც. სოციალისტური სახელმწიფოს კონსტიტუცია თეორიულად განამტკიცებდა მოქალაქეთა უფლებებს, განსაზღვრავდა საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ურთიერთობას, სახელმწიფო ხელისუფლების სტრუქტურას, მაგრამ ეს ყოველივე მხოლოდ ფიქცია იყო. სოციალისტური კონსტიტუციის მიზანია არა იმდენად სამართლებრივი სისტემის განმტკიცება, რამდენადაც პროპაგანდისტული და საპროგრამო ფუნქციების შესრულება — რეალური ხელისუფლების შენიღბვა. ცრუკონსტიტუციონალიზმს შეუძლია სხვადასხვა მიმართულებით ევოლუცია.

არჩევნები ავტორიტარიზმის პირობებში. არჩევნების ინსტიტუტი აქტიურად გამოიყენება ავტორიტარული რეჟიმების დროსაც, მაგრამ მას მთლიანად გამოცლილი აქვს დემოკრატიული შინაარსი. დებუტატთა კორპუსის შემადგენლობისა და წინასაარჩევნო პროგრამის შესახებ გადაწყვეტილება წინასწარ მიიღება ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მიერ — ხუნტის, ოლიგარქიის, მონოპოლისტი პარტიის მიერ. კანდიდატები ანონიმურია, რადგანაც ამომრჩევლები არ იცნობენ არც მათ და არც მათ მიერ წარმოდგენილ პროგრამებს. თანაც არჩევნები უმრავლეს შემთხვევაში უალტერნატივო ხასიათს ატარებს.

როდესაც 1917 წელს ბოლშევიკები ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ, პირველი რაც მათ გააკეთეს დამფუძნებელი კრების — დემოკრატიული გზით არჩეული ხელისუფლების წარმომადგენ-

ლობითი ორგანოს გარეკვა იყო. რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში საბჭოთა კავშირში არსებობდა უალტერნატივო არჩევნების სისტემა. სკკპ, რომლის წევრთა რაოდენობამაც ბოლოს 20 მილიონს მიაღწია და რომელსაც თავისი პოლიტიკური ოპონენტები დიდი ხანია ფიზიკურად განადგურებული ჰყავდა, არჩევნებზე მაინც უალტერნატივო კანდიდატებით გამოდიოდა ხოლმე. კანდიდატები წინასწარ იყო შერჩეული პარტიული ხელმძღვანელობის მიერ. არჩევნებზე მიდიოდა ამომრჩეველთა 98-99%. ყველანი ერთსულოვნად აძლევდნენ ხმას „კომუნისტური პარტიისა და ხალხის მიერ წამოყენებულ“ კანდიდატებს. არავითარი პოლიტიკური დისკურსი, არავითარი აზრთა ჭიდილი ან პოლიტიკურ ძალთა მეტოქეობა. ამგვარი სიტუაცია დამახასიათებელი იყო „სოციალისტური ბანაკის“ ყველა ქვეყნისათვის. **ავტორიტარული რეჟიმის დროს სამოქალაქო საზოგადოება ექვემდებარება სახელმწიფოს.**

XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოდან ავტორიტარიზმისადმი სამეცნიერო და პოლიტიკური ინტერესი მკვეთრად გაიზარდა იმის გამო, რომ კრაზი განიცადა ტოტალიტარულმა პოლიტიკურმა სისტემებმა საბჭოთა კავშირსა და აღმოსავლეთ ევროპის რიგ ქვეყნებში. მრავალ მათგანში მარცხით დამთავრდა დემოკრატიაზე „მყისვე“ გადასვლის მცდელობა, შესაბამისი საზოგადოებრივი წინამძღვრების უზრუნველყოფის გარეშე. ამ მცდელობებს დამანგრეველი შედეგები მოჰყვა.

ცხადი გახდა, რომ რადიკალური საზოგადოებრივი რეფორმების განსახორციელებლად აუცილებელია ხელისუფლება, რომელსაც აქვს პოლიტიკური სტაბილურობისა და საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფის უნარი, შეუძლია საზოგადოებრივი რესურსების მობილიზება, პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების წინააღმდეგობის დაძლევა.

პოსტსოციალისტური ქვეყნების თანამედროვე პირობებში „სუფთა“ ავტორიტარიზმი, რომელიც არ ემყარება აქტიურ მასობრივ მხარდაჭერას და რიგ დემოკრატიულ ინსტიტუტებს, საეჭვოა რომ გახდეს საზოგადოების პროგრესული რეფორმირების ინსტრუმენტი. ის შეიძლება გადაიქცეს პირადი ხელისუფლების კრიმინალურ დიქტატორულ რეჟიმად, რაც ტოტალიტარიზმზე არანაკლებ დამანგრეველი იქნება საზოგადოებისათვის.

ამიტომ ავტორიტარული და დემოკრატიული ელემენტების, ძლიერი ხელისუფლებისა და მოქალაქეთა მხრიდან მისი კონტროლის შეხამება საზოგადოების კონსტრუქციული რეფორმირების უმნიშვნელოვანეს პრაქტიკულ ამოცანას წარმოადგენს.

შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე მსოფლიოში პოლიტიკური რეჟიმის ყველაზე გავრცელებულ ტიპს ავტორიტარიზმი წარმოადგენს. XX საუკუნის 90-ინი წლების შუახანებისათვის მსოფლიოს დაახლოებით 190 სახელმწიფოდან 140 მაინც ავტორიტარული რეჟიმი იყო. თავად ავტორიტარული რეჟიმები მრავალი სახითაა წარმოდგენილი. მათ მიეკუთვნება:

- ტრადიციული აბსოლუტისტური მონარქიები (საუდის არაბეთი, მაროკო, ნეპალი);

- ოლიგარქიული ტიპის ტრადიციული ავტორიტარული რეჟიმები (დამახასიათებელია ლათინური ამერიკის რიგი ქვეყნებისათვის);

- ახალი ოლიგარქიების ჰეგემონისტური ავტორიტარიზმი (კამერუნი, ტუნისი, ფილიპინები მარკოსის დროს — 1972—1985 წლებში);

- სხვადასხვა სახის სამხედრო რეჟიმი და ა.შ.

ოლიგარქიულ ავტორიტარულ რეჟიმებში ხელისუფლება თავმოყრილია რამდენიმე ძლიერი ოჯახის ხელში, რომლებიც მთელ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებას აკონტროლებს. ერთმა ლიდერმა მეორე შეიძლება შეცვალოს ან გადატრიალების მეშვეობით, ურთიერთშეთანხმებით ან საარჩევნო მანიპულაციების გზით. ამასთან, პოლიტიკური ცხოვრება უცვლელი რჩება.

ცივი ომის დამთავრების შემდეგ დასავლეთი უფრო „მომთხოვნი“ გახდა მესამე სამყაროში თავმოყრილი ავტორიტარული რეჟიმებისადმი. მათგან დემოკრატიზაციას მოითხოვენ და ამ მიმართულებით წინსვლას უკავშირებენ ეკონომიკური დახმარების გაწევას. მაგალითად, 1990 წლის ივნისში საფრანგეთის პრეზიდენტი ფ.მიტერანი შეხვდა აფრიკულ სახელმწიფოთა ლიდერებს და განუცხადა, რომ მრავალპარტიული სისტემისა და თავისუფალი არჩევნების გარეშე არანაირი დახმარება არ იქნებოდა.

ავტორიტარული რეჟიმები იძულებულნი გახდნენ „ფეხი აეწყოთ“ ახალი დროებისათვის. 1989—1992 წლებში აფრიკის 25 სახელმწიფოში ან ახალი კონსტიტუციები მიიღეს, ან ძირეული ცვლილებები შეიტანეს ძველში. მხოლოდ მალავისა და უგანდაში შენარჩუნდა ერთპარტიული სისტემები. ცვლილებები რეჟიმების ლიბერალიზაციისა და დემოკრატიზაციისკენ იყო მიმართული: მაგალითად, ორი ვადით შეიზღუდა პრეზიდენტის მმართველობა, გაფართოვდა პარლამენტის კომპეტენცია და ა.შ.

მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ დემოკრატია არცთუ იშვიათად მხოლოდ ფასადს წარმოადგენს ძველი ტირანიული რეჟიმებისათვის

და მხოლოდ დემოკრატიაზე გადასვლის იმიტაცია ხდება. მაგალითად, ბენინში, ზამბიაში ან მალიში გარეგნულად არსებობენ დემოკრატიულად არჩეული მთავრობები, მაგრამ სინამდვილეში მის მიღმა პოლიტიკური მექანიზმების კონტროლისა და ეკონომიკური პოზიციების მოპოვება-შენარჩუნებისათვის კლანებს შორის მიმდინარე ბრძოლა იმალება. ის კლანები, რომელთა პრეტენზიაც სახელისუფლო უფლებამოსილებაში მონაწილეობაზე დაკმაყოფილებული არაა, ცდილობენ შეასრულონ ოპოზიციური დემოკრატიული პარტიების როლი, დასავლეთის მხრიდან მხარდაჭერის მოპოვებაზე გათვლით.

განვითარებად სამყაროში დემოკრატია არ აღიქმება პოლიტიკური ორგანიზაციის ბუნებრივი ფორმის სახით. დემოკრატიისადმი ინსტრუმენტული დამოკიდებულება არსებობს, იგი გამოიყენება როგორც ლოზუნგი და საშუალება საკუთარი მიზნების მისაღწევად.

უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისგან დემოკრატიზაცია და ლიბერალიზაცია. ეს უკანასკნელი გულისხმობს, რომ ზედა ფენები მიდიან შეზღუდულ და კონტროლირებად დათმობებზე პოლიტიკისა და სამოქალაქო უფლებების სფეროში, მათთვის სრული და საყოველთაო ხასიათის მინიჭების გარეშე. რეჟიმი მიდის გარკვეულ კომპრომისზე ოპოზიციასთან, მაგრამ იზავდროულად აკავებს მის მოთხოვნებს ხელისუფლებაში მონაწილეობაზე. მაგრამ ლიბერალიზაციის პროცესს თავისი დინამიკა აქვს და შეიძლება გადაიზარდოს დემოკრატიზაციაში.

ავტორიტარულ პოლიტიკურ სისტემებში არჩევნები ასრულებს არსებული რეჟიმის ლეგიტიმურობის განმტკიცების მრავალფეროვან ფუნქციებს:

- რეჟიმის რეპუტაციის ამაღლება ქვეყნის შიგნით და განსაკუთრებით, საზღვარგარეთ;
- სახელმწიფოში პოლიტიკური დამაბულობის შესუსტება;
- ოპოზიციის გამოვლენა და მისი „მოშინაურება“;
- ხელისუფლების ინიციატივით მხოლოდ ფორმალური ოპოზიციური პარტიების ჩამოყალიბება და დემოკრატიულობის ილუზიის შექმნა;

• რეჟიმის სტაბილიზება სისტემაში ოპოზიციის ინტეგრირებისა და მისი მოთხოვნების ნაწილობრივი გათვალისწინების გზით.

ავტორიტარიზმის პირობებში გამოიყენება როგორც არაკონკურენტული, ისე ნახევრადკონკურენტული არჩევნები. ამ უკანასკნელისათვის დამახასიათებელია შემდეგი ნიშნები: არჩევნებში მხოლოდ ისეთი პირებისა და პარტიების დაშვება, რომლებიც სასურველია ხელისუფლებისათვის, ან სულ მცირე, ხელისუფლებისადმი ლოიალუ-

რადაა განწყობილი; იმ ორგანოების კომპეტენციის შეზღუდვა, რომლებიც აირჩევა და ა.შ. პრაქტიკულად ეს ნშირად ვლინდება ფაქტობრივად უუფლებო პარლამენტის არჩევაში. ასეთი პარლამენტებით გარშემორტყმულია ლათინური ამერიკის, აფრიკის, აზიისა და რიგი პოსტსაბჭოური სახელმწიფოების მრავალი ავტორიტარული მმართველი.

§ 2. არჩევნები, როგორც დემოკრატიაზე გადასვლის ინსტრუმენტი

არჩევნების მნიშვნელობა დემოკრატის დამკვიდრების მთავარი საშუალებაა. არჩევნების მნიშვნელობა დემოკრატის დამკვიდრების (ან თავიდან აცილების) თვალსაზრისით უშუალოდაა დამოკიდებული ყოველი კონკრეტული ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ პირობებზე. იმ ავტორიტარულ სახელმწიფოებში, სადაც მისთვის ხელსაყრელი ძალთა თანაფარდობა ეკლიბდება და თუნდაც ძირითადად მაინც უზრუნველყოფილია თავისუფალი არჩევნების პრინციპები, არჩევნები საზოგადოების დემოკრატიზაციის საუკეთესო ინსტრუმენტს წარმოადგენს.

არჩევნები ყველაზე ეფექტიანი საშუალებაა ავტორიტარული რეჟიმის ლიკვიდაციისა და ხელისუფლების სათავეში დემოკრატიული ძალების მოსასვლელად. არჩევნები საშუალებას აძლევს მოქალაქეებს შეცვალონ არასასურველი მთავრობა ან პარლამენტარები. მრავალ ქვეყანაში, იქ, სადაც არჩევნები ჩატარდა თავისუფლად, ფალსიფიკაციისა და „იძულებითი“ დემოკრატის გარეშე (ბრაზილია, არგენტინა, ჩილი და სხვ.) არჩევნებმა ბოლო მოუღო სამხედრო და ავტორიტარულ რეჟიმებს.

თუ პოლიტიკას ჩავთვლით მთლიანობაში საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი პრობლემების მშვიდობიანი გადაწყვეტის გზად, მაშინ არჩევნები ამ სიტყვების ჭეშმარიტების ყველაზე თვალსაჩინო ილუსტრირებაა. არჩევნები უზრუნველყოფს მოქალაქეებისა და მთელი საზოგადოებისათვის ყველაზე უმტკივნეულო მშვიდობიან გადასვლას დემოკრატიაზე. თავისი არსით ის გამორიცხავს პოლიტიკურ ძალებს. მათი მემკვიდრეობით განხორციელებული ხელისუფლების შეცვლა არ მოითხოვს სისხლისღვრას, ადამიანთა მსხვერპლს და ნგრევას.

ავტორიტარული რეჟიმები, როგორც წესი, ეყრდნობიან სამხედროებს, პოლიციასა და სპეცსამსახურებს, რომლებიც კარგად არიან მომზადებულნი შეიარაღებული ბრძოლისათვის და მონოპოლია აქვთ

სამხედრო ტექნიკასა და ყველაზე ეფექტიან იარაღზე. ამიტომ ხელისუფლებისათვის შეიარაღებული ბრძოლის მეთოდებს (ბარიკადების მშენებლობა, შეიარაღებული თავდასხმები, პარტიზანული ომი და ა.შ.) თანამედროვე პირობებში წარმატების ძალზე მცირე შანსები აქვთ ძალოვანი სტრუქტურების მხარდაჭერის გარეშე. ძალოვანი სტრუქტურები კი, ჩვეულებრივ, შედარებით პრივილეგირებულ მდგომარეობაში არიან, რაც ამაღლებს მათ ხელისუფლებისადმი ლოიალურობას.

ეს გარემოება კარგად აქვთ გაცნობიერებული და ამიტომ რადიკალური ოპოზიციაც კი ხელისუფლებისათვის ბრძოლის მთავარი ლოზუნგის სახით ჩვეულებრივ თავისუფალი არჩევნების მოთხოვნას აყენებს.

არჩევნების, როგორც დემოკრატიისათვის მშვიდობიანი ბრძოლის საშუალებისათვის უპირატესობის მინიჭება სულაც არ ნიშნავს, რომ მისი მომხრეებისათვის მნიშვნელოვანი არაა ძალაზე დაყრდნობა. მათი საყრდენი, პირველ რიგში, დემოკრატიულად გაწყობილი სამხედროები არიან.

თუმცა, ავტორიტარული რეჟიმების შეცვლისას, მხოლოდ იშვიათ შემთხვევებში ხდება პოლიტიკური ძალადობის აქტების თავიდან აცილება. ასეთი აქტები კი მრავალფეროვანია: ოპოზიციური პარტიების აკრძალვის მცდელობები, მათი ლიდერების დაშინება ან ფიზიკური ლიკვიდაცია, პარლამენტის დაშლა და ა.შ.

სამხედროების მიერ დემოკრატიული ძალების მხარდაჭერაზე ძალზე ხშირად დამოკიდებულია, ავტორიტარული მმართველები დათანხმდებიან თუ არა დემოკრატიული არჩევნების ჩატარებას და მისი შედეგების აღიარებას.

არჩევნების, როგორც საზოგადოების დემოკრატიზაციის ინსტრუმენტის ღირსებას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ თავად არჩევნები წარმოადგენს მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს დემოკრატიზაციის გზაზე: ან საერთოდ საფუძველს უყრის დემოკრატიულ რეჟიმს, ან დასაბამს აძლევს პოლიტიკური სისტემის ინტენსიური დემოკრატიზაციის პროცესს, რაც მთავრდება დემოკრატიული კონსტიტუციის მიღებით.

არჩევნები და პოლიტიკური ძალადობა. ბრძოლის რევოლუციურ ძალადობრივ ფორმებს წარმატების შემთხვევაშიც კი უშუალოდ არ მიყვავართ დემოკრატიული ინსტიტუტების წარმოშობამდე. ასეთი ბრძოლა მთავრდება ავტორიტარული ხელისუფლების შეცვლით. პოლიტიკურ ძალადობას, ჩვეულებრივ, თავისი

ლოგიკა აქვს. ის წარმოშობს ადამიანთა მრავალრიცხოვან ფენას, რომლებიც შეეჩვივნენ ძალის გამოყენებას და იმავდროულად, გადაეჩვივნენ შრომას. გამარჯვებულები ესწრაფვიან პრივილეგიების მიღებას კომპენსაციის სახით გაღებული მსხვერპლისა და გაჭირვების სანაცვლოდ. იქმნება შეურიგებლობა დამარცხებულებისადმი, რამაც შეიძლება ამ უკანასკნელთა მხრიდან გაათავებულნი წინააღმდეგობა გამოიწვიოს.

საერთოდ, პოლიტიკური ძალადობა ცუდად თავსებადაა დემოკრატიულ წყობასთან, ამუხრუჭებს მის დამკვიდრებას მაშინაც კი, როდესაც ხელისუფლების სათავეში მოდიან დემოკრატიის თანმიმდევრული მომხრეები. არჩევნება კი გამოირცხავს ხელისუფლების შეცვლის ნეგატიურ შედეგებს საზოგადოების დემოკრატიზაციისათვის.

არჩევნების როგორც დემოკრატიაზე გადასვლის უდიდესი მნიშვნელობა უკავშირდება აგრეთვე მის მიერ პიროვნების ფუძემდებლური უფლებებისა და თავისუფლებების, ზოგადასაკობრიო ფასეულობების დამკვიდრებას. თავისუფალი არჩევნები თავისთავად გულისხმობს მმართველი რეჟიმის (და ოპოზიციის) მიერ სიტყვის თავისუფლების, კრებებისა და გაერთიანებების, მოქალაქეთა თანასწორობის და მოქალაქეთა სხვა პოლიტიკური უფლებების პატივისცემას.

არჩევნები ამკვიდრებს საზოგადოებაში ძალადობის დაგმობის ატმოსფეროს, პიროვნების ღირსების პატივისცემას, ხალხის უმრავლესობის აზრს, რაც ხელს უწყობს მოქალაქეთა დემოკრატიული ცნობიერების განვითარებას, მათი პოლიტიკური აქტიურობის ამაღლებას, დემოკრატიული ცვლილებებისადმი სწრაფვას.

არჩევნების მნიშვნელობა როგორც საზოგადოების დემოკრატიაზე გადასვლის ინსტრუმენტის, მისი სიცოცხლისუნარიანობისა და ეფექტიანობის უმნიშვნელოვანესი პირობისა, ზემოთ აღნიშნული თავისუფალი არჩევნების პრინციპების რეალიზება უშუალოდ დამოკიდებულია საარჩევნო პროცესის ორგანიზებაზე.

დემოკრატიის დამყარების ორ ძირითად პროცესს წარმოადგენს კონკურენტული პარტიული სისტემის ფორმირება და სახელმწიფო ხელისუფლების დემოკრატიული მექანიზმების ინსტიტუციონალიზაცია. კონკურენტული პარტიული სისტემის ფორმირება იწყება პირველი თავისუფალი არჩევნების მომზადებისა და ჩატარების პროცესში.

არჩევნების მიხედვით დემოკრატიაზე გადასვლის

ვლის სქემა შემდეგნაირად გამოიყურება: ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე ტარდება სახელმწიფოს მეთაურისა და პარლამენტის არჩევნები. ხელისუფლება გადადის მთავრობის ხელში, რომელიც ჩამოყალიბებულია მეტ-ნაკლებად დემოკრატიული გზით. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ დემოკრატია აშენებულია. დემოკრატიის დამკვიდრებას სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობის უფრო ღრმა ტრანსფორმაცია სჭირდება. საჭიროა განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოების არსებობა, მის ჩამოყალიბებას კი დრო სჭირდება. ამ დროის ხანგრძლივობა ბევრადაა დამოკიდებული ისტორიულ და სოციოკულტურულ ფაქტორებზე.

სწორედ ეს ეტაპი, როდესაც ასე თუ ისე ფუნქციონირებს დემოკრატიული ინსტიტუტები, მაგრამ ისინი არ ემყარებიან სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებულ სტრუქტურებს, ყველაზე საშიშია მმართველობის არადემოკრატიული ფორმების რეციდივის თვალსაზრისით.

მტკიცე დემოკრატიული წყობილების დამყარებაზე შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში ვილაპარაკოთ, თუკი არსებობს შემდეგი პირობები:

- პოლიტიკური ქცევის ნორმებს იზიარებენ პოლიტიკური მოწინააღმდეგეები, რომლებიც მტრებიდან მოკავშირეებად გადაიქცევიან;

- ძირითადი პოლიტიკური ძალები ემიჯნებიან ექსტრემიზმს და ეს მიმდინარეობა მხოლოდ საზოგადოებრივი ცხოვრების პერიფერიაზე;

- დემოკრატიული ინსტიტუტები რეალურად და ეფექტურად ფუნქციონირებენ;

- შექმნილია სამოქალაქო საზოგადოება;

- ძირითად პოლიტიკურ ძალებს შორის არსებობს მინიმალური კონსენსუსი ფუნქციონირების ფასეულობებთან დაკავშირებით;

- არსებობს სხვადასხვა პოლიტიკურ დაჯგუფებებს შორის კონფლიქტების ლეგიტიმური მოწესრიგების მექანიზმები.

დემოკრატიაზე გადასვლა, შინაგანი პირობებიდან გამომდინარე, ადვილია პატარა, ერთგვაროვან ქვეყნებში. პატარა ქვეყნისთვის ასევე ადვილია გარედან დახმარების გაწევაც.

ეკონომიკური თვალსაზრისით სტაბილური დემოკრატიის დამყარების შანსები განვითარების საკმაოდ მაღალ დონეს გულისხმობს. ზოგიერთი გამოთვლის თანახმად, ეს მაჩვენებელი ერთ სულ მოსახლეზე წელიწადში დაახლოებით 5 ათასი დოლარის

შემოსავალს გულისხმობს. იმ ქვეყნების უმრავლესობა, რომლებიც დემოკრატიის დამკვიდრებას ცდილობს, ძალზე შორს დგას ამ მაჩვენებლისაგან. ამგვარ ქვეყნებში დემოკრატიის ბედი, საბოლოო ჯამში, დამოკიდებულია იმაზე, შეძლებენ თუ არა განვითარების პრობლემის გადაწყვეტას. ეს დაიყვანება არა მარტო ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფაზე, არამედ მოიცავს უფრო სამართლიან გადაანაწილებას, ე.ი. მოძრაობას სოციალური დემოკრატიისაკენ.

§ 3. არჩევნები გარდამავალ საზოგადოებებში

პრობლემური დემოკრატიის პრობლემატიკა. ჩვენ უკვე განვიხილეთ არჩევნების ფუნქციები საზოგადოებაში. ამასთან ერთად, უნდა აღინიშნოს, რომ არჩევნები პოლიტიკურ პროცესში ყოველთვის როდი ასრულებს მხოლოდ და მხოლოდ პოზიტიურ ფუნქციებს.

დემოკრატია გულისხმობს ადამიანთა თანასწორობას, მაგრამ იგი დიდ საფრთხესაც შეიცავს, თუკი ეს ადამიანები სათანადოდ მომზადებულნი არ არიან დემოკრატიული ცხოვრების წესისათვის. იმისათვის, რომ არჩევნები პასუხისმგებლობით იყოს გაკეთებული, ინდივიდი უნდა იყოს დამოუკიდებელი, საკმაოდ შეძლებული, ადეკვატურად უნდა აღიქვამდეს რეალობას და ასევე აფასებდეს კანდიდატებს. დასავლეთის საზოგადოებაში დემოკრატია გავრცელდა სოციალურ საფეხურებზე ზემოდან ქვევით, თანდათანობით.

არ შეიძლება დემოკრატიის როლის გადაჭარბებული შეფასება სუსტად განვითარებული ქვეყნებისათვის. ეს არაა ელექსირი არსებული და მომავალი პრობლემებისაგან თავის დასაღწევად. ნაკლებად განათლებული მასები, საარსებო მინიმუმზე ნაკლები ან ამ დონეზე არსებული შემოსავლებით, არაინფორმირებულნი არიან და არ აქვთ გამომუშავებული სიტუაციის ადეკვატური შეფასების უნარი; ისინი ბრმად გადადიან ერთი უკიდურესობიდან მეორეში და ხელმძღვანელობენ არა ლოგიკით, არამედ ემოციებით. როდესაც მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა სიღარიბის ზღვარზე დაბლაა, მოსახლეობისათვის პირველ ადგილზე დგება არა. დემოკრატია, არამედ გადაარჩენა. შედეგად მიიღება **პროტესტული დემოკრატია**. ასეთმა დემოკრატიამ ხელისუფლების სათავეში მოიყვანა ჰიტლერი, ხოლო პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში დეპუტატთა კორპუსის შემადგენლობაში განაპირობა რივი კრიმინალური ელემენტების გამოჩენა.

ღარიბთა დემოკრატია არ არსებობს — ჭეშმარიტი დემოკრატია გულისხმობს განათლების, უზრუნველყოფის და პასუხისმგებლობის შესაბამის დონეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში მან შეიძლება გამოუსწორებელი ზიანი მიაყენოს საზოგადოებას.

მარგინალური ფენები და დემოკრატია. რეფორმების ეტაპზე მყოფ საზოგადოებაში, რომელსაც გათიშული პოლიტიკური კულტურა და არამდგრადი სოციალური სტრუქტურა აქვს, მარგინალური ფენებისათვის პოლიტიკურ პროცესზე ზეგავლენის შესაძლებლობათა გაფართოებამ შეიძლება დაამუხრუჭოს პოლიტიკური რეფორმები.

ეს განპირობებულია ორი ძირითადი მიზეზით:

1. იმ პირობებში, როდესაც რაოდენობრივად ჭარბობს ტრადიციული ფასეულობითი ორიენტაციის მქონე მარგინალური ფენები, კონსერვატიზმმა შეიძლება უპირატესობა მოიპოვოს რეფორმიზმზე დემოკრატიულად მიღებული პოლიტიკური გადაწყვეტილებების შედეგად;

2. ფასეულობითი გათიშვა და საყოველთაოდ აღიარებულ პოლიტიკური ინსტიტუტების არსებობა ნიშნავს, რომ ხმის მიცემა კონფლიქტების გადაწყვეტის საშუალებიდან შეიძლება გადაიქცეს მათ გამომწვევ წყაროდ, რადგანაც არჩევნები ან რეფერენდუმები აძლიერებს დაპირისპირებულ ძალთა პოლარიზებას.

გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ დემოკრატიაზე სწრაფად გადასვლის მცდელობებს ხშირად ავტორიტარიზმის აღდგენა მოსდევს, თუმცა ის უფრო ცივილიზებულ ფორმასღებულობს, ვიდრე ადრინდელ რეჟიმს ქონდა.

სტაბილური და ლეგიტიმური რეჟიმის დასამყარებლად იმ საზოგადოებაში, რომელმაც დიქტატურა გამოიარა, დიდი მნიშვნელობა აქვს, თუ როგორ გაივლის დემოკრატიის კონსოლიდაციის პერიოდი, ე.ი. საზოგადოების ადაპტირება ახალ პოლიტიკურ მექანიზმთან.

დემოკრატიის პერსპექტივები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში. დღეისათვის პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობის დემოკრატიული მომავლის თაობაზე პესიმიზტური შეფასებები ჭარბობს. პესიმიზმი ნაკლებად უკავშირდება კომუნისტური რეჟიმების აღდგენის საფრთხეს. უფრო აფიქრებთ ნაციონალისტური დიქტატურის ან ნახევრადავტორიტარული რეჟიმების ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე დამყარება. როგორც აღნიშნავს ფ. შმიტერი, იმ ქვეყნების

წინაშე, რომლებიც პოსტავტორიტარული გადასვლის ეტაპზე იმყოფება, გარდა ავტოკრატიის ან დემოკრატიის ალტერნატივისა, არსებობს კიდევ ერთი: ან ჰიბრიდული რეჟიმების წარმოშობა, რომლებიც ერთმანეთში ახამებს ავტოკრატიისა და დემოკრატიის ელემენტებს, ანდა „მდგრადი, მაგრამ არა დამკვიდრებული დემოკრატიების“ არსებობა.

პირველი ჯგუფის პოლიტიკური რეჟიმების აღსანიშნავად ტრანზიტოლოგიურ თეორიებში გამოიყენება სპეციალური ტერმინები — **დიქტატლანდა** („სამეურვეო დემოკრატია“) და **დემოკრატურა** („შეზღუდული დემოკრატია“). ფ. შმიტერის აზრით, პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში ყველაზე რეალურ პერსპექტივას წარმოადგენს არა ჰიბრიდული რეჟიმების არსებობა, არამედ „განუმტკიცებელი დემოკრატიის“ დამყარება. არანაკლებ რეალურია ახლანდელი გარდამავალი მდგომარეობის კონსერვაციაც. ესეც არ გამოიყურება დიდად მიმზიდველად, რადგანაც პოსტსოციალისტურ საზოგადოებაში ერთმანეთთან შეხამებულია როგორც ტოტალიტარული წარსულის, ისე საბაზრო კაპიტალისტური ეკონომიკის თავდაპირველი პერიოდისთვის დამახასიათებელი ნეგატიური მხარეები.

კომუნისმის მსხვერვის შემდეგ ყოფილი სოციალისტური ქვეყნები სხვადასხვანაირად ვითარდებოდა და დღეს მათი განხილვა უკვე აღარ შეიძლება რაღაც არადიფერენცირებული ჯგუფის სახით. პოლიტოლოგ ჩ.გატის აზრით, ყოფილი კომუნისტური ქვეყნების მცირე ჯგუფში, კერძოდ კი ცენტრალური ევროპისა და ბალტიის ქვეყნებში შესაძლებელია დემოკრატიული რეფორმების წარმატებით დამთავრება.

ჩ.გატი თვლის, რომ ჰიბრიდული რეჟიმები შეიძლება არსებობდეს პოსტკომუნისტურ პირობებში. აღმოსავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანას, რომლებიც არ მოხვდა ზემოთ აღნიშნულ ჯგუფში, ისევე როგორც რუსეთს, უკრაინას, ბელორუსიას და მოლდოვას ამერიკელი პოლიტოლოგი მიაკუთვნებს ნახევრად ავტორიტარული ქვეყნების ჯგუფს. ამ ქვეყნებში ხორციელდება ზომიერი საბაზრო რეფორმები, ხელისუფლება ურიგდება თავისუფალი პრესის არსებობას, ტარდება გარეგნულად თავისუფალი, მაგრამ სინამდვილეში მანიპულირებული არჩევნები.

ამ ჯგუფის ზოგიერთ ქვეყანას მიესადაგება ტრანზიტოლოგიაში დამკვიდრებული ტერმინი „დელეგირებული დემოკრატია“, ანუ სხვანაირად რომ ვთქვათ, დემოკრატიული სისტემა, რომელშიც რეალური ხელისუფლება თავმოყრილია ერთადერთ ცენტრში, მაგალითად, პრეზიდენტის ხელში.

მესამე ჯგუფს ჩ.გატი მიაკუთვნებს ამიერკავკასიისა და ცენტრალური აზიის რვა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკას. ამ ქვეყნებს იგი „წაგებულებს“ უწოდებს და მიაჩნია, რომ ამ ქვეყნებში ტოტალიტარიზმი ავტორიტარული რეჟიმებით შეიცვალა და დემოკრატიული სისტემის ფორმირების და თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების შესწავლა ახლაც მომავალში არა აქვთ.

დელეგირებული დემოკრატიის თეორია ჩამოაყალიბა არგენტინელმა მკვლევარმა ო. დონელმა. მას მიაჩნია, რომ ავტორიტარიზმის დაცემის შემდეგ შექმნილ რეჟიმს მყარად და დიდხანს შეუძლია არსებობა. მის სიმყარეს უზრუნველყოფს ძლიერი საპრეზიდენტო ხელისუფლება და ყველა იმ სოციალური და პოლიტიკური ინსტიტუტების განუვითარებლობა, რომელთაც შეუძლიათ მისთვის წინააღმდეგობის გაწევა. დელეგირებული დემოკრატია შუალედურ რეჟიმს წარმოადგენს ავტორიტარიზმსა და წარმომადგენლობით დემოკრატიაში შორის. რიგი რუსი ავტორების აზრით, დელეგირებული დემოკრატიის თეორია სავსებით მიესადაგება რუსეთში არსებულ პოლიტიკურ რეჟიმს. დელეგირებულ დემოკრატიაში ორი მიმართულებით შეუძლია განვითარება — ისევ ავტორიტარულ რეჟიმად გადაგვარება ან წარმომადგენლობითი დემოკრატიისკენ წინსვლა.

კითხვები და დაგალებები

• რა ფუნქციები ეკისრება არჩევნებს ტოტალიტარიზმის პირობებში?

• როგორ უყურებს არჩევნების ინსტიტუტს მუსულმანური ფუნდამენტალიზმი?

• დაახასიათეთ ცრუკონსტიტუციონალიზმი, როგორც ავტორიტარიზმის ფორმა.

• რა თავისებურებებით ხასიათდება არჩევნები ავტორიტარიზმის პირობებში?

• რა პირობებში ასრულებს არჩევნები დემოკრატიაზე გადასვლის ინსტრუმენტის როლს?

• დაახასიათეთ გარდამავალ საზოგადოებებში არჩევნების ნეგატიური შედეგების გამომწვევი მიზეზები

• რას ნიშნავს „დემოკრატურა“?

• ჩამოაყალიბეთ კლანური სახელმწიფოს კონცეფციის ძირითადი დებულებები

• დაახასიათეთ დემოკრატიზაციის პრობლემები და პერსპექტივები საქართველოში

რბ წავეკითხეთ:

• დემოკრატიზაცია: თეორია და პრაქტიკა. თბ., 1993.

სამეცნიერო კონფერენციის მასალების დასახელებული კრებუ-
ლიდან ჩვენთვის ამჟამად საინტერესოა ინგლისელი პოლიტოლოგიის
ლინკოლნ ალისონის სტატია „დემოკრატიის და დემოკრატიზაციის
თეორიებს შორის განსხვავების შესახებ“. ავტორი თეორიული
კონცეფციების განხილვასთან ერთად მსჯელობს საქართველოს
დემოკრატიზაციის პერსპექტივებზე. დღეს უკვე შესაძლებელია
იმდროინდელი პროგნოზები შევადაროთ მოვლენათა რეალურ
განვითარებასთან.

III არჩევნები და პოლიტიკური მონაწილეობა

თ ა ვ ი X

არჩაივნები, როგორც პოლიტიკური მონაწილეობა

§ 1. საარჩევნო პროცესი და პოლიტიკური მონაწილეობა

პოლიტიკური მონაწილეობის არსი. პოლიტიკური მონაწილეობის მრავალი, ერთმანეთისგან განსხვავებული განსაზღვრება არსებობს, რომელთა განხილვასაც ჩვენ აქ არ შევუდგებით. ამჯერად ეს არ არის ჩვენი მიზანი.

პოლიტიკური მონაწილეობა — ესაა, პირველი რიგში, ინსტრუმენტული სახისათვის აქტიურობა, რომლის მეშვეობითაც მოქალაქეები ცდილობენ გავლენა მოახდინონ მთავრობაზე, რათა მან გადაადგას მათთვის სასურველი ნაბიჯები.

მონაწილეობა მოიცავს იმ ქმედებებს, რომელთა მეშვეობითაც ნებისმიერი პოლიტიკური სისტემის რიგითი წევრები გავლენას ახდენენ, ან ცდილობენ გავლენა მოახდინონ ამ სისტემის მოქმედებაზე. განვითარებულ ცივილიზებულ საზოგადოებაში უზრუნველყოფილია მოქალაქეთა მონაწილეობა ცხოვრების ყველა სფეროში — ეკონომიკურში, სოციალურსა და პოლიტიკურში.

პოლიტიკური მონაწილეობის ფორმებია შემდეგი მოქმედებები: ხმის მიცემა, უშუალო კონტაქტები პოლიტიკოსებთან და თანამდებობის პირებთან, მონაწილეობა დემონსტრაციებში და მიტინგებში, ორგანიზაციების წევრობა და ა.შ.

ელექტორალურ პროცესში მონაწილეობის თავისებურებანი. მთავარი სოციალური სუბიექტებისათვის დამახასიათებელი პოლიტიკური მონაწილეობის ძირითადი ფორმაა **ელექტორალურ პროცესში** (ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების არჩევნებში) მონაწილეობა.

ელექტორალურ პროცესში მონაწილეობისათვის რამდენიმე მნიშვნელოვანი თავისებურებაა დამახასიათებელი, რითაც იგი მონაწილეობის სხვა ფორმებისაგან გამოირჩევა:

- პიროვნების მოქმედება თავისი ინტერესების დასაცავად კოლექტიურ ხასიათს ატარებს;

- მასობრივ ჯგუფებს შესაძლებლობა ეძლევათ არჩევანი გააკეთონ თავიანთი ინტერესების დასაცავად და პოლიტიკური აქტიურობის ხარისხიც თავად განსაზღვრონ (მონაწილეობა მიიღონ წინასაარჩევნო ბრძოლაში, მხოლოდ ხმის მიცემით დაკმაყოფილდნენ და ა.შ.);

- კონკრეტული ელექტორალური პროცესის დროითი ხანგრძლივობა მისი მონაწილეებისაგან არ მოითხოვს უზომო დატვირთვას.

ელექტორალური ქმედების ტენდენციები. სხვადასხვა ქვეყნებში ჩატარებულმა მრავალრიცხოვანმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ამომრჩეველთა მიერ არჩევანის გაკეთებაზე მრავალი ფაქტორი ახდენს ზეგავლენას: სქესი, ასაკი, კონფესიური კუთვნილება, პირველადი სოციალიზაციის თავისებურებანი.

მიუხედავად ზემოთ დასახელებული ფაქტორების მრავალფეროვნებისა, არსებობს ცალკეული ელექტორალური ჯგუფების ქცევის ზოგიერთი საერთო ტენდენცია. მაგალითად:

- მამაკაცები, მთლიანობაში, ქალებზე უფრო აქტიურად მონაწილეობენ არჩევნებში;

- აქტიურობაზე განათლება ახდენს ზეგავლენას: განათლებული მოქალაქეები უფრო აქტიურად მონაწილეობენ საარჩევნო პროცესში;

- 35-55 წლის მოქალაქეები უფრო აქტიურნი არიან, ვიდრე უფრო ახალგაზრდები ან უფრო ხანდაზმულები;

- აქტიურობაზე ზეგავლენას ახდენს ოჯახური მდგომარეობა და რომელიმე ორგანიზაციის წევრობა;

- ქალების შეხედულებები და მათ მიერ გაკეთებული არჩევანი მამაკაცების არჩევანთან შედარებით უფრო კონსერვატიულია;

- გათხოვილი ქალები, რომლებიც არ მუშაობენ, უმრავლეს

შემთხვევებში თავიანთი მეუღლეების პოლიტიკურ შეხედულებებს იზიარებენ;

- ახალგაზრდები უფრო რადიკალურად არიან განწყობილნი და უფრო ხალისით აძლევენ ხმას იმას, ვინც სწრაფ ცვლილებებს აღუთქვამს;

- ახალგაზრდობის საარჩევნო ორიენტაციები განსხვავდება საზოგადოების უმრავლესობის ორიენტაციებისაგან, ხოლო აქტიურობის ხარისხი არცთუ მაღალია;

- ხნიერი ადამიანები უფრო მეტად პარტიებისკენ იხრებიან. ზემოთ აღნიშნული ტენდენციები აბსოლუტური ხასიათის არაა. არჩევნების შედეგების წინასწარმეტყველება ხშირად ძალზე ძნელია. არცთუ იშვიათად ამომრჩეველი, რომელიც უკმაყოფილოა ტრადიციული პოლიტიკური პარტიებით, წუთიერი განწყობილებისა და შთაბეჭდილებების ზეგავლენით, სწრაფად იცვლის ორიენტაციას და პოლიტიკურ პრიორიტეტებს. ამ ფაქტზე მითითებით ზოგიერთი პოლიტოლოგი იუმორს იშველიებს და პარალელს ავლებს ქალის ხასიათსა და საშუალო ამომრჩეველის ხასიათს შორის.

§ 2. მონაწილეობის სახეები საარჩევნო კამპანიის დროს

დემოკრატიულ სისტემებში საარჩევნო კამპანიებში მონაწილეობა ცენტრალური და ყველაზე მასობრივი არხია მოქალაქეთა პოლიტიკურ პროცესში ჩასაბმელად. სწორედ ხმის მიცემის შედეგი განსაზღვრავს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის შეცვლას და უზრუნველყოფს ხელისუფლების ორგანიზაციის გარკვეულ ტიპს.

ძრავალი ქვეყნის გამოცდილება მოწმობს, რომ მოქალაქეები ყოველთვის როდი აკეთებენ სწორ არჩევანს და ხშირად ვერ ახერხებენ ყველაზე ღირსეული წარმომადგენლების გამორჩევას, მაგრამ როდესაც ხმას აძლევენ თავიანთი წარმოდგენებისა და შეხედულებების თანახმად, ისინი, გარკვეულწილად, თავიანთი ინდივიდუალური პოლიტიკური პოტენციალის რეალიზებას ახდენენ.

საარჩევნო კამპანიაში მონაწილეობა მოითხოვს აქტიურობას, ინიციატივას, ხელს უწყობს სხვა ადამიანებთან თანამშრომლობის გაფართოებას. მოკლედ განვიხილოთ მონაწილეობის ზოგიერთი ფორმა, რომელიც განსაკუთრებით ფართოდ გამოიყენება არჩევნების დროს.

ხმის მიცემა: ხმის მიცემა არჩევნების დროს დემოკრატიულ სისტემებში პოლიტიკური მონაწილეობის ცენტრალური და ყველაზე მასობრივი ფორმაა. მთელი საარჩევნო კამპანიის მიზანი სწორედ მოქალაქეთა მიერ ხმის მიცემაზე ზეგავლენის მოხდენაა. ხმის მიცემით განისაზღვრება და ვლინდება არჩევნების შედეგები. მაგრამ ხმის მიცემის, როგორც მონაწილეობის ფორმის ხასიათი ინდივიდუალური პოტენციალის რეალიზების არცთუ მაღალ დონეს მოითხოვს.

ჯერ ერთი, ხმის მიცემის მსვლელობაში თავად სიტუაცია, პრობლემატიკა და პოლიტიკური „მოქმედი პირები“ ნაკლებადაა დამოკიდებული ამომრჩევლებზე. ამომრჩევლებისგან მოულოდნეო უბრალო „დიას“-ს და „არა“-ს იმის თაობაზე, რასაც მათ სთავაზობენ. ინიციატივა აქ თითქმის მთლიანად ეკუთვნის მოქალაქეთა მცირერიცხოვან პოლიტიკურად აქტიურ ჯგუფს.

მეორეც, ამომრჩევლებს ხმის მიცემის დროს არ შეუძლიათ მეტ-ნაკლებად დაწვრილებით და არსობრივად გადმოსცენ პოლიტიკის თავიანთი ხედვა, რაც ასახავდა მათ მოთხოვნილებებსა და ინტერესებს. ისინი ან ხმას აძლევენ იმას, რაც „დაახლოებით“ შეესაბამება მათ მოთხოვნილებებს, ან უარყოფენ მათი თვალსაზრისისგან სრულიად განსხვავებულ პოზიციებს.

გარდა ამისა, მონაწილეობა ხმის მიცემაში, უკეთეს შემთხვევაშიც კი გულისხმობს ძალზედ ზოგად შედეგებს, რაც არ უკავშირდება უშუალოდ ცალკეული ინდივიდებისა და ჯგუფების ინტერესებს. ეს ყოველივე ამცირებს მონაწილეობის ფასეულობას მოქალაქეებისათვის, აგრეთვე ხმის მიცემის პრობლემატიკა მეტ-ნაკლებად განყენებულ სფეროში გადააქვს. ეს უკანასკნელი გარემოება ზრდის ხმის მიცემის კონფლიქტურ პოტენციალს და აიოლებს საზოგადოებრივი აზრის იდეოლოგიური მანიპულირების შესაძლებლობას.

პოლიტიკურ კამპანიებში მონაწილეობა. პოლიტიკურ წინასაარჩევნო კამპანიებში მონაწილეობა თავისი მახასიათებლებით ხმის მიცემას ემთხვევა, მაგრამ მისგან განსხვავდება ორი მნიშვნელოვანი მახასიათებლით:

- კამპანიებში მონაწილეობა მოქალაქეებისგან ინდივიდუალური აქტიურობისა და ინიციატივის უფრო მაღალ ხარისხს მოითხოვს;
- პოლიტიკურ კამპანიებში მონაწილეობა სხვა ადამიანებთან თანამშრომლობასა და ურთიერთქმედებას მოითხოვს.

პირადი კონტაქტები კოლმბიოსებთან. თავად მოქალაქეების ინიციატივით დამყარებული პირადი კონტაქტები პოლიტიკოსებთან და ადმინისტრაციულ მოსამსახურეებთან სახელმწიფო, ან ადგილობრივი მმართველობის სისტემაში, პოლიტიკური აქტიურობის ის ფორმაა, რომელიც ყველაზე სრულად ასახავს დემოკრატიული მონაწილეობის არსს.

ამ შემთხვევაში ინიციატივას მოქალაქეები თავის თავზე იღებენ და შესაძლებლობა აქვთ თავად განსაზღვრონ მონაწილეობის აქტის პრობლემატიკა. კონტაქტები შეიძლება ეხებოდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების პრობლემათა სრულიად ფართო წრეს.

§ 3. ამომრჩეველთა ტიპები, ქცევის სტრუქტურა და ცვლადები

ამომრჩეველთა ტიპები. წინასაარჩევნო კამპანიის დროს აუცილებლად ითვალისწინებენ ამომრჩეველთა ტიპებსაც. გამოიყოფა ამომრჩეველთა და შესაბამისად, ელექტორალური ქცევის რამდენიმე ტიპი:

იდეოლოგიზირებული ამომრჩეველი — მას ახასიათებს გარკვეული პოლიტიკური იდეის მომხრეობა და ხმის მიცემა მისი განმსახიერებელი პოლიტიკური პარტიის წარმომადგენლისათვის. ამ ტიპის ამომრჩეველები მოსახლეობის ყველაზე შეგნებულ და აქტიურ ნაწილს წარმოადგენს. მათ შორის ყველაზე მაღალია არჩევნებში გამოცხადების პროცენტი.

ემოციური ამომრჩეველი — ის ხმას აძლევს არა იდეას, არამედ იმ კანდიდატს, რომელიც მოეწონა. ასეთ ამომრჩეველს ნაკლებად ინტერესებს პროგრამები, მას გრძნობები, ემოციები, განწყობა ამოძრავებს. ეს ტიპი უფრო მეტად ჭარბობს ქალებსა და ახალგაზრდებს შორის.

კორპორაციული ამომრჩეველი — მას სხვანაირად ანგარიშთან ამომრჩეველსაც უწოდებენ, ამომრჩეველი ხელმძღვანელობს არა პიროვნული, არამედ ჯგუფური (კლანური) ინტერესებით. მაგალითად, სახელმწიფო ჩინოვნიკები ხმას აძლევენ, როგორც წესი, ხელისუფლების წარმომადგენლებს.

პატრიარქალური ამომრჩეველი — განწყობილია ხმა მისცეს ოჯახის, კორპორაციის, თავისი გარემოცვის ტრადიციული პრიორიტეტების (მჯობინებების) შესაბამისად. ასეთი ადამიანების შეხედუ-

ლებებისათვის, ჩვეულებრივ, დამახასიათებელია რომელიმე პარტიის ან სისტემისადმი ერთგულება.

არსებობენ ამომრჩევლები, რომლებიც ორიენტირებულნი არიან პოლიტიკაში ახალ სახელებზე (ამგვარი ამომრჩევლები უფრო მეტია ახალგაზრდებს შორის), ასევე ნეგატიურად განწყობილი ამომრჩევლები, რომლებიც ხმას აძლევენ ან ყველა კანდიდატის, ან ხელისუფლების პარტიის წარმომადგენელთა წინააღმდეგ.

ამომრჩეველთა ძველის სტრუქტურა. აშშ პოლიტოლოგიურ ლიტერატურაში ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული თვალსაზრისის მიხედვით ამომრჩეველთა ქცევის სტრუქტურაში გამოიყოფა ორი განზომილება: აქტიურობა და უპირატესობის მინიჭება.

აშშ-ში ამომრჩეველთა აქტიურობის ანალიზს ასახავს ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი:

აქტიურობა

- აქტივისტები ორგანიზაციებში
  - თანაშემწეები
  - საზოგადოებრივი აზრის ლიდერები
  - ხმის მიცემაში მონაწილენი
  - ხმის მიცემაში არმონაწილენი
  - აპოლიტიკურები
- უპირატესობის მინიჭება

ღეშოკრატიები

რესპუბლიკელები

მტკიცე—სუსტი—დამოუკიდებელნი   მტკიცე—სუსტი—დამოუკიდებელნი

წყარო: Bone H., Ranney A. *Politics and Voters*. N.Y., 1985, p.2.

უპირატესობათა მინიჭების შკალა შეიძლება გამოყენებული იქნეს არა მარტო პოლიტიკური პარტიების ან ორგანიზაციებისადმი ამომრჩეველთა დამოუკიდებულების შესაფასებლად, არამედ მათ მიერ პოლიტიკური დისკუსიის ცალკეული საკითხების და გარკვეული კანდიდატების აღქმასთან დაკავშირებითაც.

აქტიურობის შკალა აფიქსირებს მონაწილეობის პროცენტში ინდივიდების ჩართულობის ხარისხსა და ხასიათს. აქ განასხვავებენ ექვს ძირითად კატეგორიას:

აქტივისტები ორგანიზაციებში — ესენი არიან ადამიანები, რომლებიც რეგულარულად მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობენ პირად მონაწილეობას პარტიების, ინტერესთა ჯგუფების და სხვა ორგანიზაციების საქმიანობაში. ამ ადამიანთა შორის არიან პოლიტიკური ლიდერები, საარჩევნო კამპანიების მენეჯერები, ლობისტები და ა.შ. ეს ადამიანები პროფესიონალები არიან. ამერიკული გამოკვლევების თანახმად, მათი რაოდენობა შეადგენს აშშ-ს ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობის 0,25%-ს

თანაშემწეები — იგულისხმება ადამიანები, რომლებიც უბრალოდ კი არ აძლევენ ხმას ამა თუ იმ პარტიას, არამედ საკმაოდ აქტიურადაც მონაწილეობენ თავისი პარტიის ან ზეწოლის ჯგუფის საქმიანობაში. ისინი ეხმარებიან პარტიას ან კანდიდატს საარჩევნო კამპანიის ჩატარებაში, შეაქვთ ფულადი შენაწირები, ესწრებიან კრებებს, მიტინგებს და ა.შ. ეს კატეგორიაც შედარებით მცირერიცხოვანია — მასში შედის ამერიკელი ამომრჩევლების დაახლოებით 5%.

საზოგადოებრივი აზრის ლიდერები — აშშ-ში ჩატარებული გამოკვლევების თანახმად, მოზრდილი მოსახლეობის დაახლოებით 25% „პოლიტიკის შესახებ ელაპარაკება“ თავისი ოჯახის წევრებს, ნათესავებს, ნაცნობებს, თანამშრომლებს და ამგვარად, შეგნებულად თუ შეუგნებლად, ზემოქმედებას ახდენს იმ ადამიანთა აზრზე, ვისაც ესაუბრება. საზოგადოებრივი აზრის ლიდერებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ ადამიანებს, რომელთაც პროფესიული საქმიანობა საშუალებას აძლევთ მეტ-ნაკლებად მრავალრიცხოვან აუდიტორიას მიმართონ, ამასთან, ავტორიტეტის პოზიციიდან გამოდიოდნენ. იგულისხმებიან ჟურნალისტები, სახელმწიფო ადმინისტრატორები და არასახელმწიფოებრივი ორგანიზაციების სტრუქტურების ხელმძღვანელები, საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლების მასწავლებლები, პატარა ჯგუფების „ბუნებრივი“ ლიდერები და ა.შ.

ისინი, ვინც ხმას აძლევენ — აშშ-ში მეტ-ნაკლებად რეგულარულად ყველა დონის არჩევნებში ხმას აძლევს მოზრდილი მოსახლეობის 25-დან 35%-მდე.

ისინი, ვინც ხმას არ აძლევენ — ამომრჩეველთა დაახლოებით 30-დან 40%-მდე ძალზედ იშვიათად აძლევს ხმას ანდა საერთოდ არ მიდის საარჩევნო უბნებში. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მათ საერთოდ არა აქვთ ინტერესი პოლიტიკური ცხოვრებისადმი.

აპოლიტიკურები — ამერიკელ ამომრჩეველთა 3-დან 7%-მდე საერთოდ არ ინტერესდება პოლიტიკით და აბსოლუტურად არაფერი იცის მის შესახებ.

აქტიურობის შეკლისა და უპირატესობათა მინიჭების შეკლის შედარება შესაძლებლობას იძლევა უფრო რეალისტური პროგნოზი შედგეს არჩევნების შედეგების თაობაზე. მაგალითად, თუკი ამა თუ იმ პარტიის მომხრეები ძალზედ დიდ უპირატესობას ანიჭებენ რომელიმე კანდიდატს, ეს ბევრს არათერს ნიშნავს მათი დაბალი აქტიურობის შემთხვევაში. ამავე დროს, მეტოქე პარტიის ამომრჩეველთა უფრო მაღალმა აქტიურობამ შეიძლება გამარჯვება მოუტანოს იმ კანდიდატს, რომელიც მათში დიდ აღფრთოვანებას არ იწვევს.

ამომრჩეველთა ძეგვის ცვლადები. აქ განვიხილავთ ისეთ ცვლადებს, როგორცაა პარტიული იდენტიფიკაცია, თემატური ორიენტაცია, კანდიდატზე ორიენტაცია, ამავე დროს უნდა გავითვალისწინოთ ცვლადებს შორის ურთიერთკავშირი

ა) პარტიული იდენტიფიკაცია. დემოკრატიული სისტემის პირობებში ამომრჩეველთა ქცევის ყველაზე მნიშვნელოვან ასპექტს პარტიული იდენტიფიკაცია წარმოადგენს. ის შეიძლება სხვადასხვა ფორმით გამოვლინდეს.

მაგალითად, აშშ-ის პოლიტიკურ ცხოვრებას ერთი თავისებურება აქვს: გარკვეული რეგიონების მყარი ერთგულება ამა თუ იმ პარტიისადმი. ასეთ რეგიონებში თავისებური ერთპარტიული სისტემა ყალიბდება. მაგალითად, ვერმონტის შტატში 1854 წლის შემდეგ მხოლოდ 5 დემოკრატმა გაიმარჯვა შტატის დონეზე ჩატარებულ არჩევნებში. მისისიპის შტატში 1880-იანი წლების შემდეგ მხოლოდ ერთმა რესპუბლიკელმა გაიმარჯვა. ამერიკელ ამომრჩეველთა არანაკლებ 88%-სა ამჟღავნებს ამა თუ იმ პარტიისადმი პოლიტიკური მხარდაჭერის გარკვეულ ხარისხს. რა თქმა უნდა, მათ მიერ პოლიტიკურ უპირატესობათა მინიჭება ნაწილდება ორ პარტიას — რესპუბლიკელებსა და დემოკრატებს შორის.

პარტიული იდენტიფიკაცია პოლიტიკური სოციალიზაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს. ამერიკელ ბავშვებს ის ძალზედ ადრეულ ასაკში უყალიბდებათ. ბავშვები ითვისებენ საარჩევნო ქცევის ოჯახში დამკვიდრებულ ტრადიციებს.

ევროპაში პარტიული იდენტიფიკაციის სტაბილურობა პირველ რიგში კლასობრივ კუთვნილებას უკავშირდება. სწორედ კლასობრივი შეგნება და კლასობრივი სოლიდარობის გრძნობა ქმნის პარტიული ორიენტაციის უმთავრეს მოტივებს. რიგ ქვეყნებში არსებითი მნიშვნელობა აქვს ასევე ისეთ ფაქტორებს, როგორცაა ეროვნული და კონფესიონალური კუთვნილება.

როგორც ამერიკაში, ისე დასავლეთ ევროპაში ჩატარებული გამოკვლევები აჩვენებს, რომ მიუხედავად ამომრჩეველთა ქცევის ინდივიდუალური „რეცეპტების“ მრავალფეროვნებისა, ელექტორატის გარკვეული კატეგორიების პარტიული ორიენტაცია საოცარ მდგრადობას ამჟღავნებს.

აშშ-ს ისტორიაში ყოფილა პერიოდები, როდესაც ესა თუ ის პარტია აბსოლუტურად დომინირებდა. სამოქალაქო ომისა და რეკონსტრუქციის დროს რესპუბლიკელები გახდნენ ეროვნული უმრავლესობის პარტია და ამ სახით 60 წლის განმავლობაში გამოდიოდნენ. შემდეგ დადგა დემოკრატების დომინირების ხანგრძლივი პერიოდი. ამ პერიოდს საფუძველი ჩაუყარა დიდი დეპრესიისა და რუზველტის ახალი კურსის ათწლეულმა.

თანამედროვე საქართველოში ძნელია ვილაპარაკოთ პარტიული კუთვნილების სტაბილური მაჩვენებლების შესახებ. მონაწილეობის პარტიული სტრუქტურა ჩვენს თვალწინ ყალიბდება. ამომრჩევლებს უჭირთ ახალი იდეოლოგიური მოდელების დაუფლება და მხოლოდ ახლა სწავლობენ პარტიული შშენებლობის მრავალფეროვანი ფორმების აღქმას. გამონაკლისს მხოლოდ კომპარტიის მცირერიცხოვანი მომხრეები წარმოადგენენ. ისინი მხარს უჭერენ მონაწილეობის ჩვეულ ფორმებს. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მასობრივ მონაწილეობასთან, რომელიც ტოტალიტარულ ფასეულობებზეა ორიენტირებული, ჩვენ კი ვსაუბრობთ დემოკრატიული მონაწილეობის პერსპექტივებზე.

ბ) თემატური ორიენტაცია. პარტიული იდენტიფიკაცია წარმოადგენს ამომრჩევლის ქცევის სტრუქტურის ყველაზე მნიშვნელოვან, მაგრამ არა ერთადერთ კომპონენტს.

მეორე ძალზედ მნიშვნელოვანი კომპონენტი ინდივიდების დამოკიდებულება სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრების მიმდინარე პრობლემებისადმი, რომელთა მოწესრიგებაც სახელმწიფო ან ადგილობრივი მართვის სფეროს განეკუთვნება. სწორედ ეს იგულისხმება თემატურ ორიენტაციაში.

თემატური ორიენტაცია ამომრჩევლის ქცევის იმ ასპექტს წარმოადგენს, რომლის განზოგადებაც ადვილი არაა ქვეყანათშორისი შედარებითი კვლევების თვალსაზრისით. მაგრამ აქაც შეიძლება გამოითქვას ზოგიერთი შენიშვნა. სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვაა ამომრჩეველთა განწყობის პრაგმატულობის ხარისხი.

აშშ-ში ჩატარებული გამოკვლევები აჩვენებს, რომ ამ ქვეყანაში პოლიტიკური ცხოვრების თემატიკა მთლიანობაში პრაგმატულ ხასიათს ატარებს. პრობლემები, რომლებიც ამომრჩეველთა ინტერესს

იწვევს, უკავშირდება არა იდეოლოგიურ პროგრამებს, არამედ გარკვეულ ინტერესებს, რომლებიც მკაფიო რაციონალურ ფორმულირებას ექვემდებარება. ისინი რეალისტური ხასიათის კონფლიქტებს ეხება, რომელთა გადაწყვეტაც საეხებით შესაძლებელია გონივრული კომპრომისების პოლიტიკის საფუძველზე, მნიშვნელოვანი დაძაბულობის გარეშე, რომელიც დაემუქრებოდა როგორც ფასეულობათა არსებულ სისტემას, ასევე მმართველობის ჩამოყალიბებულ სისტემას.

დამახასიათებელ თავისებურებას ისიც წარმოადგენს, რომ აშშ-ში პოლიტიკის საარსებო პრობლემების საჯარო განხილვა სამართლებრივი ფორმულირებების ენაზე, კანონპროექტების ენაზე ხდება. დისკუსიები რაციონალურობის საკმაოდ მაღალი ხარისხის პირობებში მიმდინარეობს. ამომრჩევლები წინადადებათა გადმოცემისას ელიან არა განყენებულ იდეოლოგიურ დეკლარაციებს, არამედ ინფორმაციას, ფაქტების მკაფიო ინტერპრეტაციას, თანამიმდევრულობას და დასაბუთებულობას.

ამომრჩევლთა თემატური ორიენტაციის კვლევისას მხედველობაში უნდა გვქონდეს, რომ პოლიტიკური დისკუსიის თემები ყოველთვის როდი აღმოცენდება „ბუნებრივი“ გზით. პოლიტიკური პრობლემატიკა მრავალ შემთხვევაში „ობიექტურ“ ხასიათს არ ატარებს. ის თავისთავად არ იბადება რიგითი ამომრჩევლის ცნობიერებაში, თავისი „ობიექტური“ მნიშვნელობის ძალით და, მით უმეტეს, თავისთავად არ ღებულობს მკაფიო ფორმულირებებს, არც არგუმენტაციას.

პოლიტიკის საკანძო პრობლემების წამოყენებისა და ინტერპრეტაციის ინციატივა ელიტურ ჯგუფებს ეკუთვნით. სწორედ ისინი აყალიბებენ პოლიტიკურ მნიშვნელობათა სამყაროს, რომლებიც შემდეგ გამთავისუფლებულთა სამსჯავროზე როგორც პოლიტიკური ცხოვრების ბუნებრივი და ობიექტური პრობლემატიკა. იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც პრობლემას მართლაც საარსებო მნიშვნელობა აქვს, რომლის იგნორირებაც შეუძლებელია, მისი „მოშინაურება“ შეიძლება ფასეულობითი ან რაიმე სხვაგვარი ინტერპრეტაციის გზით.

პრობლემატიკა, რომელსაც ამომრჩევლებს სთავაზობენ განსახილველად, ყოველთვის როდია მათთვის სათანადოდ გასაგები. პოლიტიკური ელიტა „საშუალო“ ამომრჩეველს იდეოლოგიურ ან პრაგმატულ ენაზე ელაპარაკება, მაგრამ ორივე შემთხვევაში ამომრჩევლების მიერ ამ ენების შეთვისება გარკვეული დამახინჯებითა და სიძნელეებით ხდება. ეს გარემოება ართულებს პარტიულ იდენტიფიკაციას. ის ნიუანსები, რაც თვალსაჩინოა პოლიტიკური დისკუსიის პროფესიონალურ

დონეზე და მკაფიოდ აჩვენებს განსხვავებას პარტიებს შორის, შეიძლება რიგითი ამომრჩევლის დონეზე ან საერთოდ არ აღიქმებოდეს, ან არაარსებითი ხასიათისად მიიჩნეოდეს.

სიძნელეები წარმოიშობა თავად პრობლემების არსის განსაზღვრის დროსაც. ამასთან ყველაზე მეტი სიძნელეები წარმოიშობა სწორედ იმ პარტიების ენისა და თემატური ორიენტაციების აღქმისას, რომლებიც პოლიტიკაში მისდევს პრაგმატულ, ლიბერალურ სტილს. ეს სტილი განისაზღვრება უპირატესი ინტერესით საზოგადოებრივი ცხოვრების პრაქტიკული ამოცანებისადმი. ფასეულობითი დისკუსიები, წარმოებული ლიბერალური პოზიციებიდან, — ესაა რაციონალური ხასიათის დისკუსია, რომელიც აპელირებას ახდენს ამომრჩევლის ცოდნასთან და მის უნართან — თანამიმდევრულად განიხილოს საკითხები. ის მოთხოვნები, რასაც ლიბერალური ელიტა ამომრჩეველს უყენებს, ზშირად სათანადო გამოძახილს ვერ პოულობს იმ ქვეყნებშიც კი, რომელთაც ღრმა და მდიდარი ლიბერალური ტრადიციები აქვთ. აშშ-ში ჩატარებული გამოკვლევები აჩვენებს, რომ ამომრჩეველთა დაახლოებით ნახევარს (ამასთან ლაპარაკია „ინფორმირებულ ამომრჩევლებზე“, ე.ი. ისეთებზე, რომელთაც გადაწყვიტეს გამოეთქვათ თავიანთი პოზიცია გარკვეულ საკითხებზე) შეუძლია ამა თუ იმ დონით მკაფიოდ აღიქვას საკითხის არსი და მოახდინოს მისდამი ამა თუ იმ პარტიის ან კანდიდატის დამოკიდებულების გაიგივება.

კიდევ უფრო ძნელად აღიქმება ლიბერალური პრობლემმატიკის ენა საქართველოს და ზოგადად პოსტსაბჭოური ქვეყნების ამომრჩევლების მიერ. იმისათვის, რომ ადეკვატური შეფასება მიეცეს თანამედროვე სახელმწიფოებრივი მმართველობის უაღრესად რთულ სისტემას და, ამასთან, ძალზედ რთული სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური რეფორმების პირობებში, აუცილებელია სპეციალური ცოდნა, დიდი მოცულობის ინფორმაციის შეთვისების უნარი, პოლიტიკური ცხოვრების მოვლენებზე ყურადღების გამახვილება, მათი ანალიზი რაციონალური პროცედურების საფუძველზე.

უდიდეს სიძნელეებს იწვევს ფასეულობითი დისკუსიების გაგება. ის მოითხოვს მოთმინებას, ფართო ინტელექტუალურ თვალსაწიერს, მზადყოფნას სოციალურ-კულტურულ ძიებებს და ა.შ. ყოველივე ამას პოსტსაბჭოური ამომრჩევლების უმრავლესობა მოკლებულია. ამიტომ ისეთი პრობლემატიკა, როგორცაა ფინანსური სტაბილიზაციის პირობები, წარმოების განვითარება, საკუთრებითი ურთიერთობები, უცხოური ინვესტიციები, სახელმწიფო და ადგილობრივი მმართველობის რეფორმა, განათლების რეფორმა და ა.შ., ამომრჩევ-

ლებისათვის ძნელად გასაგებია. მათთვის გაუგებარი რჩება ამ პრობლემების არსებითი ასპექტები, რაც ხელს არ უშლის მათ ფართო გამოყენებას იდეოლოგიზებული პოლიტიკური სპეკულაციების დროს.

გ) ორიენტაცია კანდიდატზე. ცვლად სიდიდეებს შორის, რომლებიც თავის ერთობლიობაში აყალიბებს ამომრჩევლის ქცევის სტრუქტურას, უნდა აღინიშნოს გარკვეული კანდიდატებისადმი როგორც ინდივიდუალური, ისე ჯგუფური მომხრეობა. ამომრჩეველთა ქცევის ეს მხარე იყოფა ორ კომპონენტად.

პირველია ინსტრუმენტული კომპონენტი. ის მოქმედებს მაშინ, როდესაც ადამიანი განწყობილია ხმა მისცეს ამა თუ იმ პოლიტიკოსს, გამომდინარე იმ დადებითი შეფასებიდან, რაც ამ პოლიტიკოსმა უკვე გააკეთა ან აპირებს გააკეთოს.

მეორე კომპონენტს სიმბოლური ეწოდება და უკავშირდება პოლიტიკოსის ფასეულობით აღქმას. სწორედ ამ კომპონენტს ხშირად პოლიტიკოსის პიროვნების ხარიზმას უწოდებენ. ხარიზმა ყალიბდება ფასეულობით-ფსიქოლოგიური მსჯელობებისაგან, რომლებიც პოლიტიკოსის ბიოგრაფიის ფაქტებს ეხება, მის წარმოშობას ან ოჯახურ ცხოვრებას, რელიგიურობას, განათლებას, სამეცნიერო ან სპორტულ მიღწევებს და ბოლოს პიროვნულ მომხიბვლელობას (გარეგნობა, ქცევის მანერა, ლაპარაკი).

ამ კომპონენტის მოქმედებას უკავშირდება შემდეგი სახის არგუმენტაცია: „უკეთესია მე ხმა მივცე ადამიანს, რომელიც დიდად ძლიერი არაა საგარეო პოლიტიკაში (ან ფინანსებში), სამაგიეროდ სანიმუშო მეოჯახეა, ვიდრე ხმა მივცე ადამიანს, რომელმაც კარგად იცის ეს საკითხი, მაგრამ ცოლს ღალატობს და სხვა.“

სიმბოლური ხასიათის შეფასებები ყოველთვის ისე მკაფიოდ არაა გაცნობიერებული, როგორც ზემოთ მოყვანილ შემთხვევაში. ხშირად ისინი ქვეცნობიერ დონეზე მოქმედებენ. აქ საჭიროა და ეფექტიანია ფსიქოანალიტიკური და სხვა სპეციალური მეთოდების გამოყენება ამომრჩეველთა ქცევის ფარული მოტივების გამოსავლენად.

ამომრჩეველთა ქცევის დაფარული მოტივების გამოვლენისას მხედველობაში უნდა გვქონდეს **ორმაგი ფასეულობითი სტანდარტები**, რაც დაფიქსირებულია მასის ადამიანის „სოციალურ ქვეცნობიერებაში“. აქ იგულისხმება ფსიქოლოგიური წინააღმდეგობანი თანასწორობის პრინციპსა და გათანაბრებისაკენ მისწრაფებას შორის, არჩევითი პირებისადმი აშკარად დეკლარირებული პროფესიონალიზმის მოთხოვნასა და იმავდროულ უნდობლობას სპეციალისტებისადმი და ა.შ.

ორმაგი სტანდარტების წარმოშობა და არსებობა მნიშვნელოვანწილად იმით აიხსნება, რომ ერთმანეთს ეჯახება პოლიტიკის ტრადიციული პატერნალისტური გაგება და, მეორე მხრივ, ინდუსტრიული საზოგადოების სტანდარტები.

ცვლადების ურთიერთქმედება. ამომრჩეველთა ქცევის თითოეული ცვლადი დანარჩენებისაგან იზოლირებული არაა. ისინი ერთმანეთთან მჭიდრო ურთიერთკავშირშია. პარტიული იდენტიფიკაცია შეიძლება წინააღმდეგობაში მოექცეს სხვა პარტიის კანდიდატისადმი არსებულ სიმპათიებთან ან საკუთარი პარტიის კანდიდატისადმი ანტიპათიასთან. შეიძლება წინ წამოიწიოს იმ მოლოდინმა, რომელიც მიმდინარე პოლიტიკური ცხოვრების გარკვეული პრობლემების გადაწყვეტას უკავშირდება და ა.შ.

შეიძლება ისეც მოხდეს, რომ ერთი ცვლადი აძლიერებს მეორის მოქმედებას. ამერიკელი მკვლევრების მონაცემები აჩვენებს, რომ საპრეზიდენტო არჩევნების დროს საშინაო პოლიტიკის პრობლემათიკის განხილვას წარმატება მოაქვს დემოკრატიული პარტიისათვის, მაშინ როდესაც რესპუბლიკელები უფრო წარმატებით იყენებენ საგარეო პოლიტიკის საკითხებს.

1956 წელს დუაიტ ეიზენჰაუერის უდიდეს პიროვნულ პოპულარობას სხვა ცვლადების გარეშეც შეეძლო რესპუბლიკური პარტიის კანდიდატის გამარჯვების უზრუნველყოფა. თავის მხრივ, ბარი გოლდუოტერის უკიდურესი არაპოპულარობა 1964 წელს შეიძლება ყოფილიყო რესპუბლიკელთა დამარცხების ერთადერთი მიზეზი.

ცვლადების ურთიერთქმედების შესაძლო ვარიანტების ანალიზს დიდი მნიშვნელობა აქვს ემპირიული კვლევებისათვის, რომელთა მეშვეობითაც საარჩევნო კამპანიის შედეგების წინასწარმეტყველებას ცდილობენ. ამასთან საჭიროა გავითვალისწინოთ, რომ ამომრჩეველთა სხვადასხვა კატეგორიებს, იმისდა მიხედვით თუ რომელ სოციალურ ჯგუფს და კოგნიტიურ ტიპს მიეკუთვნებიან, სხვადასხვაგვარი უნარი გააჩნიათ, მოახდინონ ერთი ცვლადის კორექტირება სხვა ცვლადის დახმარებით. ასე მაგალითად, მკაცრი პარტიულ-იდეოლოგიური კომუნისტური ორიენტაცია, შეხამებული განათლების, შემოსავლების დაბალ დონესთან და დაბალი სტატუსის სხვა მახასიათებლებთან, განვითარებული კლასობრივი კონფლიქტის ღრმა ტრადიციების პირობებში, თითქმის არ ექვემდებარება კორექციას სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემათიკის და კანდიდატების პიროვნების ჯანსაღი ანალიზის პოზიციიდან. ასეთი სიტუაცია მრავალი რუსი ამომრჩეველის ქცევისათვის ძალზედ დამახასიათებელია.

კითხვები და დავალებები:

- რას ეწოდება პოლიტიკური მონაწილეობა?
- რა თავისებურებები ახასიათებს ელექტორალურ პროცესში მონაწილეობას?
  - დაასახელეთ პოლიტიკური მონაწილეობის ძირითადი სახეები არჩევნების დროს
  - რა საერთო ტენდენციებია გამოვლენილი ელექტორატის ქცევაში?
    - როგორია ამომრჩეველთა ქცევის სტრუქტურა?
    - ვის უწოდებენ „საზოგადოებრივი აზრის ლიდერებს“?
    - რას ნიშნავს პრაგმატული სტილი ამომრჩეველთა თემატურ ორიენტაციაში?
      - რას ნიშნავს ორმაგი ფასეულობითი სტანდარტები ამომრჩეველთა ქცევაში?
      - მოკლედ დაახასიათეთ ამომრჩეველთა ქცევის ძირითადი ცვლადები.
        - რა მნიშვნელობა აქვს ცვლადების ურთიერთქმედების შესაძლო ვარიანტების ანალიზს?

რა წავიკითხოთ:

• Popkin S.L. *The reasoning voter*. Chicago: University of Chicago Press, 1991

ს. პოპკინი რაციონალური არჩევანის თეორიის ფარგლებში იყენებს ტერმინს „მოაზროვნე ამომრჩეველი“ მსგავსი სიტუაციის აღსაწერად. როდესაც „ამომრჩეველები მართლაც ფიქრობენ პარტიებზე, კანდიდატებზე და პოლიტიკურ პრობლემებზე“, თავიანთ ხმას „აბანდებენ“ კოლექტიურ კეთილდღეობაში „ძვირადღირებული და არასრული ინფორმაციის საფუძველზე და გაურკვეველ ვითარებაში“. კერძო მენაბრეებისგან განსხვავებით, „საზოგადოებრივ მენაბრეებს“ ნაკლები სტიმული აქვთ ინფორმაციის შესაკრებად, რაც მნიშვნელოვან დანახარჯებს მოითხოვს. ამ სიტუაციას პოპკინი ახასიათებს როგორც რაციონალურობის ერთ-ერთ სახესხვაობას, რომელიც დანახარჯების მინიმიზაციას ესწრაფვის და როდესაც ძალისხმევის ეკონომია მიიღწევა ზედაპირზე მდებარე ინფორმაციის შეკრებით (მაგალითად, მეგობრებისაგან მიღებით) და მისი მარტივი დამუშავებით.

• **Key V.O. The responsible electorate: Rationality in presidential voting 1936-1960. New York: Vintage, 1966**

ს.კეი მიჰყვება ტრადიციული ელექტორალური კვლევის სქემას, როდესაც მოქალაქე გამოდიოდა მინიმალურად მოაზროვნე ინდივიდის სახით და ამომრჩევლის ანგში გადაწყვეტილებებს ლებულობდა წარსულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით. ასეთი „რეტროსპექტული“ ამომრჩევლები ამარტივებენ თავიანთი კეთილდღეობის დონის შეფასებას ახლო წარსულში. მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე ან გაუარესებაზე ისინი პასუხისმგებლობას აკისრებენ არსებულ მთავრობას. შესაბამისად მხარს უჭერენ ან გამობენ მას.

• **Sniderman P.M., Glaser J.M., Griffin R. Information and electoral choice // Information and democratic processes / Ed. by J.A. Ferejohn, J.H.Kuklinski. Urbana: University of Illinois Press, 1990. P.117-135.**

პ.სნაიდერმანმა და მისმა კოლეგებმა აჩვენეს, თუ რით განსხვავდებიან მეტ-ნაკლებად ინფორმირებული ამერიკელი ამომრჩევლები ნაკლებად ინფორმირებული ამომრჩევლებისაგან იმისდა მიხედვით, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებენ „მოქმედი ადმინისტრაციის მოწონებას“ და „კანდიდატების მომავალი მოღვაწეობის შედარებით შეფასებებს“. უფრო ინფორმირებული ამომრჩევლები მეტს ფიქრობენ, თავიანთ საბოლოო გადაწყვეტილებას ამყარებენ არა იმდენად ახლანდელ მოწონებაზე, რამდენადაც კანდიდატების შედარებით შეფასებაზე. ისინი ირჩევენ ოპტიმალურ კანდიდატს, მაშინ როდესაც უფრო ნაკლებად ინფორმირებული ამომრჩევლები უბრალოდ ცდილობენ გადაწყვიტონ „რამდენად კარგი იყო ის, რაც მოხდა“ — მათთვის უფრო მნიშვნელოვანია საკუთარი კმაყოფილება მოვლენათა განვითარებით.

თ ა ვ ი X I

არჩევნები და პოლიტიკური აპათია

§ 1. აპათია რაციონალური მონაწილეობის თეორიის თვალსაზრისით

მონაწილეობის კრიზისი. დემოკრატიული პოლიტიკის ერთ-ერთი ტრადიციული პრობლემა ისაა, რომ მოქალაქეთა გარკვეული ნაწილი გულგრილია დემოკრატიული ფასეულობებისა და ინსტიტუტებისადმი, მას არ სურს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღება. ძველ ათენში ეს პრობლემა დროდადრო უკიდურეს სიმწვავეს იძენდა, როდესაც რიგითი მოქალაქეების უმრავლესობა პრაქტიკულად უარს ამბობდა პოლისის ცხოვრებაში მონაწილეობაზე. კანონმდებლები სხვადასხვა გზით ცდილობდნენ მონაწილეობის კრიზისის გადაწყვეტას, ემუქრებოდნენ ჯარიმებით მოქალაქის მოვალეობის შესრულებისგან თავის არიდებისათვის და სთავაზობდნენ ფულად პრემიას აქტიური მონაწილეობისათვის.

პოლიტიკური აპათიის სტრუქტურა, მნიშვნელოვანწილად, პოლიტიკური მონაწილეობის სტრუქტურის „უკანა მხარეა“. ესაა თითქოსდა „მინუსის“ ნიშნით დანახული მონაწილეობის სტრუქტურა, რომელიც გამოავლენს იმ პუნქტებს, სადაც კრიტიკული მდგომარეობაა რაოდენობრივი მაჩვენებლების და მონაწილეობის სტილის მიხედვით.

არჩევნები და რაციონალური მონაწილეობის თეორია.

რაციონალური მონაწილეობის თეორიიდან გამომდინარე, არჩევნებთან მიმართებაში შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგი თეზისი: „ყოველი რაციონალური ადამიანი არჩევნებში მონაწილეობის საკითხს გადაწყვეტს ისევე, როგორც ღებულობს ყველა სხვა გადაწყვეტილებას: თუკი მოსალოდნელი სარგებელი ჭარბობს დანახარჯებს, ის ხმას აძლევს, თუ არა, იგი თავს იკავებს“.

ამ თეზისის გაფართოებას წარმოადგენს შემდეგი დებულებები:

1. იმ შემთხვევაში, თუ ხმის მიცემა არ მოითხოვს დანახარჯებს, ინდიფერენტული მოქალაქეები თავს იკავებენ, ხოლო ისინი, რომელთაც გარკვეული პრიორიტეტები აქვთ (რაიმეს ანჭებენ უპირატესობას), ხმას აძლევენ;

2. თუ ხმის მიცემა დაკავშირებულია დანახარჯებთან, ინდიფერენტული მოქალაქეების გარკვეული ნაწილისათვის რაციონალური იქნება ხმის მიცემა, ხოლო პოლიტიკური პრიორიტეტების (მჭობინებების) მქონე მოქალაქეთა ნაწილისათვის რაციონალური იქნება თავის შეკავება;

3. თუ ხმის მიცემაში მონაწილეობისათვის საჭიროა გარკვეული დანახარჯები, მათ რაოდენობრივ მაჩვენებლებში უმნიშვნელო ცვლილებებმაც კი შეიძლება ძალზედ რადიკალური ზეგავლენა მოახდინოს პოლიტიკური ხელისუფლების განაწილებაზე;

4. ინფორმაციის მიღების ღირებულებამ შეიძლება შეამციროს დაბალი შემოსავლების მქონე ფენებიდან ხმის მიმცემთა ხვედრითი წილი კენჭისყრაში მონაწილეთა საერთო რაოდენობაში და გაიზარდოს ამომრჩეველთა შედარებით შეძლებული ფენების წილი;

5. ხმის მიცემაში მონაწილეობის ღირებულებამ შეიძლება გაადიდოს უფრო შეძლებული მოქალაქეების ხვედრითი წილი კენჭისყრაში მონაწილეთა შორის;

6. ზოგჯერ ხმის მიცემაში მონაწილეობა რაციონალური მოქმედება იქნება იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც უახლოესი სარგებელი ნაკლებია წინასწარ დანახარჯებზე, რადგანაც სოციალური პასუხისმგებლობა უზრუნველყოფს სარგებლის სრულად მიღებას უფრო შორეულ პერსპექტივაში.

განვიხილოთ ეს დებულებები ისე, როგორც ამას გვთავაზობს ა.დაუნსი.

სიტუაცია, როცა ხმის მიცემის ფასი ნულს უდრის.

ა.დაუნსი ყურადღებას აქცევს ამომრჩევლებს, რომლებიც ხმას არ აძლევენ მაშინაც კი, როდესაც კენჭისყრაში მონაწილეობა მათგან არანაირ დანახარჯებს არ მოითხოვს. ასეთ სიტუაციაში მონაწილეობისგან თავის შეკავება ნიშნავს, რომ ამომრჩეველი აზრს ვერ ხედავს თავისი ინდივიდუალური აქტიურობის გამოვლენაში, მაგრამ ეს სულაც არაა გამოწვეული გულგრილობით თავად დემოკრატიული ხმის მიცემის ინსტიტუტისადმი.

პირიქით, რაციონალურად ინდიფერენტული მოქალაქე დაახლოებით ასე მსჯელობს: „თუ არავინ არ მიიღებს მონაწილეობას ხმის მიცემაში, მაშინ დემოკრატიული სისტემა ვერ შეძლებს ფუნქციონირებას. ამ სისტემის დანგრევა, თავის მხრივ, თითოეულ მოქალაქეს არსებით ზარალს მიაყენებს. ამიტომ ხმის მიცემა როგორც სოციალური ინსტიტუტი აუცილებლად შენარჩუნებული უნდა იყოს. მაგრამ, მეორე მხრივ, წმინდა თეორიულად, იმისათვის, რომ ხმის მიცემის ინსტიტუტმა მოქმედება გააგრძელოს, სრულიადაც არაა აუცილებელი კენჭისყრაში ყველამ მიიღოს მონაწილეობა. და, რადგანაც არსებობს მრავალი ადამიანი, რომელიც არჩევნების დღეს აკურატულად მიდის საარჩევნო უბანში, პირადად მე სავსებით შემძლია არ ვვლავდე, მით უმეტეს, რომ ვერ ვხედავ რაიმე მნიშვნელოვან სხვაობას სხვადასხვა კანდიდატებისა და პარტიების პოზიციებს შორის და ჩემთვის სულერთია, რომელი მათგანი გაიმარჯვებს. მე ვთვლი, რომ ჩემს ინდივიდუალურ პრობლემებზე პოლიტიკური ბრძოლის ესა თუ ის შედეგი არანაირ ზეგავლენას არ მოახდენს“.

ა.დაუნსის ანალიზში გულგრილი (განურჩეველი) ამომრჩევლები არასოდეს არ ახდენენ ზეგავლენას ხმის მიცემის შედეგებზე. იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი ისინი ხმას აძლევენ, მათ მიერ არჩევანის გაკეთება შემთხვევით ხასიათს ატარებს. შემთხვევით ინდივიდუალურ არჩევანთა ერთმანეთზე „დადება“ კი აქრობს შესაძლო გავლენას.

ა.დაუნსი ამომრჩეველთა პოლიტიკური გულგრილობის ბუნებას შემდეგნაირად ხსნის:

ჯერ ერთი, გულგრილობა შეიძლება ასახავდეს ყველა კანდიდატის დაახლოებით ერთნაირ აღქმას, ამასთან უპირატესობას ანიჭებდეს რომელიმე პოლიტიკოსს, რომელიც კანდიდატებს შორის არაა. ამ შემთხვევაში, როგორც არ უნდა დამთავრდეს არჩევნები, ინდიფერენტული მოქალაქეები უკმაყოფილონი დარჩებიან.

მეორე, გულგრილობა შეიძლება ნიშნავდეს, რომ მოქალაქეები ერთნაირად კმაყოფილნი არიან ყველა კანდიდატით და რომელიმე სხვა პოლიტიკოსს არ ანიჭებენ უპირატესობას. ამ შემთხვევაში უკმაყოფილონი იქნებიან აქტიური მოქალაქეები, რომელთაც ხმა მისცეს გამარჯვებული კანდიდატის წინააღმდეგ.

მაგრამ საკითხავია, პოლიტიკური განურჩევლობა (გულგრილობა) სინამდვილეში მართლაც შედეგია იმისა, რომ ერთნაირად აღიქვამს საარჩევნო ალტერნატივებს თუ ის აიხსნება პოლიტიკური შეჯიბრის მონაწილეების შესახებ ინფორმაციის ნაკლებობით? ხომ შეიძლება, დამატებითი ინფორმაციის მიღების შემთხვევაში, მოქალაქეებმა თავისი

გადაწყვეტილება შეცვალონ. ეს ვარაუდი რომ სწორი იყოს, ამ შემთხვევაში ხელისუფლების განაწილების სტრუქტურას ასიმეტრიული წყობა ექნებოდა, გადაიხრებოდა უფრო უზრუნველყოფილი სტრატეგების მხარეს, რადგანაც ღარიბი სტრატეგებისათვის ინფორმაციის ძიება გაუმართლებელ დანახარჯებთან იქნებოდა დაკავშირებული და დაანგრევედა მონაწილეობის რაციონალურ ხასიათს.

მაგრამ ზემოთ აღნიშნულ კითხვაზე უარყოფითი პასუხი უნდა გაეცეს. ა.დაუნსი თვლის, რომ ინფორმაციის რაოდენობამ შეიძლება ზეგავლენა მოახდინოს რწმენაზე, რომლის საფუძველზეც მიიღება გადაწყვეტილება, მაგრამ არ შეუძლია შეცვალოს მისი ბუნება. ამას ძნელია არ დაეთანხმო. უფრო მეტიც, ადვილია წარმოვიდგინოთ სიტუაცია, როდესაც ინფორმაციის რაოდენობის გაზრდა, პირიქით, ამცირებს რწმენას პოლიტიკური ქცევის სისწორისა და მისი მიმართულების შეცვლაც შეიძლება გამოიწვიოს.

სიმპათია, როდესაც ხმის მიცემა დანახარჯებს მოითხოვს.

ა.დაუნსი აღიარებს, რომ ვარაუდი ხმის მიცემის თაობაზე, რომელიც არანაირ დანახარჯებს არ მოითხოვს, არაკორექტული დაშვებაა. ნებისმიერ ხმის მიცემას აქვს გარკვეული „ფასი“ უკვე თუნდაც იმიტომ, რომ იგი მოითხოვს დროით დანახარჯს. აშშ-ში ეს დანახარჯები კიდევ უფრო მეტია ზოგიერთ სხვა ქვეყანასთან შედარებით, რადგანაც ხმის მიცემას იქ აუცილებლად წინ უძღვის რეგისტრაცია.

მონაწილეობის ფასის მაჩვენებლების შემოტანით დაუნსი ართულებს ხმის მიცემის მოდელს. ახლა უკვე გარკვეული პოლიტიკური უპირატესობის მინიჭება ეჯახება ბალანსის გამოთვლას ხმის მიცემის ფასსა და შესაძლო შედეგების ღირებულებას შორის. რაციონალური იქნება უარის თქმა ხმის მიცემაზე, საკუთარი პოლიტიკური სიმპათიების გადადება, თუკი ბალანსი უარყოფითი აღმოჩნდება. იმის გამო, რომ უმრავლეს შემთხვევაში პოტენციური სარგებელი ხმის მიცემისაგან ძალიან მცირეა, უმნიშვნელო დანახარჯებმაც კი რაციონალური თავშეკავება შეიძლება გამოიწვიოს.

ამგვარი რაციონალური თავშეკავების მნიშვნელობა, ა.დაუნსის აზრით, განპირობებულია იმ გავლენით, რასაც იგი ახდენს პოლიტიკური ხელისუფლების განაწილებაზე. გავლენას ორი საფუძველი აქვს: ჯერ ერთი, ის უკავშირდება იმას, რომ ხმის მიცემაზე ხარჯების გაწვევის უნარი ასიმეტრიულად არის განაწილებული, მეორეც, ის განისაზღვრება ხმის მიცემის პოტენციური სარგებლის ასიმეტრიული განაწილებითაც.

პოტენციური სარგებლის კომპონენტებს შორის, რომელთა ჯილდოდ მიღებასაც შეიძლება ვარაუდობდეს რაციონალური ამომრჩეველი კენჭისყრაში მონაწილეობის სანაცვლოდ, უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი.

როგორც ზემოთ ითქვა, ა.დაუნსი თავის ანალიზში ემყარება დებულებას, რომ თითოეული მოქალაქე სარგებელს ნახულობს დემოკრატიის პირობებში ცხოვრებით. ამიტომ ერთ-ერთი მთავარი ჯილდო მონაწილეობისათვის დემოკრატიული სისტემის მხარდაჭერაში მდგომარეობს. სწორედ ეს მოსაზრება იძულებულს ხდის ხმა მისცეს მაშინაც კი, როდესაც რაციონალური მოტივაციის სხვა მხარეები პოლიტიკური თავშეკავებისაკენ „იხრებიან“. ა.დაუნსი შემდეგნაირად აყალიბებს ამ ვარაუდს:

— რაციონალური ადამიანი დემოკრატიის პირობებში გარკვეულწილად მოტივირებულია სოციალური პასუხისმგებლობის გრძობით, რაც შედარებით დამოუკიდებელია მისი უშუალო დანაკარგებისა და შენაძენებისაგან.

— თუ ჩვენ განვიხილავთ პასუხისმგებლობას საზოგადოების წინაშე როგორც კენჭისყრაში მონაწილეობის ერთ-ერთ შენაძენს, მაშინ ხმის მიცემაში მონაწილეობის ფასი კომპენსირდება მისი სარგებლით ზოგიერთ, მაგრამ არა ყველა რაციონალური ამომრჩევლისათვის.

ამრიგად, კენჭისყრაში მონაწილეობისთვის შესაძლო ჯილდოების რაციონალური შეფასება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად ფასეული იქნება ამომრჩევლისათვის არსებული პოლიტიკური წყობის შენარჩუნება.

პოტენციური სარგებლის სხვა კომპონენტებს შორის ა.დაუნსი ასახელებს რაციონალური ამომრჩევლის დაინტერესებას იმ პარტიის გამარჯვებით, რომელსაც უპირატესობას ანიჭებს; ამ ფაქტორთა შორისაა ასევე ამომრჩევლის მიერ იმის შეფასება, თუ რამდენად დაძაბული იქნება ბრძოლა არჩევნების მსვლელობისას და რამდენი მოქალაქე მიიღებს მონაწილეობას კენჭისყრაში.

რაციონალურ ადამიანს უფრო მეტი მოტივაცია ექნება კენჭისყრაში მონაწილეობის მისაღებად, თუკი დარწმუნებულია, რომ საარჩევნო უბნებში მივა ამომრჩეველთა შედარებით მცირე რიცხვი და არჩევნების შედეგი შეიძლება რამდენიმე ხნით უპირატესობამაც კი გადაწყვიტოს. ამ შემთხვევაში ანალიზი მას არჩევნებში მონაწილეობის მიღების დიდ მნიშვნელობაზე მიუთითებს.

რაციონალური ამომრჩეველის ქნავის მოღვაწე. რაციონალური ამომრჩეველის ქცევის მოდელში კენჭისყრაზე დანახარჯების მაჩვენებლის შემოტანა ა.დ.უხნის აიძულებს დაადგინოს კენჭისყრაში მონაწილეობის შესახებ რაციონალურ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურის შემდეგი წესები:

1. ყოველი რაციონალური მოქალაქე წინასწარ აფასებს თავის პარტიულ მჯობინებას (ეს შეადგენს მისი ინდივიდუალური პარტიული პოტენციალის მაჩვენებელს), ხმის მიცემის ღირებულებას, მონაწილეობის საკუთარ ფასეულობით აღქმას, აგრეთვე სხვა მოქალაქეთა რაოდენობას, რომლებიც, მისი ვარაუდით, მონაწილეობას მიიღებენ კენჭისყრაში.

2. თუკი მოქალაქის პარტიული დიფერენციალი ნულს უდრის, რადგანაც ყველა პარტიის პოლიტიკა და იდეოლოგიური პლატფორმები ერთნაირი ეჩვენება, მაშინ ხმის მიცემის ღირებულებას უპირისპირდება მონაწილეობის როგორც სოციალური ინსტიტუტის ფასეულობითი აღქმის ხასიათი, აგრეთვე ის სავარაუდო სარგებელი, რასაც რაციონალური ამომრჩეველი შეიძლება მოელოდეს პოლიტიკური ხელისუფლების შეცვლისაგან ან პოლიტიკური „სტატუს კვოს“ შენარჩუნებისაგან. ამ შემთხვევაში შესაძლებელია ამომრჩეველის ქცევის ორი ვარიანტი:

ა) თუ პოტენციური სარგებელი დანახარჯებს მხოლოდ ცვლილებების შემთხვევაში გადააჭარბებს, ამომრჩეველი ხმას აძლევს ოპოზიციურ პარტიას. მრავალპარტიული სისტემის პირობებში იგი შემთხვევით შეაჩერებს თავის არჩევანს რომელიმე ოპოზიციურ პარტიაზე;

ბ) თუ პოტენციური სარგებელი ჭარბობს დანახარჯებს მხოლოდ არსებული მდგომარეობის უცვლელად შენარჩუნების შემთხვევაში, ამომრჩეველი ხმას აძლევს ხელისუფლების სათავეში მყოფ პარტიას. თუ ხელისუფლების სათავეშია პარტიათა კოალიცია, ამომრჩეველი შემთხვევითი არჩევანის საფუძველზე ირჩევს ერთ-ერთ მათგანს და ხმას აძლევს მას;

გ) თუ დანახარჯები აჭარბებს პოტენციურ სარგებელს, ამომრჩეველი თავს იკავებს კენჭისყრაში მონაწილეობისგან.

3. თუ ამომრჩეველის პარტიული დიფერენციალი ნულის ტოლია, რადგანაც იგი მოელის, რომ ერთნაირ სარგებელს მიიღებს, მიუხედავად იმისა, თუ რომელი პარტია გაიმარჯვებს, ხმის მიცემის ღირებულებას უპირისპირდება მხოლოდ მისი წარმოდგენების ხასიათი მონაწილეობის საზოგადოებრივი ფასეულობის შესახებ. აქ ასევე შესაძლებელია ორი ვარიანტი:

ა) თუ ფასეულობრივი თვალსაზრისით გამართლებული შედეგები სჭარბობს, ის ხმას აძლევს, ამასთან შემთხვევითი სახით ირჩევს პარტიას;

ბ) თუ ჭარბობს დანახარჯები, ის თავს იკავებს.

4. თუ რაციონალური ამომრჩევლის პარტიული დიფერენციალი წილს არ უტოლდება, ის აფასებს წინასაარჩევნო ბრძოლის შესაძლო შედეგს და ამ შეფასების მიხედვით შეიძლება მხედველობაში არ მიიღოს თავისი პარტიული მჭობინებანი. თუკი იმ პარტიის მანსები, რომელსაც იგი უპირატესობას ანიჭებს, უიმედოდ გამოიყურება, რაციონალური იქნება ხმა მისცეს რომელიმე სხვა პარტიას. მაგრამ გადაწყვეტილება კენჭისყრაში მონაწილეობის შესახებ მიღებული იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი გადასინჯული პარტიული დიფერენციალი და მონაწილეობის ზოგადი ფასეულობანი სჭარბობს ხმის მიცემის დანახარჯებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რაციონალური ამომრჩევლი თავს იკავებს.

5. უკანასკნელი წესი იუწყება, რომ ამომრჩეველი პოლიტიკური აქტიურობის პროცესში ღებულობს სულ უფრო მეტ ინფორმაციას პოლიტიკური რეალობის სხვადასხვა ასპექტის შესახებ, მათი ღირებულებისა და იმის თაობაზე, თუ რა სარგებლის მოტანა შეუძლიათ მათ. ჩართვის გაძლიერებასთან ერთად ამ ინფორმაციამ შეიძლება შეცვალოს თავდაპირველი გადაწყვეტილება. ხმის მიცემის აქტი აფიქსირებს ამ პროცესის მდგომარეობას.

რა გავლენას ახდენს კენჭისყრაში მონაწილეობის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების რაციონალური პროცედურა ხელისუფლების განაწილების სტრუქტურაზე? ამასთან დაკავშირებით, ადაუნსი გამოყოფს ამომრჩეველთა რეაქციის შემდეგ სასეებს:

1. ხმის მიცემა „საყვარელი“ პარტიისათვის;

2. ხმის მიცემა რომელიმე სხვა პარტიისათვის, რომელსაც არჩევენ „საყვარელი“ პარტიის პოლიტიკური განწირულობის გამო;

3. ხმის მიცემა პარტიისათვის, რომელიც შემთხვევით იქნა ამორჩეული;

4. თავის შეკავება.

როგორც აღნიშნავს დაუნსი, თავშეკავებულთა წილი დაბალი სტრატის წარმომადგენელთა შორის უფრო მეტი იქნება, ვიდრე უფრო მაღალი სტატუსის წარმომადგენელთა შორის. ასეთი ვარაუდის საფუძველს იძლევა შემდეგი სამი მიზეზი:

• შესაძლებლობათა უთანასწორობა ხმის მიცემის ხარჯების წინაშე;

- შესაძლებლობათა უთანასწორობა ინფორმაციის მისაღებად ხარჯების გაწევისას;

- გაძნელებულია პოტენციური სარგებლის მკაცრო შეფასება ხმის მიცემაში მონაწილეობის მიღებიდან.

ამომრჩეველთა კმევის ირაციონალური ასპექტები.

ა.დაუნსის რაციონალური მოდელიდან არსებითად გამორიცხულია ამომრჩეველთა პოლიტიკური ქცევის ირაციონალური ასპექტები. ამომრჩეველთა ქცევა მკაცრ და სავსებით პროგნოზირებად პროცედურას ექვემდებარება. ქცევითი გადაწყვეტილებების ირაციონალური მოტივები, უკეთეს შემთხვევაში, ზოგჯერ რაციონალური მოდელის ელემენტების ურყევ კონსტრუქციებს შორის იმალება და სერიოზულ ზეგავლენას არ ახდენს არც გადაწყვეტილებების მიღების მექანიზმებზე, არც პოლიტიკური ხელისუფლების განაწილების სტრუქტურაზე.

ირაციონალურობა გამოსჭვივის შემთხვევითი არჩევანის სიტუაციებში, რაც რაციონალური მოქალაქის ქცევის ზოგიერთი წესის რეალიზაციის შედეგია. შემთხვევითი არჩევანის სიტუაციებში, როდესაც მოქალაქეს არ შეუძლია თავისი ანალიზისთვის გამოიყენოს არც პოლიტიკა, არც პარტიის პლატფორმა, ის ხელმძღვანელობს ისეთი ირაციონალური მოსაზრებებით, როგორცაა პარტიების ლიდერების პიროვნებათა ემოციური აღქმა, რომელიმე პარტიისა და მისი გმირების ისტორიული „მარში“.

ა.დაუნსი ხმის მიცემის შესახებ გადაწყვეტილებათა მიღების ირაციონალურ ფაქტორებს აგრეთვე მიაკუთვნებდა პარტიულ იდენტიფიკაციას, რაც რჯახური ტრადიციების საფუძველზეა არჩეული და ა.შ. მაგრამ ყველა ეს ირაციონალური რეაქცია ექვემდებარება მკაცრ კონტროლს რაციონალური ქცევის ლოგიკის მხრიდან.

ა.დაუნსი თუმცა დარწმუნებულია რაციონალური ამომრჩეველის უნარში ვაკონტროლოს თავისი ირაციონალური მოძრაობები, მათ არსებობაში მაინც ხედავს პოტენციურ მუქარას დემოკრატიული პოლიტიკისათვის. ეს საფრთხე პოლიტიკური, პარტიული ინდიფერენტიზმის მექანიზმს უკავშირდება. თუკი პარტიული თვალსაზრისით ინდიფერენტული მოქალაქეები მაინც გადაწყვეტენ კენჭისყრაში მონაწილეობის მიღებას და ამასთან ირჩევენ რომელიმე პარტიას სრულიად შემთხვევით, მაშინ ინდივიდუალური შემთხვევითი არჩევანი ერთმანეთს ედება და „აქრობს“ ხმის მიცემის ეფექტს.

მაგრამ შესაძლებელია სხვა სიტუაციაც. ინდიფერენტული მოქალაქეები ირჩევენ პარტიას, მაგრამ ამასთან მეტ-ნაკლებად

შეგნებულად ხელმძღვანელობენ ერთი და იმავე, დაუნსის განსაზღვრით, ირაციონალური მოსაზრებით. მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ დარტყმის ქვეშ შეიძლება დააყენოს პარტიების რაციონალური პოლიტიკა, რადგანაც პარტიები, ამომრჩეველთა ხმების მიღების მისწრაფებიდან გამომდინარე, ორიენტაციას აიღებენ არა მოქალაქეთა პოლიტიკური ქცევის რაციონალურ მოდელზე, არამედ შეეცდებიან გამოიყენონ ის ირაციონალური მექანიზმები, რასაც ამომრჩეველები მიჰყვებიან. საბედნიეროდ, როგორც თვლის დაუნსი, ეს არ ხდება — მოქალაქეები, რომლებიც მართლაც ინტერესდებიან პოლიტიკით, არ მოქმედებენ ირაციონალურად, და თუკი ეს მაინც ხდება, ძალიან შეზღუდულ ფარგლებში.

§ 2. აპათია სოციალურ-პოლიტიკური მოდერნიზაციის თვალსაზრისით

რაციონალური მონაწილეობის კონცეფციებს, საბოლოო ჯამში, არ შეუძლია ახსნას პოლიტიკური აპათიის ყველაზე არსებითი მიზეზები. ასეთი კონცეფციების თანახმად, მონაწილეობა წარმოადგენს ინსტრუმენტულ აქტიურობას, რომელიც მიმართულია დაგეგმილი პოლიტიკური და სხვა მიზნების მისაღწევად. მრავალი მკვლევრის დასკვნით, ასეთი მოდელების დახმარებით შეუძლებელია ადეკვატურად დავაფიქსიროთ მასების ნამდვილი პოლიტიკური აქტიურობა. ამიტომ გვთავაზობენ ის შევავსოთ კონცეფციებით, რომლებიც ითვალისწინებენ სოციალურ-პოლიტიკური მოდერნიზაციის პრობლემატიკას.

აპათია ბარლამაველ სისტემებში. მოდერნიზაციის საწყისი სტადიის სისტემებში მონაწილეობა, პირველ რიგში, დამოკიდებულია გარკვეული მატერიალური შედეგების მიღწევაზე, რაც უკავშირდება ცხოვრების სოციალურ-ეკონომიკური დონის ამაღლებას, მოქალაქეთა უფლებების უფრო ფართო კომპლექსის შემოღებას და ა.შ.

ამ სახის მონაწილეობა მნიშვნელოვანწილად უახლოვდება რაციონალურ მოდელს, რომელიც მართლაც გვაგონებს ამომრჩეველთა ხმების კომერციულ გაცვლას მონაწილეობიდან შესაძლო მატერიალური სარგებლის მიღებაზე. გარდამავალი საზოგადოებების პოლიტიკური კულტურის ფონი არ გულისხმობს მოქალაქეთა მიერ მონაწილეობისა და სამოქალაქო მოვალეობის ფასეულობების მაღალი

სოციალურ-კულტურული და პიროვნული მნიშვნელობის აღიარებას.

გარდამავალ სისტემებში აპათიის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს სამოქალაქო თავისუფლებების შეზღუდვებისა და მონაწილეობის ორგანიზაციული პრობლემის შექმნის არასაკმარისად სწრაფი ტემპი. ეს ვლობება პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესებზე მოქალაქეთა ზეგავლენის ეფექტიანი მექანიზმების ფორმირებას და „ძირს უთხროს“ მონაწილეობის პროგნოზულ აზრს.

გარდამავალ სისტემაში აპათიის მასშტაბების გაფართოების სხვა არსებითი მიზეზის როლში შეიძლება გამოვიდეს ემოციური გაუცხოება ამომრჩევლებსა და სამთავრობო სისტემას შორის. ამ გაუცხოების წყაროები შეიძლება იყოს ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა:

- სახელმწიფო და ადგილობრივი მმართველობის ბიუროკრატიზება;

- პოლიტიკოსებისა და თანამდებობის პირების კორუმპირებულობა.

მოვლენათა ამგვარმა განვითარებამ შეიძლება მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენოს საზოგადოების დემოკრატიზაციის ამოცანებს.

აპათია მოდერნიზაციის პროცესში მყოფ მეჩიხრებად სისტემებში. საზოგადოებებში, რომლებშიც მოდერნიზაციის შედეგად ჩამოყალიბდა მასობრივი მონაწილეობის განვითარებული ინსტიტუტები, პოლიტიკური აქტიურობა კონცენტრირებული არაა მონაწილეობის გარკვეული პროგნოზული შედეგების მოლოდინზე. სისტემა მთლიანობაში ახერხებს თავის ეფექტიანობაში ინდივიდების დარწმუნებას. ამიტომ მოქალაქეთა წინაშე არ დგას პოლიტიკური პროცესის შესაძლო შედეგების მუდმივად შეფასების ამოცანა. ამა თუ იმ ზომით აღიარებულია, რომ პოლიტიკური სისტემა ფუნქციონირებს სტაბილურად და ადამიანთა ინტერესების შესაბამისად.

მონაწილეობა ასეთ პრობლემებში უკვე არაა დამოკიდებული შესაძლო პოლიტიკური „დეიდენდების“ საგულდაგულო შეფასებაზე. ის იქცევა ლათენტურობისა და საზოგადოებრივი მოვალეობის გრძნობის გამოხატვის ფორმად.

მონაწილეობის ამგვარი ხასიათი შეიძლება ორგვარად იქნეს განმარტებული: ჭერ ერთი, სახეზეა მონაწილეობის მოცემული სტილის დადებითი ზეგავლენა პოლიტიკურ პროცესზე მთლიანობაში. მოსახლეობა ნაკლებადაა პოლიტიზებული, ნაკლებად ექვემდებარება რადიკალურ პროპაგანდას და არაა ორიენტირებული კონფლიქტურ მონაწილეობაზე. თუმცა იმისათვის, რომ ასეთი ვითარება შენარ-

ჩუნიბულ იქნეს, აუცილებელია მონაწილეობის თაობაზე ძალზედ დრმა განწყობა, რომელსაც ფესვები ექნება გადგმული მოცემული საზოგადოების პოლიტიკურ კულტურაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში შევეცახებით მეორე ასპექტს განსახილველი მოვლენის სოციალურ-პოლიტიკურ პოტენციალში.

ეს მეორე ასპექტი დაკავშირებულია იმასთან, რომ მონაწილეობა, რომელიც მოკლებულია გარკვეული მიზნებისადმი მისწრაფებას, კარგავს რაღაც უპირესად მნიშვნელოვანს — საკუთრივ პოლიტიკურ ინტერესს. მართლაც, ისინი რომელთაც შეუძლიათ მოვლოდნენ პოლიტიკური პროცესის შედეგისგან თავისთვის რაიმე სარგებელს, ე.ი. მოქალაქეებს, რომელთაც სტატუსით საჭიროდ მაღალი პოზიციები უკავიათ, ცოტათი თუ აწუხებთ პოლიტიკა, რადგანაც სიტუაცია საზოგადოებაში და სახელმწიფო. მართვის სისტემაში სავსებით სტაბილური და პროგნოზირებადია. მათთვის ინდივიდუალურ მონაწილეობას არა აქვს უშუალო ინსტრუმენტული მნიშვნელობა. მაშინ რაღა საჭიროა წუხილი? უფრო გონივრული ხომ არაა ძალების, დროისა და სახსრების ეკონომია. როგორც ვხედავთ, მონაწილეობის სარგებლისა და დანახარჯების უბრალო რაციონალური დათვლა პოლიტიკური თავშეკავების სასარგებლოდ იხრება.

ისინი, რომელთაც მარგინალური პოზიციები უკავიათ და არ ელიან რაიმე განსაკუთრებულს პოლიტიკურ მოვლენათა განვითარებიდან, ასევე ნაკლებად არიან დაინტერესებულნი პოლიტიკური აქტიურობით, ისევე იმის გამო, რომ მისი შედეგები სავსებით პროგნოზირებადია. ის გარემოებაც კი, რომ მათ განკარგულებაშია მონაწილეობის ინსტიტუტების განვითარებული ქსელი, ნაკლებად ეხმარება საქმეს, რადგანაც მათ საქმიანობას არ მოაქვს რაიმე ახალი და აზრს კარგავს. ამრიგად, პოლიტიკური პროგნოზირება აპათიის მიზეზი ხდება.

პოლიტიკური აქტიურობის დონის შემცირება, დაკავშირებული მასობრივი ოპოზიციური მოძრაობების დაცემასთან, აიხსნება მოდერნიზებადი დემოკრატიული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის გამოჩენასთან. მის სტრუქტურაში შედის სხვადასხვა სტრატებს შორის სტატუსური ბარიერების შემცირება, აგრეთვე ელექტორატში საშუალო სტრატების ხვედრითი წილის გაზრდა. დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ცხოვრების დონის საერთო სტანდარტების ამაღლებას, როდესაც დაბალი სტრატებიც კი „საზოგადოებრივი ღვეზელის“ საკმაოდ მნიშვნელოვან ნაწილს ღებულობს (თუმცა იგი შეიძლება უმნიშ-

ცნელოდ გამოიყურებოდეს უფრო მაღალი სტრატეგიის წილთან შედარებით).

ტრადიციული მასობრივი ოპოზიციური მოძრაობების დაცემა (დაკავშირებული მუშათა კლასთან, ნაციონალურ ან რასობრივ ერთობებთან) აგრეთვე იმითაცაა განპირობებული, რომ სოციალურ და პოლიტიკურ მოდერნიზაციასთან ერთად, საზოგადოებაში გამოჩენილი კონფლიქტების მოწვესრიგებისა და ინტერესების დაბალანსების რეალისტური მექანიზმები. პოლიტიკა კარგავს ექსპრესიულობის მომენტს, იქცევა პროფესიონალთა საქმედ.

მასობრივი ოპოზიციური მოძრაობების დაცემას ხელს უწყობს აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ მაღალი სოციალურ-ეკონომიკური დონის მქონე განვითარებულ დემოკრატიებში ხდება უთანასწორობის პრობლემის გადაფასება. ტრადიციული წარმოდგენები გარკვეული კლასებისა და ჯგუფების სოციალური დაჩაგრულობის თაობაზე იცვლება ცხოვრებისეული წარმატებების მოპოვების თვალსაზრისით ინდივიდუალური განსხვავებების აღქმით. მოდერნიზებული საზოგადოებები თავის ყველა მოქალაქეს, მიუხედავად განსხვავებული სასტარტო კუთვნილებისა, ანიჭებენ დაახლოებით თანაბარ პირობებს პირად ცხოვრებაში წარმატების მოსაპოვებლად. წარმატება აქ განპირობებულია ინდივიდუალური ტალანტითა და უნარით. ამ კითარებას აცნობიერებს მოსახლეობის უმრავლესობა.

უთანასწორობის ამგვარი აღქმის შედეგია უარის თქმა კლასობრივ ან ჯგუფური სოლიდარობის გრძნობაზე. კლასობრივი კონფლიქტი იცვლება ინდივიდუალური ინტერესებისათვის ბრძოლით. უნდა აღინიშნოს, რომ უთანასწორობისა და სოციალური კონფლიქტის ამგვარი აღქმა განსაკუთრებით ამერიკული პოლიტიკური ცხოვრებისთვისაა დამახასიათებელი. მაგრამ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ას ევროპაშიც დამკვიდრდა, რადგანაც მნიშვნელოვნად ამაღლდა საზოგადოების ცხოვრების დონე.

კლასობრივი კონფლიქტისა და კლასობრივი სოლიდარობის გრძნობა უკან იხევს ცხოვრებისეული წარმატებისათვის ინდივიდუალური ბრძოლის მოტივაციის წინაშე. ადამიანები ახლა თვლიან, რომ პოლიტიკის შეცვლის მცდელობა ცოტა რამეს თუ მისცემთ მათ, რომ ასეთ ბრძოლას შეუძლია ისინი ჩამოაცილოს უფრო მნიშვნელოვანი ცხოვრებისეული ამოცანების გადაწყვეტას.

ახალი რასიონალური მონაწილეობის პერსპექტივა.
მონაწილეობის აფექტური მოტივაციის ამგვარი შემცირება მართლაც

იწვევს ტრადიციული ტიპის პოლიტიკური აქტურობის შემცირებას. მაგრამ დავსვათ კითხვა: რასთან გვაქვს საქმე — ესაა ადამიანთა ჭეშმარიტი გაუცხოება არსებულ სოციალური და პოლიტიკური წესრიგისაგან, თუ ეს ახალი რაციონალური მონაწილეობის დაბადება?

შევეცადოთ წარმოვიდგინოთ განვითარებული დემოკრატიის პირობებში მცხოვრები ადამიანის სოციალურ-პოლიტიკურ ორიენტაციათა სტრუქტურა. იგი არაა განწყობილი თავისი ცხოვრებისეული პრობლემები ახსნას გარემომცველი სოციალური პირობებით, რადგანაც საზოგადოება, რომელშიც იგი ცხოვრობს, ყველასთვის უზრუნველყოფს ცხოვრების საკმაოდ მაღალ დონეს და აყალიბებს ინსტიტუტებს, რომლებიც ყველას საშუალებას აძლევს წარმატებით გაუწიონ ერთმანეთს კონკურენცია უფრო ხელსაყრელი სოციალური პოზიციების მოსაპოვებლად. ის ხედავს, რომ სახელმწიფო მართვის სისტემა, პოლიტიკური ორგანიზაციები და ლიდერები, უმეტეს შემთხვევაში, დემოკრატიული ფასეულობების რეალიზებას ესწრაფვიან და ნებაყოფლობით მოქმედებენ. დაბოლოს, ასეთი ადამიანი საკმარისად განათლებულია და შეთვისებული აქვს დემოკრატიული ცივილიზაციის კულტურული საფუძვლები. მართალია, ზემოთ ნათქვამი თეორიული „პორტრეტი“, მაგრამ ამის გამო სულაც არ გამოიყურება არარეალურად.

ამგვარ წარმოსახვით პერსონაჟს ფაქტობრივად არა აქვს რაიმე განსაკუთრებული საფუძველი თავისი მონაწილეობის შესაძლო სარგებლის მუდმივი გამოთვლისათვის და პირველ რიგში იმიტომ, რომ ის კმაყოფილია საქმეთა საერთო მსვლელობით. მაგრამ არის კი ასეთი მდგომარეობა პოლიტიკური ინდიფერენტულობა? ასეთი ვარაუდი საეჭვოა. პოლიტიკური სტატუს კვოს შენარჩუნება ხომ მისი სოციალური კეთილდღეობის შენარჩუნების სრულიად ცხადი პირობაა. ეს მოსაზრება აუცილებლად შედის ინდივიდუალური მოღვაწეობის რაციონალური ხედვის შემადგენლობაში.

გარდა ამისა, აქტიურობის ძველი ფორმების დაცემა, რომლებიც დაკავშირებული იყო მასობრივი მონაწილეობისა და კლასობრივი კონფლიქტის პოლიტიკასთან, ნაწილობრივ ნიშნავს, რომ მის ნაცვლად მოდის მონაწილეობის ახალი ფორმები, რომლებიც შესაძლოა მოკლებულია წმინდა „პოლიტიკურ“ ექსპრესიას, მაგრამ ინდივიდებისათვის აღსავსეა ღრმა სოციალური აზრით. პოლიტიკური მიზანშეწონილობა ადგილს უთმობს სოციალური ურთიერთობების უშუალო ფონზე ზემოქმედების ამოცანებს. ინდივიდები აღმოაჩენენ, რომ პოლიტიკა,

რომელიც ემყარება ინტერესთა ჯგუფების მოღვაწეობას, უფრო მეტად შეესაბამება მათ მოთხოვნილებებს, ვიდრე კლასობრივი სოლიდარობის პარტიების პოლიტიკა.

პოლიტიკაში წარმოდგენების ამგვარი ევოლუციის შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს არა სოციალურ-პოლიტიკური აქტიურობის „შემცირებასთან“, არამედ პირიქით, აქ სახეზეა როგორც სოციალური, ისე პიროვნული კუთხით გაცილებით უფრო რთული მოქმედების სტრუქტურა. ის მისაწვდომია მხოლოდ იმ ადამიანებისთვის, რომელთაც როულ გარემოცვაში შეუძლიათ ორიენტირება. ასეთი უფრო რთული აღქმის პოლიტიკურ ასპექტებს წარმოადგენს სახელმწიფოს მართვის, ბიუჯეტის დაგეგმვის, უმცირესობათა უფლებების მოწესრიგების და ა.შ. სოციალური პრობლემატიკა. ადამიანებს, რომელთაც მოსწონთ ასეთი პოლიტიკა, ძალზედ რთული ამოცანების გადაწყვეტა უხდებათ, რაც ინფორმაციის უდიდესი ნაკადის გადამუშავებას უკავშირდება.

მაგრამ, აღბათ, კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ არაკლასობრივი მონაწილეობა გამომდინარეობს სოციალური ურთიერთობის თავისებური კონტექსტიდან. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ რთულ სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოცვაში მოქმედების აუცილებლობა მეტად მძიმე ფსიქოლოგიური ამოცანაა, რომელსაც შეუძლია სერიოზული პიროვნული ფრუსტრაციების გამოწვევა. სწორედ ეს შეიძლება აღმოჩნდეს პოლიტიკურ აქტიურობაზე უარის თქმის მიზეზი, მონაწილეობის მაღალი ფსიქოლოგიური ფასის გამო. მონაწილეობა დამოკიდებულია ხდება იმაზე, თუ რამდენად რთულია ინდივიდისათვის ასეთი ბარიერის გადალახვა. ის უფრო მისაწვდომი და მიმზიდველიც კი იქნება მათთვის, რომელთა ცხოვრებისეული გამოცდილება, განათლება, ინტელექტუალური და ფსიქოლოგიური ორგანიზაცია, შესაძლებლობას აძლევთ უფრო წარმატებით ახლენდნენ ორიენტაციას და მოქმედებდნენ რთულ გარემოცვაში. მათ, ვინც მოკლებულია ყოველივე ამას, შეიძლება მონაწილეობა თავისთვის ძალზედ სამძიმოდ ჩათვალოს.

რა თქმა უნდა, ასეთი ფსიქოლოგიური დაძაბულობის მსხვერპლი პირველ რიგში მარგინალური ფენების წარმომადგენლები ხდებიან. მაგრამ ამგვარი სიტუაცია შეიძლება საშუალო კლასის სტრატეზსაც შეეხო. მონაწილეობიდან, უკიდურეს შემთხვევაში, მისი ყველაზე რთული სახეობებიდან გამოირიცხება ადამიანთა საკმაოდ ფართო ფენები. პოლიტიკური აქტიურობა თავისებურ პროფესიად იქცევა და ჩნდება შესაბამისი „პროფესიონალური“ ჯგუფები, რომელთაც

აუცილებელი ჩვევები და ფსიქოლოგიური თვისებები, აგრეთვე ინფორმაცია აქვთ და, გარკვეულწილად, მონაწილეობის მონობილიზებას ახდენენ. ამრიგად ჩვენ ვხედავთ კიდევ ერთ საფრთხეს, რაც პარტიციპატორული დემოკრატიის ფასეულობებს ემუქრება. მონაწილეობის „პროფესიონალიზაცია“ პოლიტიკის ტრადიციული ელიტური ხასიათის თავისებურ აღორძინებას ახდენს.

ნიშნავს თუ არა ეს დასკვნა, რომ ინდივიდები, რომლებიც ამ „პროფესიონალიზებულ“ ჯგუფების მიღმა აღმოჩნდებიან, გაუცხოვდებიან მოცემული სოციალური და პოლიტიკური სისტემისაგან და მართლაც არიან აპათიურნი? ამ კითხვაზე პასუხი ორ ფაქტორზეა დამოკიდებული: ჯერ ერთი, მოცემული საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეზე, მეორეც, მისთვის დამახასიათებელი კონფლიქტის ხასიათზე. სტრატეგიკაციური კუთვნილებაც კი, მათთან შედარებით, მეორეხარისხოვანი ფაქტორია.

§ 3. აბსენტიზმი: მიზეზები და დაძლევის გზები

აბსენტიზმი ეწოდება არჩევნებში მონაწილეობაზე მოქალაქეთა მიერ ნებაყოფლობით უარის თქმას. ეს მოვლენა მრავალი ქვეყნისთვისაა დამახასიათებელი. რიგ ქვეყნებში ამომრჩეველთა არგამოცხადებას საარჩევნო უბნებში გულგრილად უყურებენ. ამ ქვეყნებში თვლიან, რომ არადემოკრატიულია ადამიანები აიძულო მიიღონ არჩევნებში მონაწილეობა. საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის შედეგები კი აჩვენებს, რომ არჩევნებში მონაწილეთა რიცხვის გაზრდა არ შეცვლიდა არჩევნების შედეგებს. ეს დამახასიათებელია აშშ-თვის, სადაც ორპარტიული სისტემაა და საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვა, როგორც წესი, ძალზედ ზუსტად აჩვენებს, თუ რომელი კანდიდატი გაიმარჯვებს.

აბსენტიზმის მიზეზები. არსებობს რამდენიმე მიზეზი, რის გამოც მოქალაქეები თავს არიდებენ არჩევნებში მონაწილეობას. რიგი ამომრჩეველებისათვის დამახასიათებელია პოლიტიკური აპათია ან პოლიტიკური ინსტიტუტებისადმი უნდობლობა. აშშ-ში ასეთ უარყოფით ზეგავლენას ახდენს ორპარტიული სისტემა — თუკი ამომრჩეველს არ მოსწონს ორივე კანდიდატი, იგი არ მიდის ხმის მისაცემად.

აბსენტიზმს წარმოშობს ობივატელური განწყობილებანიც — ზოგიერთი ამომრჩეველი თვლის, რომ პოლიტიკურ ღონისძიებებში მონაწილეობა სავალდებულო არაა.

მრავალი ამომრჩეველის გამოუცხადებლობის მიზეზი სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის პირადი პრობლემებია. მაგალითად, არჩევნებში ხშირად არ მონაწილეობენ უმუშევრები, ოჯახური პრობლემებით დატვირთული ადამიანები.

იმ ქვეყნებში, სადაც რეალურად არსებობს მრავალპარტიული სისტემა და კანდიდატებისა და პარტიების სპექტრი მრავალფეროვანია, იქ მოქალაქეები უფრო აქტიურად მონაწილეობენ არჩევნებში.

აბსენტიზმის განმაპირობებელი კიდევ მრავალი მიზეზი შეიძლება დავასახელოთ: მოქალაქეთა ნდობის ხარისხის დაცემა ხელისუფლების ინსტიტუტებისადმი, ამომრჩეველთა იმედის გაცრუება არჩევნების შესაძლო შედეგებით. ელექტორატის მნიშვნელოვანი ნაწილი საარჩევნო ურნებთან არ მიდის იმიტომ, რომ წინასწარვე თანახმაა პარტიების ან კანდიდატების მიერ შემოთავაზებულ ნებისმიერ პროგრამასთან. არჩევნებში მონაწილეობის მიუღებლობა ასევე წარმოადგენს არსებული წესრიგის წინააღმდეგ პროტესტის გამოხატვის ფორმას, დამოკიდებულების გამოხატვას შემოთავაზებული პროგრამის ან ასარჩევი პირების მიმართ. აბსენტიზმი ყველაზე მეტადაა გავრცელებული ახალგაზრდობაში, დაბალი განათლების მქონე პირებში, მოსახლეობის მცირე შეძლების მქონე ფენებში.

აბსენტიზმის მაღალი დონე განაპირობებს ან იმას, რომ ხელისუფლების ორგანოები არჩეულია მცირერიცხოვანი ელექტორატის მიერ (ეს საფუძველს იძლევა ეჭვი შევიტანოთ ორგანოს ლეგიტიმურობაში), ან შლის კიდევ არჩევნებს იმ შემთხვევაში, თუ კანონი ადგენს არჩევნებში მონაწილეთა სავალდებულო მინიმუმს.

არჩევნების სავალდებულობა. არჩევნებში მოქალაქეთა მონაწილეობის უზრუნველსაყოფად გამოიყენება „სავალდებულო ვოტუმის“ პრინციპი. ამა თუ იმ ქვეყნის კანონმდებლობით დგინდება მოქალაქეთა სავალდებულო მონაწილეობა. სავალდებულო არჩევნებს ზოგიერთი პოლიტიკოსი და მეცნიერი დემოკრატიის პრინციპების დარღვევად მიიჩნევს.

არჩევნებში სავალდებულო მონაწილეობის უზრუნველყოფა სანქციების მეშვეობით ხდება, იმ შემთხვევაში თუკი მოქალაქე მონაწილეობას არ მიიღებს ხმის მიცემაში. სანქცია შეიძლება, მაგალითად, ჯარიმა იყოს. ამას ითვალისწინებს ავსტრალიის, ლუქსემბურგის,

ავსტრიის კანონმდებლობა. ზოგიერთ ქვეყანაში სასჯელი ხმის მიცემაში არ მონაწილეობისათვის უფრო მკაცრია. მაგალითად, საბერძნეთში, თურქეთში და ავსტრიაშიც კი ერთ დროს თავისუფლების აღკვეთა იყო გათვალისწინებული. პატიმრობის ვადა დიდი არაა, მაგრამ ნორმალური ადამიანისათვის ციხეში გატარებული რამდენიმე დღე სერიოზული ფსიქოლოგიური ტრავმაა.

იტალიაში გათვალისწინებულია ზემოქმედების ისეთი ზომა, როგორცაა საზოგადოებრივი გაკიცხვა. იმ ადამიანთა სიები, რომლებიც არ მონაწილეობენ არჩევნებში, შეიძლება გამოქვეყნდეს გაზეთებში. ბელგიაში ზემოქმედების ზომების სისტემა დიფერენცირებულია. ბელგიაში თუკი ამომრჩეველი პირველად არ გამოცხადდება არჩევნებზე და მოსამართლეს არ აცნობებს იმის შესახებ, რომ ვერ შეძლო არჩევნებზე გამოცხადება, იგი ჯარიმდება 3 ფრანკით. თუ იგი მეორედაც არ გამოცხადდება არჩევნებზე არასაპატიო მიზეზით, მისი ჯარიმა 25 ფრანკამდე იზრდება. თუკი ამომრჩეველი მესამედაც არ გამოცხადდა, მაშინ, ჯარიმის გარდა, მის სახელს შეიტანენ სპეციალურ განცხადებაში და გამოკიდებენ საჯარო ადგილზე. თუკი მოქალაქე არჩევნებში მეოთხედაც არ მიიღებს მონაწილეობას, მას საარჩევნო უფლებას ჩამოართმევენ 10 წლით. გარდა ამისა, მას არ შეუძლია თანამდებობის დაკავება სახელმწიფო სამსახურში.

მსგავს ნორმას ითვალისწინებს არგენტინის კანონმდებლობაც. არჩევნებზე გამოუცხადებული ამომრჩეველი ჯარიმდება და სახელმწიფო სამსახურში ყოფნის უფლება სამი წლის განმავლობაში ერთმევა.

ამგვარ ზომებს თავისი შედეგი მოაქვს. „აუცილებელი ვოტუმის“ ქვეყნებში ძალზედ მაღალია ხმის მისაცემად გამოცხადებულთა პროცენტი. მაგალითად, ბელგიაში არჩევნებში რეგულარულად მონაწილეობს ამომრჩეველთა 94,6%, ავსტრალიაში — 94,5%, ავსტრიაში — 91,6%. არჩევნებში მონაწილეობის ყველაზე დაბალი პროცენტია შვეიცარიაში.

„ცულ სახელმწიფო მოღვაწეებს ირჩევენ კარგი მოქალაქეები, რომლებიც არ მონაწილეობენ კენჭისყრაში“

ჟაკ პრიმო (1902-1974)

ფრანგი ისტორიკოსი, ეკონომისტი, საზოგადო მოღვაწე

კითხვები და დაეაღებები:

- რას ნიშნავს „მონაწილეობის კრიზისი“?

- დაახასიათეთ ამომრჩევლის ქცევა რაციონალური მონაწილეობის თეორიის თვალსაზრისით
- დაახასიათეთ ა.დაუნსის მიხედვით სიტუაცია, როდესაც „ხმის მიცემის ფასი უდრის ნულს.“
- რას ნიშნავს „დანახარჯები ხმის მიცემის დროს“?
- როგორია ა.დაუნსის მიერ დადგენილი „კენჭისყრაში მონაწილეობის შესახებ რაციონალურ გადაწყვეტილებათა მიღების წესები“?
- რა განაპირობებს პოლიტიკურ აპათიას სოციალურ-პოლიტიკური მოდერნიზაციის პირობებში?

რა ნაშრომებში:

• **Downs A. An economic theory of democracy. New York: Harper and Row, 1957**

ე.დაუნსის რაციონალური არჩევანის თეორიის საფუძველზე homo economicus გადაიქცა „მოაზროვნე ამომრჩევლად“, რომელიც საკმარისად რაციონალურია და ცდილობს სწორი გადაწყვეტილების მიღებას. დაუნსის ნაშრომის საფუძველზე ჩვენ უკვე შეგვეცადეთ აგვენსნა პოლიტიკური მონაწილეობის ფაქტორები.

• **Guttman J.M., Hilger N., Schachmurove Y. Voting as investment vs. voting as consumption: New evidence // Kyklos. 1994. Vol.47.P.197-207**

ამჟამად მკვლევართა შორის მიღებულია ერთმანეთისგან გამიჯნონ ხმის მიცემისაგან თავის შეკავება ინდიფერენტულობის მიზეზით და გაუცხოების მიზეზით, რათა ერთმანეთისგან განასხვავონ „ამომრჩეველი-მენაბრეები“ და „ამომრჩეველი-მომხმარებლები“. ჯ.გუტმანმა და მისმა კოლეგებმა აღმოაჩინეს, რომ უტილიტარული მოტივების დონე სტატისტიკურად მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ხმის მიცემის ალბათობაზე, ხოლო კანდიდატებს შორის შედარების სხვაობა არ იძლევა ასეთ ეფექტს. ეს მგრძობელობა სარგებლიანობის აბსოლუტური დონისადმი და განურჩევლობა შედარებითი მონაცემებისადმი გულისხმობს, რომ ამომრჩევლები უფრო მომხმარებლების სახით იქცევიან, ვიდრე ინვესტორებისა და რომ ექსპრესიული მოსაზრებები ძლიერ ზეგავლენას ახდენს ხმის მიცემის დროს საბოლოო არჩევანის გაკეთებაზე.

• **Brennan G., Lomasky L. Democracy and decision. Cambridge University Press, 1993**

ამომრჩევლებისათვის კმაყოფილება მოაქვს არჩევნებს როგორც

ასეთს და არა იმას, თუ როგორ იმოქმედებს მის მიერ არჩეული ხელისუფლება ინსტრუმენტული აზრით. როგორც ავტორები აღნიშნავენ, ტრადიციული შეხედულება ამომრჩეველთა არჩევანზე აღიარებს, რომ ამომრჩეველები საარჩევნო უბნებზე სულაც არ მიჰყავს ინსტრუმენტულ მოსაზრებებს, მაგრამ ეს მოსაზრებები მოქმედებას შეწყვეტს, როგორც კი ამომრჩეველი საარჩევნო კაბინაში შედის ბიულეტენში აღნიშვნის გასაკეთებლად. ექსპრესიული მჯობინებების მაგალითია ეთიკური პრინციპები, რომელთაც ადამიანები აღიარებენ და რომლებიც, მათი აზრით, ასახულია პარტიის პროგრამაში. ამასთან შემდგომში აღარავინ კითხულობს ამ პრინციპების რეალიზების პოლიტიკური შედეგების შესახებ.

თ ა გ ი   X I I

პ რ ა მ ე ნ ე ბ ი   ლ ა   მ ო ბ ი ლ ი ზ ა ც ი ა

არჩევნების დროს კანდიდატებისა და პარტიების მიერ ფართოდ გამოიყენება მობილიზაციის ტექნოლოგიები. პოლიტიკური მობილიზაციის თვალსაზრისით გამოიყოფა ამომრჩეველთა რამდენიმე კატეგორია. ამერიკელი მკვლევარი ჯ.როზენაუ ერთმანეთისგან განასხვავებს „მასობრივ პუბლიკას“ (ამომრჩეველთა ერთობლიობას) და „ყურადღებიან პუბლიკას“ (რომელიც აქტიურად ინტერესდება პოლიტიკური ცხოვრებით). ამ ორი კატეგორიის საფუძველზე იქმნება „მობილიზებული პუბლიკა“, რომელიც საარჩევნო მოწოდებებს ეხმარება. „ყურადღებიანი“ ინდივიდები პრაქტიკულად ყოველთვის შედიან „მობილიზებული პუბლიკის“ შემადგენლობაში, მაგრამ გამოირჩევიან იმით, რომ უფრო მეტად იხრებიან მამობილიზებული მოწოდებების რაციონალური აღქმისაკენ. ამომრჩეველთა მობილიზაციის პერსპექტივების ემპირიული კვლევის შესაძლებლობას იძლევა რ.როზენაუს მიერ ჩამოყალიბებული ჰიპოთეზები.

§ 1. ავტონომიური და მობილიზებული მონაწილეობა

მობილიზებული მონაწილეობის არსი. დასავლურ პოლიტიკურ მეცნიერებაში გავრცელებული თვალსაზრისის თანახმად, მობილიზაცია ისეთი აქტიურობაა, რომელიც ინდივიდუალურ პოლიტიკურ მჯობინებათა ჩახშობას ან დამახინჯებას ემყარება.

ზოგიერთი ავტორი ერთმანეთისგან განასხვავებს „მობილიზაციურ“ მონაწილეობას და „ავტონომიურ“ მონაწილეობას. სხვები საერთოდ შესაძლებლად არ თვლიან მობილიზაცია მონაწილეობის სახით განიხილონ. ამ პოზიციის მომხრეები ავტონომიურ, თავისუფალ

მონაწილეობას დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემებს უკავშირებენ, მაშინ როდესაც მობილიზაცია ტოტალიტარული ტიპის რეჟიმებისათვის დამახასიათებელი პოლიტიკური აქტიურობის ფორმაა.

ავტორთა ნაწილს მობილიზაციის გაგებაში ნაკლებად იდეოლოგიზებული პოზიცია უკავია. ისინი აღნიშნავენ, რომ სინამდვილეში ყველა პოლიტიკური რეჟიმი ავტონომიური და მობილიზებული აქტიურობის შერევის გულისხმობს.

ცხადია, რომ ტოტალიტარული სახელმწიფო მანქანის მხრიდან მკაცრი მობილიზებული ზეწოლის შედეგად გამოწვეული აქტიურობა, ძალზედ განსხვავდება დემოკრატიული სისტემისათვის დამახასიათებელი ავტონომიური მონაწილეობისაგან. მაგრამ ამის საფუძველზე არ შეიძლება დასკვნის გაკეთება აბსოლუტურად ავტონომიური დემოკრატიული მონაწილეობის თაობაზე.

თანამედროვე ცივილიზაციის ხასიათი სოციალური ურთიერთქმედების ქსელში ინდივიდის ჩართვის უაღრესად მაღალ დონეს გულისხმობს. სოციალური ურთიერთობების პირობები და ფონი ადამიანს აქტიურობის სტანდარტებისა და პროგრამების ძალიან ფართო და დინამიურ ნაკრებს სთავაზობს. თანამედროვე ეკონომიკისა და პოლიტიკის ფუნქციონალური ლოჯიკა მძლავრ მამობილიზებულ მოწოდებას განაპირობებს. მისი რეალიზება სოციალიზაციის სტრუქტურაში ხდება და სხვადასხვა რთული ფორმებით ხორციელდება თანამედროვე საზოგადოების ანსტიტუტების მობილიზებული აქტიურობის შედეგად.

რა თქმა უნდა, რიგითი მოქალაქის სპონტანური სოციალური და პოლიტიკური აქტიურობა გაცილებით მეტად შეესაბამება ლიბერალურ-დემოკრატიული ფასეულობების კლასიკურ სტანდარტებს, ვიდრე მობილიზაციური აქტიურობა, მაგრამ დემოკრატიული სისტემების რეალური ფუნქციონირება აჩვენებს, რომ „წმინდა ავტონომიური“ აქტიურობა საკმაოდ იშვიათი შემთხვევაა ინდივიდთა სამოქალაქო აქტიურობაში. სინამდვილეში „საზოგადოების რიგითი წევრი“ უმეტესწილად მოქმედებს მხოლოდ ელიტის ან ორგანიზაციების მობილიზაციური მოწოდებების საპასუხოდ.

ავტორიტარული და მახიბრებადი მობილიზაცია.

მობილიზაცია მოდერნიზებული საზოგადოებების პირობებში პოლიტიკური სისტემის უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას წარმოადგენს, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდების ჩართვას მოცემულ საზოგადოებაში პოლიტიკურ პროცესთან დაკავშირებული სოციალური მოქმედების

სტრუქტურებში. არც ერთ თანამედროვე სისტემას, მიუხედავად იმისა, ავტორიტარულია თუ შეჯიბრებადი, არ შეუძლია არსებობა ამ ფუნქციონალური ამოცანების განმახორციელებელი ინსტიტუტების გარეშე.

თუმცა ცხადია, რომ მობილიზაციის ავტორიტარული და შეჯიბრებადი ტიპები ერთმანეთისგან არსებითად განსხვავდება. მობილიზაცია შეჯიბრებადი სისტემის კონტექსტში ხორცილდება იმ პირობებში, როდესაც ერთმანეთისგან მკაფიოდაა გამიჯნული, ერთი მხრივ, საზოგადოებრივი ინტერესების არტიკულაციის ინსტიტუტები და, მეორე მხრივ, აკუმულაციის ინსტიტუტები. მობილიზებული აქტიურობა არ ცვლის მოქალაქეთა ავტონომიურ აქტიურობას ინტერესების არტიკულაციის სფეროში. ის შემოიფარგლება მოღვაწეობით, რომელიც მიზნად ისახავს სახელმწიფო პოლიტიკის განზოგადებული ენის ადაპტირებას ჯგუფური და ინდივიდუალური ინტერესების გამოხატვის დონესთან, აგრეთვე საზოგადოებრივ აზრთან პოლიტიკური ელიტის პერსონალური შემადგენლობის შეთანხმებას.

მობილიზაციის ავტორიტარული სტილი იგნორირებას უკეთებს ზემოთ აღნიშნული ფუნქციონალური ამოცანების დაყოფას, საზოგადოებრივი ინტერესების აკუმულაციის პროცესებს „მასების პოლიტიკური განათლებით“ ცვლის.

სხვადასხვა საზოგადოებების მოდერნიზაციის პროცესების ანალიზისას შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამა თუ იმ საზოგადოებაში გაბატონებული მობილიზაციის სტილს შორის განსხვავება მოცემული საზოგადოების სოციალურ-კულტურული ფონით განისაზღვრება. შეჯიბრებადი მობილიზაცია შესაძლებელია მხოლოდ ისეთ საზოგადოებებში, რომელშიც მობილიზაცია თვითორგანიზებადი პროცესის სახით ვითარდება. კერძოდ, იქ, სადაც ინტერესების არტიკულაციის ავტონომიური და აქტიურად მომუშავე ინსტიტუტები არსებობს. სისტემებისათვის, რომელთა აღწერაც მსგავს ტერმინებში არ შეიძლება, ავტორიტარული მობილიზაცია „ბუნებრივ“ სახეს ატარებს და ზოგჯერ მოდერნიზაციის ერთადერთ შესაძლებელ ინსტიტუტსაც წარმოადგენს.

§ 2. „მობილიზებული ამომრჩეველი“

პოლიტიკური მობილიზაციის თვალსაზრისით, ამომრჩეველთა ჯგუფების სხვადასხვა კლასიფიკაციები არსებობს. ერთ-ერთი ასეთი კლასიფიკაცია მოცემულია ამერიკელი მკვლევრის ჯ.როზენაუს

გამოკვლევაში „მოქალაქეობა არჩევნებს შორის. მობილიზებული ამერიკელის გამოკვლევა“.

„მასობრივი“ და „ყურადღებანი“ პუბლიკა. ამომრჩეველთა მთელ ერთობლიობას როზენაუ განსაზღვრავს როგორც „მასობრივ პუბლიკას“ (Mass Public). ცხადია, რომ ყველა ამომრჩეველი ერთნაირად როდია პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაბმული. პოლიტიკური უფლებების მქონე მოქალაქეთა ამ უაღრესად ფართო ერთობის ფონზე გამოიყოფა ინდივიდთა ჯგუფი, რომელსაც როზენაუ „ყურადღებიანი პუბლიკას“ (Attentive Public) უწოდებს.

ავტორის შეფასებით ეს ჯგუფი შედარებით მცირერიცხოვანია — აშშ-ში ის შეადგენს „მასობრივი პუბლიკის“ დაახლოებით 10—15%-ს, მაგრამ სწორედ ის ასრულებს საკვანძო როლს დემოკრატიის პროცესში, რადგანაც მას უნარი შესწევს პასუხისმგებლობით განსაზღვროს არჩევნების შედეგები.

როზენაუს მოჰყავს ვაშინგტონში მომუშავე ერთ-ერთი ამერიკელი ლობისტის დამახასიათებელი გამონათქვამი: „90% იმისა, რაც ხდება კონგრესის სესიის განმავლობაში, წყდება არჩევნების დღეს. საკანონმდებლო მოღვაწეობის ძირითადი კალაპოტი ამ დღეს განისაზღვრება: ამიტომ ის ჩვენს კონტროლს გართავა“.

ნამდვილ პოლიტიკურ ცხოვრებაში „ყურადღებიანი პუბლიკა“ წარმოდგება მობილიზაციის ობიექტის „სამ მდგომარეობაში“:

- როგორც არაორგანიზებული აუდიტორია, რომლის წინაშეც დისკუსიას მართავენ პოლიტიკური ლიდერები;

- როგორც ორგანიზებული აუდიტორია: ჯგუფები, მობილიზებული გარკვეული ზეწოლის განსახორციელებლად;

- როგორც ელექტორატული სუროგატი, რომლის რეაქციის გამოკვლევაც შესაძლებლობას იძლევა განვჭვრიტოთ არჩევნების შედეგები.

როზენაუ ხაზს უსვამს, რომ „ყურადღებიანი პუბლიკის“ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მახასიათებლებს შორის არაა პასიურობის ნიშნები. ამ კატეგორიის მოქალაქეებისათვის დამახასიათებელ „ყურადღებას“ ის პოლიტიკური მონაწილეობის ფორმის სახით განიხილავს. ის სახეხვაობაა „ინტენციონალური ქცევისა, რომლის მეშვეობითაც ინდივიდი უკავშირდება საზოგადოებრივ საქმეებს“.

„ყურადღების“ მაჩვენებლებს განეკუთვნება აქტიურობის ისეთი სახეები, როგორიცაა გაზეთების კითხვა, ყურადღება ახალი ამბებისადმი, პოლიტიკაზე მეგობრებთან და ნათესავებთან საუბარი, მის მიერ

სხვადასხვა სამთავრობო და არასამთავრობო პოლიტიკურ ორგანიზაციებში გაგზავნილი წერილები, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები და ა.შ.

„მოზილიზაციის უნარი“. მოქალაქეთა მობილიზაციური პოტენციალის გამოვლენის მომდევნო საფეხურს წარმოადგენს მათი კუთვნილება აქტიური უმცირესობის კიდევ ერთი ჯგუფისადმი — ესაა „მობილიზებული პუბლიკა“ (**Mobilizable Public**). ამ საფეხურზე გადასვლისას „პოლიტიკური ყურადღებიანობა“ ტრანსფორმირდება „მობილიზაციის უნარში“.

„მობილიზაციის უნარს“ როზენაუ ასევე განიხილავს პოლიტიკასთან ინდივიდუალური კავშირის ფორმის სახით. მაგრამ არის მეტად მნიშვნელოვანი განსხვავებაც. პირველ რიგში, „ყურადღებიდან“ „მობილიზების უნარზე“ გადასვლისათვის აუცილებელია მობილიზაციის აქტიური აგენტის არსებობა, რომელიც მიმართავს მხარდასაჭერად ან მოუწოდებს მობილიზაციისაკენ. სწორედ მობილიზაციის აგენტების მოქმედება ამ პროცესს სპეციფიკურ ქცევით ლოგიკას ანიჭებს, რომლის მოდელირებაც და პროგნოზირებაც შეიძლება ვცადოთ, რადგანაც „ყურადღებიან ამომრჩეველს“ შეუძლია თავადაც შესთავაზოს თავისი მხარდაჭერა პოლიტიკურ ლიდერებსა და ორგანიზაციებს, მაგრამ ამის გაკეთება გარეთა მობილიზაციისკენ მიმართული მოწოდების ძალაში კი არ შედის, არამედ თავისი პოლიტიკური „ყურადღებიანობის“ მახასიათებლების რეალიზებას ახდენს.

სხვა სიტყვებით, „ყურადღება“ ესაა ინდივიდუალური სოციალურ-პოლიტიკური მოქმედების ფორმა, მაშინ როდესაც „მობილიზაციის უნარი“ სოციალურ-პოლიტიკური ურთიერთქმედების ფორმაა.

„მოლიტიკური ყურადღებიანობა“. როზენაუს გამოკვლევაში წარმოდგენილი „ყურადღებიანი“ და „მობილიზებადი“ მოქალაქეების პოლიტიკური ქცევის საფუძვლების შედარებითი ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა „პოლიტიკური ყურადღებიანობა“ განიმარტოს როგორც პოლიტიკაში ჩართულობის უფრო რთული სახეობა. სირთულეში იგულისხმება, რომ „ყურადღებიანობა“ საზოგადოებრივი ცხოვრების პრობლემატიკისადმი უფრო რაციონალურ, თანამიმდევრულ და მდგრად დამოკიდებულებას წარმოადგენს.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ჩართულობის ამ ფორმის უკან დგას პიროვნება, რომელიც ხასიათდება:

- განათლებისა და ინფორმირებულობის უფრო მაღალი დონით;
- თავისი სოციალური გარემოცვის დამოუკიდებელი გააზრების უნარ-ჩვევებით;

- სამოქალაქო ფასეულობებისადმი ერთგულების ძალზედ მაღალი ხარისხით;

- მომთმენი და „ჯანსაღი“ სკეპტიკოსი იდეოლოგიებისა და პოლიტიკოსების მამობილიზებელი მოწოდებებისადმი.

ასეთი საკმაოდ მაღალი პიროვნული სტანდარტი დასტურდება როზენაუს ჰიპოთეზითაც იმის თაობაზე, რომ რაოდენობრივი თვალსაზრისით „მობილიზებული პუბლიკის“ კატეგორია აღემატება „ყურადღებებიან პუბლიკას“.

„ქურადღებებიანი“ და „მობილიზებული“ პუბლიკა. „ყურადღებებიანი“ ინდივიდები, სავარაუდოა, პრაქტიკულად ყოველთვის შედიან „მობილიზებული პუბლიკის“ შემადგენლობაში, მაგრამ ისინი იმით გამოირჩევიან, რომ უფრო მეტად იზრებიან მამობილიზებელი მოწოდებების რაციონალური, აწონილ-დაწონილი აღქმისაკენ. ისინი თავიანთ მოქალაქეობრივ მხარდაჭერას მხოლოდ მოწოდებაზე რაციონალური თანხმობის შემთხვევაში გამოხატავენ, ან საზოგადოებაში არსებული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების რაციონალური ანალიზის საფუძველზე, მრავალფეროვანი მამობილიზებელი მოწოდებების გათვალისწინებით.

მოქალაქეები, რომლებიც შედიან „მობილიზებული პუბლიკის“ შემადგენლობაში და „ყურადღებებიანი“ ინდივიდების ფარგლებს გარეთ არიან, ისეთი პიროვნებებია, რომელთა პოლიტიკური ჩაბმულობაც უფრო დაქვემდებარებულ ხასიათს ატარებს და, არსებითად, ვარაუდ (და ხშირად ირაციონალური) მამობილიზებელი ზემოქმედების შედეგს წარმოადგენს.

პოლიტიკური გულისხმიერების ხასიათი. განსხვავება სოციალურ-პოლიტიკური გულისხმიერების ხასიათს შორის, რომლის დემონსტრირებასაც ახდენენ „ყურადღებებიანი პუბლიკისა“ და „მობილიზებული პუბლიკის“ წარმომადგენლები, შეიძლება ნათელი გავხადოთ როზენაუს მიერ ფორმულირებული შემდეგი ჰიპოთეზების მეშვეობით. მისი აზრით, გულისხმიერება მაღალია იმ შემთხვევაში, თუკი ინდივიდუალური ორიენტაციის სტრუქტურაში:

- ძლიერია სოციალურ-ფსიქოლოგიური განწყობა;
- მაღალია ინფორმირებულობა;

- მაღალია საკუთარი კომპეტენტურობის სუბიექტური შეფასება;

- მაღალია სოციალური ურთიერთქმედების სტრუქტურებში ჩართვის დონე;

- უფრო მაღალია ინდივიდის სოციალური სტატუსი და მისი პროფესიონალური და სხვა სოციალური როლი.

სოციალურ-ფსიქოლოგიური გულისხმიერების ხასიათზე არსებით ზეგავლენას ახდენს ინდივიდების მრავალფეროვანი სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლები.

ასე მაგალითად, გულისხმიერება:

- ქალებში უფრო მაღალია მამაკაცებთან შედარებით;

- ახალგაზრდებში უფრო მაღალია, ვიდრე უფროსი ასაკის ჯგუფებში;

- მაღალია დაბალი კვალიფიკაციისა და განათლების ადამიანებში.

ძალზედ არსებითია სხვადასხვა დემოკრატიულ სისტემებში ამომრჩეველთა აქტიური (ჩართული) კატეგორიების სიდიდე.

როზენაუ აღნიშნავს, რომ პოლიტიკური სტაბილურობის თვალსაზრისით, „ყურადღებანი პუბლიკის“ შეზღუდულობა დადებითი მოვლენაა, რადგანაც მისი რიცხვის მოულოდნელი გაფართოება, ჩვეულებრივ, მომავალი პოლიტიკური კატაკლიზმების მაუწყებელია.

ჯ.როზენაუ, მობილიზაციის პროცესების თეორიული მოდელირების მოთხოვნილებიდან გამომდინარე, მონაწილეობის განსაზღვრების გარკვეულ კორექტირებას ახდენს. როზენაუ თვლის, რომ ესა თუ ის „პოლიტიკური კუთვნილება“ (პიროვნების მიერ გარკვეული პოლიტიკური პოზიციის დაკავება) შედეგია, რომელშიც ინდივიდის ქცევა, განპირობებული მისი წარსული გამოცდილებით და „კალაპოტ-მიცემული“ მისი ახლანდელი სოციალური ვალდებულებებით, ურთიერთქმედებს მის განწყობებსა და აღქმებთან და სხვადასხვა სოციალურ-პოლიტიკურ ორიენტაციებს წარმოშობს: ან მხოლოდ პირადი პრობლემების მიმართ, ან (მობილიზაციის აგენტების ძალისხმევის ან რაიმე სხვა მიზეზის გამო) საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთი ან რამდენიმე პრობლემის მიმართაც.

აპათია, პოლიტიკური „ყურადღებანიობა“ და მობილიზების უნარი, როგორც ხაზს უსვამს ჯ.როზენაუ, ერთგვაროვანი თეორიული მოდელის კონტექსტში შეიძლება განვიხილოთ, რადგანაც ისინი ერთი და იგივე თეორიული ფაქტორების შედეგია, რომლებიც ცვლადი მნიშვნელობით მოქმედებს. პოლიტიკური ქცევის ესა თუ ის

ორიენტაცია დამოკიდებულია ამ ცვლადების ინტენსივობასა და მიმართულებაზე.

§ 3. „მობილიზებადი ამომრჩეველი“: ემპირიული გამოკვლევები

ჯ.როზენაუ, მის მიერვე გამოყოფილ მოქალაქეთა სხვადასხვა კატეგორიების დახასიათებისას, რიგ ჰიპოთეზებს აყენებს, რაც მობილიზაციის პერსპექტივების ემპირიული კვლევის შესაძლებლობას იძლევა. ჰიპოთეზები ეხება ინდივიდების ამა თუ იმ სოციალური და სოციალურ-პოლიტიკური მახასიათებლებისა და მობილიზების შესაძლებლობების კორელაციის საკითხს.

„მურაღწეხანი“ და „მობილიზებადი“ პუბლიკის მსგავსება. ჯ. როზენაუს მიერ გამოყოფილი ჰიპოთეზების პირველი ჯგუფი ეხება მოქალაქეთა მიმდინარე ქცევის სხვადასხვა ასპექტების განხილვას. როზენაუს აზრით, „ყურადღებიან პუბლიკასა“ და „მობილიზებულ პუბლიკას“ შორის განსხვავება არაა შემდეგ საკითხებში:

- საზოგადოებრივ საკითხთა რიცხვში, რომელთაც ისინი თავიანთ უშუალო გარემოცვაში შეძველ ადამიანთა წრეში განიხილავენ;

- ასეთი დისკუსიების სიხშირეში;

- ნდობის ხარისხში, რასაც ამ კატეგორიის მოქალაქეები განიცდიან მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებისადმი.

ამავე დროს სწორედ „მიმდინარე ქცევის“ აღნიშნული მხარეები დასახელებულ ორ კატეგორიას განასხვავებენ ამომრჩეველთა მთელი დანარჩენი მასისაგან.

ჰიპოთეზების მეორე ჯგუფი განეკუთვნება იმას, რასაც როზენაუ „წარსულ გამოცდილებას“ ან ცხოვრებისეულ ფონს უწოდებს. ავტორი აღნიშნავს, რომ ყურადღებიან პუბლიკასა და მობილიზებულ პუბლიკას შორის არ არსებობს განსხვავება ისეთი მახასიათებლებების მიხედვით, როგორცაა: ა) ასაკი, ბ) რასა, გ) საცხოვრებელი ადგილი, დ) ოჯახური მდგომარეობა, ე) პარტიული კუთვნილება, ვ) განათლების დონე, ზ) შემოსავალი, და აგრეთვე თ) მოქალაქეთა უცხოეთში გამგზავრების რაოდენობის მიხედვით.

ამომრჩეველთა ამ ორი კატეგორიის განსხვავება კი შეიძლება შემდეგ სოციალურ და სოციალურ-დემოგრაფიულ მახასიათებლებზე დაყრდნობით:

- სქესი;
- პროფესიული კუთვნილება;
- საქმიანობის ხასიათი ან პროფესია.

ჰიპოთეზათა კიდევ ერთი ჯგუფი უკავშირდება სოციალურ-პოლიტიკურ განწყობათა ხასიათს, რაც მოქალაქეებს აქვთ. განწყობათა ქვეშე როზენაუს ესმის „მსჯელობა იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა გადაწყდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების ესა თუ ის პრობლემა და როგორ უნდა იქნეს მიღწეული, ადამიანის რწმენა იმაში, რაც შეეხება წარმოდგენებს გარკვეული პრობლემის მნიშვნელობის თაობაზე“.

მოქალაქეთა „აღქმები“. ჰიპოთეზათა კიდევ ერთი დიდი ჯგუფი განეკუთვნება ე.წ. მოქალაქეთა „აღქმებს“. როზენაუს „აღქმის“ განიხილავს როგორც „კოგნიტიურ განზომილებას“ პოლიტიკური ქცევის ისეთი საფუძვლებისა, როგორცაა „ყურადღება“ და „მობილიზება“. მისი განსაზღვრებით, „აღქმათა“ შემადგენლობაში პირველ რიგში შედის წარმოდგენები საზოგადოებრივ ფასეულობებზე, აგრეთვე აგენტების და სოციალურ-პოლიტიკურ ურთიერთკავშირების სტრუქტურაზე.

„აღქმათა“ სტრუქტურაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია „კომპეტენტურობის აღქმას“. ლაპარაკია თითოეული ინდივიდისათვის დამახასიათებელ წარმოდგენაზე იმის შესახებ, თუ რა ზომით შეუძლია ცალკეულ ინდივიდს, სხვადასხვა სახის ჯგუფს და მთლიანად საზოგადოებას ოფიციალურ პირებზე ზეგავლენის მოხდენა და ამ გზით საზოგადოებრივი საქმეების მიმდინარეობაზე ზემოქმედება.

„აღქმათა“ ანალიზისას მობილიზაციის საკითხის კონტექსტში ავტორი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ:

- „ყურადღებიანი პუბლიკა“ და „მობილიზებადი პუბლიკა“ თავს საკმარისად კარგად ინფორმირებულად აღიქვამს მიმდინარე პოლიტიკის თუნდაც ერთ საკითხში მანაც;

- მოქალაქეთა ეს კატეგორიები თავს აღიქვამენ უკეთესად ინფორმირებულად, ვიდრე მთელი დანარჩენი პუბლიკა;

- რაც უფრო მეტად ინფორმირებულად აღიქვამენ თავს ამ კატეგორიების წარმომადგენლები პოლიტიკური ცხოვრების ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით, მით უფრო ძლიერია მათი განწყობადამოკიდებულება ამ საკითხებისადმი;

- „მობილიზებული პუბლიკა“ და „ყურადღებიანი პუბლიკა“ უფრო მეტად, ვიდრე ყველა დანარჩენი მოქალაქე, განწყობილნი არიან კომპეტენტურობის შედარებით მაღალი დონე მიაწერონ ინდივიდებს, ჯგუფებსა და მთლიანად საზოგადოებას.

„მიმდინარე ვალდებულებები“. ჰიპოთეზათა კიდევ ერთი ჯგუფის თანახმად, „ყურადღება“ და „მობილიზაციისადმი განწყობა“ დამოკიდებულია იმ „მიმდინარე ვალდებულებების“ კონტექსტზეც, რომელშიც თითოეული ინდივიდი იმყოფება. ასეთი კონტექსტი იქმნება გარკვეული სოციალური სტატუსის, როლები და დაკავებული პოზიციების მახასიათებლების ერთმანეთზე დადების შედეგად. როგორც როზენაუ აღნიშნავს, მიმდინარე ვალდებულებების ერთი ნაწილი ობიექტურად უკავშირდება სოციალურ-პოლიტიკური კომპეტენტურობის მაღალ ხარისხს, სხვები — ნაკლებად.

თუმცა, სუბიექტური კომპეტენტურობის მაჩვენებლები შეიძლება წინააღმდეგობაში მოექცეს თავის ობიექტურ კორელატებთან. მიმდინარე ვალდებულებების კონტექსტის კომპეტენტურობა რეალიზდება ისეთ ფაქტორებში, როგორცაა ინფორმირებულობა, პიროვნული ლიდერობა და საზოგადოებრივ აზრზე ზეგავლენის პოტენციალი.

ეს ფაქტორები განისაზღვრება ან პროფესიების თავისებურებებით (მაგალითად, ტელემაყურებელთა დიდ აუდიტორიასთან ურთიერთობის, პერიოდული გამოცემების მკითხველებთან, სტუდენტებთან და ა.შ. ურთიერთობის შესაძლებლობებით), ან ადმინისტრაციულ იერარქიაში მდგომარეობით და შესაძლებლობით სხვებისათვის მიუწვდომელი საშუალებები გამოიყენოს თავისი ინფორმირებულობის ასამაღლებლად (ურთიერთობა მაღალი რანგის პოლიტიკოსებთან და დიდ ჩინოვნიკებთან, ზშირი მგზავრობა დედაქალაქში ან საზღვარგარეთ), ან ინდივიდს ისეთი თვისებები აქვს, რაც საშუალებას აძლევს მას ჯგუფში დაიკავოს ლიდერის ან მისი მსგავსი პოზიციები.

§ 4. მამობლიზებელი მოწოდების სტრუქტურა

მოქალაქეებზე ზემოქმედებას, რასაც პოლიტიკური ორგანიზაციები და ლიდერები მიმართავენ იმისათვის, რომ მოახდინონ მათი მხარდაჭერის მობილიზება, საკმაოდ რთული სტრუქტურა აქვს.

„მოპილმგანის აპელის მოწოდება“. მობილიზებული მოწოდების სტრუქტურაში პირველი კომპონენტია ის, რასაც ჯ.როზენაუ შემდეგნაირად ახასიათებს: „მოწოდება, რომელიც მომდინარეობს მობილიზაციის აგენტისაგან“ (*The Appeal of the*

Mobilizer). ცვლადი ასპექტების სახით აქ გამოდის, ჯერ ერთი, იდენტურობა და მეორე, გარკვეული სახე იმისა, ვინც მამობილიზებელი მოწოდებით გამოდის.

მობილიზაციის აგენტის იდენტურობა აუცილებელი პირობაა მამობილიზებელ მოწოდებაზე ამომრჩეველთა ადეკვატური რეაქციისათვის. ძალზედ ხშირად, განსაკუთრებით სოციალურ-პოლიტიკური მობილიზაციის ფართომასშტაბიანი კამპანიის შემთხვევებში, იდენტურობა მკვეთრი იდეოლოგიური კონტრასტის დახმარებით იქმნება. მობილიზაციის აგენტების იდენტიფიცირების ამგვარი წესი ძალზედ ეფექტიანია აბსტრაქტული, იდეოლოგიზებული პოლიტიკური კულტურების ფონზე.

იდენტურობის სხვა მეთოდები უკავშირდება მობილიზაციის კონტრასტული პროგრამების ფორმირებას, რომლებიც გარკვეული პრაგმატული პრობლემატიკის არჩევაზეა ორიენტირებული. მობილიზაციის ამგვარი სტრატეგია განსაკუთრებით პერსპექტიულია ადგილობრივი დონის მამობილიზებელი კამპანიის ორგანიზებისათვის, მაშინ როდესაც საერთო-ეროვნული კამპანიები ხშირად იხრება ამა თუ იმ იდეოლოგიზებული სტრატეგიებისაკენ.

„საგლობალობრში პრობლემატიკის მიწოდება“. მობილიზაციური მოწოდების სტრუქტურაში მეორე მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს „პრობლემატიკის მოწოდება“ (The Appeal of Issues). ესაა მობილიზაციის კამპანიების ორგანიზატორთა უნარი შეარჩიონ საკითხები, რომელთა შინაარსიც გვაძლულებს გავაქტიუროთ ინდივიდების სოციალურ-პოლიტიკური აღქმადობა და პიროვნული აქტიურობა. ის პოლიტიკოსი, რომელსაც წარმატების მოპოვების იმედი აქვს. ანგარიშს უნდა უწევდეს ამომრჩეველთა რეაქციას პრობლემატიკის შესაძლო შერჩევასა და მათი ინტერპრეტაციის ხასიათზე.

კონფლიქტი და ამომრჩეველთა მობილიზება. სოციალური კონფლიქტების სტრუქტურას უდიდესი მამობილიზებელი პოტენციალი აქვს. რიგ შემთხვევებში, სწორედ სოციალური რეალობის კონფლიქტური აღქმის ენერჯია მოქალაქეთა მამობილიზებელი მონაწილეობის საფუძველი ხდება.

მასობრივი პარტიების მამობილიზებელი აქტიურობა, რომელიც კლასობრივი პოლიტიკის ტრადიციებს ეყრდნობა, აგრეთვე მოძრაობები, რომლებიც შედეგია პოსტკლასობრივი კონფლიქტის სტრუქ-

ტურებისა, უპირატესად კონფლიქტური მობილიზაციის კარგი მაგალითია.

ნორმატიული კონსენსუსის სტრუქტურას ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს ამომრჩეველთა პოლიტიკური მობილიზაციის მექანიზმების განმსაზღვრელი სოციალურ-კულტურული საფუძვლების ასახვას. ფასეულობითი უთანხმოება იდეურ-პოლიტიკური კუთვნილების ფორმირებისათვის ბუნებრივ ნიადაგს წარმოადგენს. ნორმატიულ დისენსუსს, თუკი ის შეესაბამება გარკვეულ კულტურულ და კოგნიტიურ ფონს, შეუძლია პოლიტიკური მობილიზაციის უაღრესად ეფექტიანი სტრატეგიებისათვის პირობების ჩამოყალიბება.

კითხვები და დაგაღებები:

• რატომ იყენებენ არჩევნების დროს მობილიზებულ ტექნოლოგიებს?

• რა განსხვავებაა „ავტონომიურ“ და „მობილიზაციურ“ მონაწილეობას შორის?

• ერთმანეთს შეადარეთ ავტორიტარული და შეჯიბრების მობილიზაცია.

• დაახასიათეთ „მობილიზებული ამომრჩეველი“ ჯ.როზენაუს კონცეფციის მიხედვით.

• რა განსხვავებაა, როზენაუს თანახმად, „მასობრივ“ და „ყურადღებიან“ პუბლიკას შორის?

• როგორია, როზენაუს თანახმად, მამობილიზებელი მოწოდების სტრუქტურა?

• რა კავშირია სოციალურ კონფლიქტებსა და ამომრჩეველთა მობილიზებას შორის?

რა წავიკითხოთ:

• **Rosenau J.N. Citizenship Between Elections. An Inquiry into the Mobilizable American. N.Y.-L. 1974**

ჯ.როზენაუს ნაშრომის გაცნობა შესაძლებლობას იძლევა უფრო ღრმად გავიაზროთ მოცემულ თავში გადმოცემული საკითხები, რომლებიც მოქალაქეთა „საარჩევნო მობილიზაციას“ ეხება.

• **Andrain C.F. Comparative Political Systems. Policy Performance and Social Change. N.Y.-L., England, 1994**

• **Эндрейн Ч.Ф. Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. М., 2000**

ჩენდრეინის ნაშრომი საშუალებას გვაძლევს ღრმად გავეცნოთ მობილიზაციური სისტემების არსს. წიგნში წარმოდგენილია უამრავი ფაქტობრივი მასალა ამგვარი სისტემების ჩამოყალიბებასა და ფუნქციონირებასთან დაკავშირებით. წიგნი ასევე შესაძლებლობას იძლევა მობილიზაციური სისტემები შევადაროთ სხვა სახის პოლიტიკურ სისტემებს — აგალითად, კონკურენტულ ოლიგარქიებს ან პლურალისტურ დემოკრატიებს.

•Гончаров Д.В., Гоптарева И.Б. Введение в политическую науку. М.: Юрист, 1996. – 232 с.

ნაშრომი პოლიტიკური მეცნიერების შესავლის სახელმძღვანელოს წარმოადგენს. მასში განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება პოლიტიკური მოდერნიზაციის, პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და სისტემების, პოლიტიკური მონაწილეობის სტრუქტურებისა და ფორმების საკითხებზე.

IV საარჩევნო პროცესი და საარჩევნო სისტემები

თ ა გ ი XIII

საარჩევნო პროცესი

§ 1. საარჩევნო პროცესის არსი და ძირითადი სტადიები

რა არის საარჩევნო პროცესი. საარჩევნო პროცესი არის ინდივიდების, ორგანიზაციებისა და ჯგუფების მოღვაწეობა სახელმწიფო და ადგილობრივ ორგანოებში არჩევნების მომზადებისა და ჩატარებისათვის. საარჩევნო პროცესი რეგულირდება კანონითა და სხვა სოციალური ნორმების (მაგალითად, ტრადიციების) მეშვეობით.

მაშასადამე, საარჩევნო პროცესი ესაა გარკვეული მოღვაწეობა და სამართლებრივი ნორმების სისტემა, რომელიც ამ მოღვაწეობას არეგულირებს. თავიდან ჩვენ ამ ტერმინს ძირითადად პირველი მნიშვნელობით გამოვიყენებთ.

არჩევნებში განასხვავებენ ორ მხარეს: ოფიციალურსა და არაოფიციალურს. **ოფიციალურ მხარეში** იგულისხმება სახელმწიფო ორგანოების მიერ განხორციელებული ღონისძიებანი, რომლებიც აუცილებელია არჩევნების ჩასატარებლად. ოფიციალურ მხარეს განეკუთვნება, მაგალითად, ისეთი საარჩევნო ორგანოების შექმნა, რომლებიც ჩაატარებენ არჩევნებს და გააკონტროლებენ მის მსვლელობას, მოახდენენ კანდიდატების რეგისტრაციას და ა.შ.

არაოფიციალურ მხარეს მიაკუთვნებენ ისეთ მოქმედებებს, რომელთაც პოლიტიკური პარტიები ან სხვა საზოგადოებრივი ფორმირებები, ე.ი. არასახელმწიფო (ანდა ძირითადად არასახელმწიფო) ორგანოები

განახორციელებენ. სხვა ქვეყნებში კანონმდებლობა ჩვეულებრივ არჩევნების მომზადების ოფიციალურ მხარეს არეგულირებს, მაგრამ ბოლო დროს დაიწყო არაოფიციალური მხარის რეგულირებაც.

საარჩევნო პროცესის პრინციპები. საარჩევნო პროცესის განხორციელება პროცესუალურ-სამართლებრივი თვალსაზრისით რამდენიმე ძირითადი პრინციპის დაცვას მოითხოვს:

1. არჩევნების ორგანიზება და ჩატარება სორციელდება სპეციალურად შექმნილი დამოუკიდებელი ორგანოების — საარჩევნო კომისიების მიერ. საარჩევნო კომისიები თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში დამოუკიდებელი არიან სახელმწიფო ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებისაგან. საარჩევნო კომისიების მიერ მათი კომპეტენციის ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილებანი სავალდებულოა აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, სახელმწიფო დაწესებულებების, საარჩევნო გაერთიანებების, კანდიდატების, თანამდებობის პირებისა და ამომრჩევლებისათვის.

2. საარჩევნო პროცესის უწყვეტობა და თანამიმდევრულობა. საარჩევნო პროცესის უწყვეტობა ნიშნავს, რომ სათანადო ვადაში დაწყებული საარჩევნო პროცესი კანონით გათვალისწინებულ ყველა პროცესუალურ სტადიას გადის და აუცილებლად უნდა დამთავრდეს შესაბამისი საარჩევნო კომისიის მიერ მიღებული აქტით არჩევნების შედეგების თაობაზე. საარჩევნო პროცესი ვერ დამთავრდება სხვაგვარად, ვადამდე, პროცესის რომელიმე მონაწილის ნება-სურვილის მიხედვით.

პროცესის თანამიმდევრულობა ნიშნავს კანონის მიერ წინასწარ მოცემულ საარჩევნო პროცესის სტადიების თანამიმდევრულ ცვლას. დაუშვებელია სტადიების სხვა თანამიმდევრულობა, გარდა იმისა, რაც კანონითაა გათვალისწინებული (მაგალითად, წინასაარჩევნო აგიტაცია დაუშვებელია კანდიდატის წამოყენებამდე და რეგისტრაციამდე);

3. კანონიერება. საარჩევნო პროცესის ყველა მონაწილე ვალდებულია დაიცვას კანონით დადგენილი საარჩევნო-პროცესუალური ფორმები, იმოქმედოს კანონით მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში, შეასრულოს საარჩევნო-სამართლებრივი ნორმებით დაკისრებული მოვალეობანი.

ამ ნორმების დაუცველობის შემთხვევაში საარჩევნო კანონმდებლობა რეაგირების სხვადასხვა ფორმებს ითვალისწინებს. საარჩევნო კანონმდებლობის დარღვევისათვის საარჩევნო პროცესის

მონაწილეებს ეკისრებათ სამი საბის პასუხისმგებლობა:

- საარჩევნო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობა;
- ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობა და
- სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა.

4. საჯაროობა (ღიაობა). საარჩევნო პროცესის საჯაროობა აბსოლუტურ ხასიათს არ ატარებს, რადგანაც კანონი არ მოითხოვს საარჩევნო პროცესის სუბიექტების ყველა მოქმედება საჯარო ხასიათს ატარებდეს. მაგალითად, საარჩევნო გაერთიანების მიერ თავისი კანდიდატების შერჩევის პროცესი, მოლაპარაკებები საარჩევნო ბლოკის შექმნის თაობაზე და ა.შ. რამდენად გახდება ცნობილი საზოგადოებისათვის, თავად ამ ღონისძიებების მონაწილეთა ნება-სურვილზეა დამოკიდებული.

საჯაროობის პრინციპს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საარჩევნო კომისიების მოღვაწეობაში, რომელიც კანონის მოთხოვნების შესაბამისად საჯაროდ (ღიად) უნდა მიმდინარეობდეს. ამას უზრუნველყოფს კანდიდატების, მათი ნლობით აღჭურვილი პირების, მეთვალყურეების მონაწილეობა საარჩევნო კომისიების მუშაობაში; საარჩევნო კომისიები ვალდებული არიან თავიანთი გადაწყვეტილებანი გამოაქვეყნონ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში და ა.შ.

მაგრამ საჯაროობის პრინციპის მოქმედება მხოლოდ მოცემული სფეროთი არ შემოიფარგლება. საარჩევნო პროცესის სხვა სუბიექტების მოღვაწეობა, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს მოქალაქეთა საარჩევნო უფლებების რეალიზებისათვის და რომლის შესრულებისთვისაც აუცილებელია კონტროლი სახელმწიფოს მხრიდან, საჯაროდ უნდა ხორციელდებოდეს. ყველაზე თვალსაჩინოდ ეს ვლინდება არჩევნების დაფინანსების საკითხების რეგულირების დროს. ამ სფეროში საარჩევნო კანონმდებლობა მაქსიმალურ გამჭვირვალობას მოითხოვს (სხვა საკითხია, თუ რამდენად ხერხდება ამის მიღწევა);

5. საარჩევნო პროცესის ერთი რიგის სუბიექტების თანაბარუფლებიანობა. მოცემული პრინციპი ნიშნავს პროცესის სუბიექტების უფლებამოსილებათა თანასწორობას. თანაბარუფლებიანობა შესაძლებელია მხოლოდ ერთნაირი სტატუსის მქონე სუბიექტებს შორის. არ შეიძლება ვილაპარაკოთ, მაგალითად, ამომრჩევლისა და საარჩევნო გაერთიანების თანაბარუფლებიანობაზე — მათ სრულიად განსხვავებული სტატუსი აქვთ, განსხვავებული უფლებამოსილება და დანიშნულება საარჩევნო პროცესში. თანასწორუფლებიანობა ნიშნავს ამომრჩევლთა თანასწორობას, კანდიდატების თანასწორობას, საარჩევნო გაერთიანებების თანასწორობას. მოცემული პრინციპი ასევე

ნიშნავს, რომ ერთი რიგის სუბიექტებს ერთნაირი ურთიერთობა უნდა ჰქონდეთ საარჩევნო კომისიებთან. დაუშვებელია, მაგალითად, საარჩევნო კომისიის განსხვავებული დამოკიდებულება ჰქონდეს სხვადასხვა კანდიდატებისადმი;

ნ. დოკუმენტურობა. საარჩევნო პროცესის დოკუმენტურობის პრინციპი ნიშნავს პროცესუალური მოქმედებების ფიქსირებას საარჩევნო დოკუმენტებში. კანონმდებლობა ითვალისწინებს საარჩევნო დოკუმენტების დიდ რაოდენობას, მაღალ მოთხოვნებს უყენებს მათ ფორმასა და შინაარსს.

გარდა საარჩევნო პროცესის ზემოთ აღნიშნული ძირითადი პრინციპებისა, შეიძლება ასევე გამოიყოს პრინციპები, რომლებიც ასახავს საარჩევნო პროცესის ცალკეული სტადიების შინაარსს. მაგალითად: საარჩევნო ოლქების თანასწორობის პრინციპი, წინასაარჩევნო აგიტაციის წარმოების ფორმებისა და მეთოდების არჩევის თავისუფლების პრინციპი, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების თანაბარი მისაწვდომობის პრინციპი და ა.შ.

საარჩევნო პროცესის კირითადი სტადიები. საარჩევნო პროცესის თანამიმდევრული განხორციელების პრინციპი შესაძლებლობას იძლევა იგი დაიყოს შედარებით დამოუკიდებელ, ერთმანეთის შემცვლელ სტადიებად, რომლებიც ერთობლიობაში მის სტრუქტურას ქმნის. დროითი თანამიმდევრობისა და გადასაწყვეტი ამოცანების თავისებურებებიდან გამომდინარე, საარჩევნო პროცესში გამოიყოფა:

— არჩევნების დანიშვნა. მოცემული სტადია შეიძლება არც გამოიყოს ცალკე, თუკი არჩევნების თარიღი საკანონმდებლო წესით არის მკაფიოდ დადგენილი. მაგალითად, აშშ-ში საყოველთაო არჩევნები და არჩევნები ცალკეული შტატების სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში ტარდება ყოველი ლუწი წლის ნოემბრის პირველი ორშაბათის მომდევნო პირველივე სამშაბათს;

1. საარჩევნო ოლქების დადგენა, თუკი ლაპარაკია წარმომადგენლობით ორგანოში არჩევნებზე და ეს არჩევნები ტარდება საარჩევნო ოლქების მიხედვით;

2. საარჩევნო უბნების (სექციების და ა.შ.) დადგენა;

3. საარჩევნო ორგანოების (კომისიების, ბიუროს და ა.შ.)

შექმნა;

4. ამომრჩეველთა რეგისტრაცია;

5. კანდიდატების წამოყენება;

6. სააგიტაციო კამპანია;
7. ხმის მიცემა (კენჭისყრა);
8. ხმების დათვლა და ხმის მიცემის შედეგების დადგენა;
9. ხმის მიცემის შესაძლო მეორე ტური (მაჟორიტარული არჩევნების დროს) ან ახალი არჩევნები;
10. არჩევნების შედეგების საბოლოო განსაზღვრა და გამოქვეყნება.

ყველა ამ სტადიას მოიცავს როგორც საყოველთაო, ისე ნაწილობრივი არჩევნები. მე-2—4 პუნქტებში მითითებული სტადიები არსებითად ნიშნავს საარჩევნო ინფრასტრუქტურის — არჩევნებისთვის აუცილებელი დაწესებულებების შექმნას. ლაპარაკია პირდაპირ არჩევნებზე. არაპირდაპირი არჩევნების შემთხვევაში ზოგიერთი ზემოთ აღნიშნული სტადია ან ამოვარდება, ან ახალი სტადია ემატება. ამოვარდება, მაგალითად, საარჩევნო ოლქებისა და უბნების შექმნა, საარჩევნო ორგანოების ფუნქციები შეიძლება შეასრულოს პარლამენტის ხელმძღვანელმა ორგანოებმა (სადაც არჩევნებს პარლამენტები ატარებენ), ხმის მიცემის ტურები შეიძლება ორზე მეტი იყოს და ა.შ.

ყველაზე ზოგადი სახით, საარჩევნო პროცესში შეიძლება გამოიყოს სამი ეტაპი:

- არჩევნების მოსამზადებელი ეტაპი;
- წინასაარჩევნო აგიტაცია;
- ხმის მიცემა, ხმების დათვლა და არჩევნების შედეგების განსაზღვრა.

ზოგიერთ ქვეყანაში საარჩევნო პროცესის სტადიები განისაზღვრება არა დოქტრინალურად, არამედ ნორმატიული სახით. მაგალითად, მექსიკის 1977 წლის ფედერალურ კანონში პოლიტიკური ორგანიზაციებისა და საარჩევნო პროცესის შესახებ დადგენილია საარჩევნო პროცესის 9 სტადია შესაბამისი თვეების მითითებით (მექსიკაში არჩევნები ყოველთვის აგვისტოში ტარდება). პოლონეთში ყოველი არჩევნების დანიშვნის დროს მტკიცდება და ქვეყნდება საარჩევნო კალენდარი, რომელშიც მითითებულია საარჩევნო პროცესის შესაბამისი სტადიების თარიღები.

აშშ-ს საპრეზიდენტო წინასაარჩევნო კამპანიაში არსებობს ორი სტადია. პირველი — **ნიშნაცია**, რომლის დროსაც პრეტენდენტი ცდილობს პარტიის მიერ მისი კანდიდატურის წამოყენებას. ამ დროს პრეტენდენტისთვის მნიშვნელოვანია პარტიის წევრების მხარდაჭერა, მათი უნარი შეკრიბონ ფული აგიტაციისათვის, რის გარეშეც პრეტენდენტს გაუჭირდება კამპანიის წარმართვა. მნიშვნელოვანია

აგრეთვე საზოგადოებრივი და სახელმწიფო მუშაობის გამოცდილება. პრეტენდენტს, რომელსაც არ ეკავა მანამდე გუბერნატორის პოსტი ან არჩეული არ იყო კონგრესში, პრაქტიკულად არანაირი შანსი არა აქვს პარტიის მხარდაჭერის მოსაპოვებლად.

მეორე სტადიაზე, როდესაც პარტიის მიერ კანდიდატი უკვე იქნება წამოყენებული, ფული ნაკლებად მნიშვნელოვანი ხდება. ფედერალური ბიუჯეტი ითვალისწინებს სახსრების გამოყოფას საპრეზიდენტო არჩევნების ჩასატარებლად. ეს სახსრები გამოეყოფა მთავარი პარტიების კანდიდატებს, რომლებიც, თავის მხრივ, ვალდებულიებას იღებენ, რომ აღარ შეკრიბონ დამატებითი სახსრები თავიანთი კამპანიის ჩასატარებლად.

პრინციპში, კანდიდატებმა თანაბარი ფინანსური შესაძლებლობების პირობებში უნდა ჩაატარონ კამპანია. რა თქმა უნდა, პარტიებმა შეიძლება დამატებითი სახსრები შეკრიბონ და ამით არაპირდაპირ დაუჭირონ მხარი თავიანთ კანდიდატებს. მაგრამ მთლიანობაში კანდიდატის ნომინაციის შემდეგ მთავარ როლს ასრულებს არა ფული, არამედ კანდიდატის უნარი დაარწმუნოს საზოგადოება. დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკის მდგომარეობასაც: ეკონომიკური წარმატებები მმართველი პარტიის კანდიდატის სასარგებლოდ მუშაობს, ხოლო ეკონომიკური ჩავარდნები — ოპოზიციური პარტიის წისქვილზე ასხამს წყალს.

საარჩევნო პროცესის გოგადი სურათი. საარჩევნო პროცესის ზოგადი სურათი შემდეგნაირად გამოიყურება: კანონით დადგენილ ვადაში შესაბამისი უფლების მქონე ორგანო (თანამდებობის პირი) გამოსცემს აქტს არჩევნების დანიშვნის შესახებ, რომელშიც ხმის მიცემის თარიღია განსაზღვრული.

ამ აქტის გამოქვეყნების შემდეგ იწყება ე.წ. „საარჩევნო ინფრასტრუქტურის“ ფორმირება: იქმნება საარჩევნო ოლქები (თუკი ამას არჩევნების ჩატარების წესი ითვალისწინებს), ხდება ამომრჩეველთა სიების შედგენა და დაზუსტება, შესაბამისი საარჩევნო კომისიების შექმნა.

საარჩევნო ოლქების შექმნის შემდეგ (იმ შემთხვევაში, თუკი არჩევნები ერთიან საარჩევნო ოლქში ტარდება — არჩევნების დანიშვნის თაობაზე გადაწყვეტილების გამოქვეყნებიდან) იწყება კანდიდატების (კანდიდატთა სიების) წამოყენება, მათ მიერ საარჩევნო ფონდების შექმნა, ხელმოწერების შეგროვება მხარდასაცხერად. წამოყენების სტადია მთავრდება რეგისტრაციით, რომელიც

განსაზღვრავს პროცესის მონაწილეთა წრეს, რომლებიც იბრძობებიან არჩევნებში გასამარჯვებლად და რომელთა გვარებიც შეტანილი იქნება საარჩევნო ბიულეტენებში.

რეგისტრაციის შემდეგ კანდიდატს, საარჩევნო ვაერთიანებას უფლება აქვს წინასაარჩევნო აგიტაციას შეუდგეს. საარჩევნო აგიტაცია, როგორც წესი, ხმის მიცემამდე ერთი დღით ადრე მთავრდება, რათა „წყნარ ვითარებაში“ ჩატარდეს არჩევნები. ხმის მიცემის დამთავრების შემდეგ საუბნო საარჩევნო კომისიები ხმებს ითვლიან, ხოლო ზემდგომი კომისიები განსაზღვრავენ არჩევნების შედეგებს. საარჩევნო პროცესის დასკვნითი მომენტი არჩევნების შედეგების გამოქვეყნებაა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი საარჩევნო მოქმედება არჩევნების შედეგების გამოქვეყნების შემდეგაც ხორციელდება: კანდიდატების, საარჩევნო ვაერთიანებების, საარჩევნო ბლოკების მიერ ფინანსური ანგარიშების წარმოდგენა, საარჩევნო დოკუმენტაციის შესანახად გადაცემა და სხვა. მაგრამ მოცემული მოქმედებები არ არის მიმართული უშუალოდ ვინმეს არჩევისათვის და საარჩევნო პროცესის ძირითადი სტადიების მიმართ დამხმარე როლს ასრულებენ.

არჩევნების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ბარემო.

არჩევნები ყოველთვის კონკრეტულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გარემოში ხორციელდება, რომელიც მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს მის ჭეშმარიტად დემოკრატიულ ან მანიპულაციურ ხასიათს. გარემო (ისტორიული კონტექსტი) მოიცავს რიგ პარამეტრებს, რომლებიც საარჩევნო პროცესზე მის ზეგავლენას ასახავს. ასეთ პარამეტრებს განეკუთვნება:

— **საზოგადოებაში ფასეულობითი კონსენსუსის, ნდობის ატმოსფეროს არსებობა.** ვითარებისა, როდესაც პოლიტიკური პარტიები და მოქალაქეთა უდიდესი უმრავლესობა მზად არის პატივი სცეს და მიიღოს არჩევნების შედეგები. სწორედ ამიტომაც თავისუფალი არჩევნები ან საერთოდ შეუძლებელია, ანდა მანიპულირების ინსტრუმენტი ხდება ქვეყნებში, სადაც პოლიტიკური ელიტა და ძირითადი საზოგადოებრივი ჯგუფები არჩევნებში ხედავენ არა შერიგებისა და პოლიტიკური გავლენის დაბალანსების საშუალებას, არამედ თავისი ბატონობის განმტკიცებისა და მოწინააღმდეგეების მორჩილებისადმი იძულების იარაღს;

— **საზოგადოებაში ადამიანის უფლებების პატივისცემა.** საზოგადოებაში უნდა არსებობდეს პიროვნების, უმრავლესობის ნებისა

და უმცირესობის უფლებების პატივისცემის ატმოსფერო; ეს აუცილებელია იმისათვის, რომ ამომრჩევლები და კანდიდატები თავს თავისუფლად თვლიდნენ, არ იყვნენ მოქცეულნი სხვ-დასხვა სახის მუქარის ქვეშ;

— **ამომრჩეველია საარჩევნო (სამოქალაქო) განათლება.** ეს გულისხმობს არჩევნების დანიშნულებისა და პროცედურების, ძირითადი პოლიტიკური პარტიების, მათი პროგრამებისა და კანდიდატების ცოდნას, ინფორმირებულობას და ა.შ. სამოქალაქო განათლება უზრუნველყოფს გადაწყვეტილებათა შეგნებულ ხასიათსა და კომპეტენტურობას. ამის გარეშე არჩევნები წარმოადგენს არა ხალხის ნების გამოხატულებას, არამედ მასობრივი მანიპულირების იარაღს, რომელსაც პოლიტიკური ელიტა იყენებს.

— **ამომრჩეველთა რეგისტრაციის დემოკრატიული ხასიათი.** ეს პირველ რიგში ნიშნავს ნებისმიერი სახის დისკრიმინაციის — ეროვნული, რასობრივი, ქონებრივი და ა.შ. არარსებობას. დემოკრატიული ქვეყნების უმრავლესობაში ამომრჩეველთა სიების შედგენით დაკავებულია ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები, რომელთაც ავტომატურად შეაქვთ მასში ცვლილებები მოქალაქის სხვა საცხოვრებელ ადგილზე გადასვლის, სრულწლოვანების მიღწევის და სხვა შემთხვევებში. აშშ-ში არჩევნებში მონაწილეობა განიხილება მთლიანად პირადულ საქმედ და რეგისტრაციაზე ზრუნვა თავად ხმის მიმცემს ეკისრება. ამომრჩეველთა სიების სიზუსტე და სისრულე, აგრეთვე დოკუმენტების არსებობა, რომლებიც თითოეული ადამიანის იდენტიფიცირებას ახდენს, თავიდან იცილებს არჩევნების ფალსიფიკაციას (ადამიანთა ნაწილისათვის ხმების ჩამორთმევის და სხვებისათვის მრავალჯერის ხმის მიცემის შესაძლებლობის შედეგად);

— **პარტიებს რეგისტრაციისა და ურთიერთობის დემოკრატიული წესრიგი.** პარტიები მთავარი სუბიექტებია ელექტორატის აქტივობის, პოლიტიკური მონაწილეობის, მოქალაქეთა ორგანიზაციის და მობილიზაციის საქმეში. ისინი ასევე მთავარი პრეტენდენტები არიან პარლამენტისა და მთავრობის ფორმირების დროს. ყველა სტაბილურ დემოკრატიულ სახელმწიფოში პარტიებს შორის ურთიერთობის ხასიათი განსაზღვრავს არჩევნების ზოგადი ატმოსფეროს საერთო კალაპოტს. თავისუფალი არჩევნებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანია, რომ ყველა პარტიას, რომლებიც აღიარებენ დემოკრატიულ კონსტიტუციას, საშუალება უნდა ჰქონდეს გაიაროს რეგისტრაცია, წამოაყენოს კანდიდატები და მონაწილეობა მიიღოს საარჩევნო ბრძოლაში. იმისათვის რომ პარტიებმა თავი შეიკავონ კანონისა და

ეთიკური ნორმების დარღვევისაგან და ამით განამტკიცონ ნდობის ატმოსფერო, გამოიყენება პარტიათშორისი შეთანხმებების პრაქტიკა. საერთო თანხმობის გზით იღებენ პარტიების ქცევის კოდექსს, რომლის დაცვაზე კონტროლისათვის ჩვეულებრივ სპეციალური კომისიები იქმნება. ამ კომისიებში საარჩევნო პროცესის ყველა მონაწილეა წარმოდგენილი.

— **საარჩევნო პროცესის მართვის დამოუკიდებელი, მიუფლო-მელი და კომპეტენტური ორგანოების ფორმირება.** ასეთ ორგანოებს პირველ რიგში საარჩევნო კომისია მიეკუთვნება. მისი ფუნქციები მრავალფეროვანია, მაგრამ ერთნაირი არაა სხვადასხვა ქვეყნებში. ჩვეულებრივ ესაა: საარჩევნო კანონის განმარტება, არჩევნების ჩატარების წესებისა და პროცედურების განსაზღვრა, საარჩევნო უბნების ორგანიზება, კანდიდატის მხარდასაჭერად შეგროვილი ხელმოწერების ნამდვილობის შემოწმება, ამომრჩევლებისა და კანდიდატების რეგისტრაცია, წინასაარჩევნო მასალების მომზადება და აპარატის შერჩევა, რაც აუცილებელია არჩევნების ჩასატარებლად, წარმოქმნილი დავის დარეგულირება, ღონისძიებების ჩატარება მოქალაქეთა საარჩევნო განათლების ასამაღლებლად, ხმის მიცემის შედეგების შეჯამება და მათი გამოცხადება, ზოგადი კონტროლი არჩევნების პროცესზე.

საარჩევნო კომისიების წევრთა მიუკერძოებლობა და დამოუკიდებლობა უნდა უზრუნველყოს მათთვის განსაკუთრებული უფლებების (პრივილეგიების) და იმუნიტეტის მინიჭებამ, როგორც ამას ადგილი აქვს მოსამართლეების შემთხვევაში. საარჩევნო კომისიებს შეუძლიათ დიდი ზეგავლენის მოხდენა არჩევნების მიმდინარეობასა და ხასიათზე, შეიძლება აღმოჩნდნენ ფალსიფიკაციის ინსტრუმენტის როლშიც. საარჩევნო კომისიების გარდა, არჩევნების ორგანიზაციის საქმეში მნიშვნელოვან ფუნქციებს ასრულებენ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები, რომლებიც საარჩევნო კომისიებს მრავალმხრივ პრაქტიკულ დახმარებას უწევენ.

— **საჩივრების შეტანისა და განხილვის, დავის გადაწყვეტის ყველახთვის მისაწვდომი მექანიზმების არსებობა.** ასევე ეფექტიანი და დამოუკიდებელი ორგანოების არსებობა აუცილებელია საარჩევნო პროცესის ყველა მონაწილეთა, მათ შორის საარჩევნო კომისიების წევრთა მიერ საარჩევნო კანონმდებლობის დაცვის გასაკონტროლებლად. ასეთ ორგანოებს მიეკუთვნება სპეციალური (საარჩევნო ტრიბუნალები) ან საერთო სასამართლოები, აგრეთვე ზოგიერთ ქვეყანაში — საარჩევნო პროკურატურა. ასეთი პროკურატურა, მაგალითად, შეიქმნა მექსიკაში 1994 წლის საარჩევნო რეფორმის დროს ელექტო-

რატული დანაშაულებების გამოსაკვლევად. კერძოდ, სახელმწიფო მოსამსახურეთა მიერ სამსახურობრივი ქონებისა და საშუალებების, მათ შორის სატრანსპორტო საშუალებების გამოყენება გარკვეული პარტიებისა და კანდიდატების მხარდასაჭერად, თანამშრომლებზე ზეწოლისათვის მათ მიერ გარკვეული ელექტორატული გადაწყვეტილების მისაღებად და ა.შ. არჩევნებზე სასამართლო კონტროლის ეფექტიანობა გულისხმობს მკაცრ სანქციებს დარღვევებისათვის: პატიმრობას, ჯარიმებს, კანდიდატების ან პარტიების რეგისტრაციის გაუქმებას და ა.შ.

§ 2. არჩევნების დანიშვნა და საარჩევნო ინფრასტრუქტურის შექმნა

არჩევნების დანიშვნა. არჩევნების დანიშვნა, როგორც უკვე ითქვა, საარჩევნო პროცესის ცალკე სტადიად გამოიყოფა. მაგრამ, თუ ლაპარაკია მორიგ არჩევნებზე, ამ შემთხვევაში კონსტიტუციები, კანონები, ტერიტორიულ ერთეულთა სტატუტები გარკვეულ მითითებებს შეიცავს ხოლმე. ზემოთ უკვე მოვიშველიეთ აშშ-ს მაგალითი, სადაც მომავალი არჩევნების თარიღის გამოთვლა წინასწარვე ძალზედ ადვილად შეიძლება. საარჩევნო პროცესი თითქოსდა თავისთავად იწყება. მაგრამ უმრავლეს შემთხვევებში, არჩევნების ამგვარი, წინასწარ ზუსტად დადგენილი თარიღი არაა და მოითხოვს სპეციალური აქტის გამოცემას, რომელიც არჩევნების თარიღს აწესებს. აუცილებელია იმის განსაზღვრაც თუ ვის აქვს არჩევნების დანიშვნის უფლება.

მაგალითად, ჩეხეთის რესპუბლიკის 1992 წლის კონსტიტუციის მე-17 მუხლმა დაადგინა, რომ პარლამენტის ორივე პალატის არჩევნები უნდა ჩატარდეს პარლამენტის უფლებამოსილების გასვლის უკანასკნელი 30 დღის განმავლობაში. თუ ქვედა პალატა დათხოვნილ იქნა, არჩევნები ტარდება მისი დათხოვნიდან 60 დღის განმავლობაში. აქ, ამრიგად, საარჩევნო კამპანიის მაქსიმალური ხანგრძლივობაცაა განსაზღვრული. მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში ვინმემ უნდა დაადგინოს ზუსტი თარიღი. კონსტიტუციურად ეს უფლებამოსილება პრეზიდენტს ეკუთვნის.

ჩეხეთის პრეზიდენტს ირჩევენ პარლამენტის ორივე პალატის ერთობლივ სხდომაზე და ეს არჩევნები უნდა ჩატარდეს მოქმედი

პრეზიდენტის უფლებამოსილების უკანასკნელი 30 დღის განმავლობაში, ხოლო თუკი პრეზიდენტის თანამდებობა ვადაზე ადრე გათავისუფლდა, მაშინ არჩევნები იმართება გათავისუფლებიდან 30 დღის განმავლობაში. ჩეხეთის კონსტიტუციაში ამის თაობაზე მეტი არაფერი წერია. იგულისხმება, რომ არჩევნების თარიღს ნიშნავს პარლამენტი.

არჩევნების დანიშვნის ამგვარი წესი საკმაოდ ხშირად გვხვდება.

მრავალ ქვეყანაში საყოველთაო არჩევნები ტარდება მხოლოდ არასამუშაო დღეებში. მაგალითად, ავსტრიაში პარლამენტის ქვედა პალატის არჩევნები უნდა ჩატარდეს კვირას ან ნებისმიერ დასვენების დღეს. აშშ-ში, როგორც ვნახეთ, საყოველთაო არჩევნების დღე სამუშაო ბათია. ასეთი სხვაობა განპირობებულია განსხვავებული მიდგომით არჩევნების თავისუფლების პრინციპისადმი. ავსტრიის კონსტიტუციით ამ ქვეყნის მზარეებს უფლება აქვთ შემოიღონ სავალდებულო ვოტუმი და, მაშასადამე, უნდა უზრუნველყონ მაქსიმალურად კარგი პირობები ხმის უფლების რეალიზებისათვის. აშშ-ში კი ემყარებიან იმ პრინციპს, რომ არჩევნებში მონაწილეობა თავად ამომრჩევლის პირად საქმეს წარმოადგენს. ამდენად, თუკი მას მოუნდება ხმის მიცემაში მონაწილეობის მიღება, იგი ამისათვის დროს სამუშაო დღესაც გამონახავს. თუმცა, არჩევნების აუცილებელი დანიშვნა არასამუშაო დღეს გვხვდება იმ ქვეყნებშიც, სადაც ამომრჩევლებს არანაირად არ აიძულებენ არჩევნებში მონაწილეობის მიღებას.

საარჩევნო ინფრასტრუქტურის შექმნა მოიცავს ორ სტადიას: საარჩევნო ოლქების შექმნას და საარჩევნო ორგანოების ფორმირებას. საარჩევნო ოლქების შექმნა საარჩევნო პროცესის უმნიშვნელოვანესი სტადიაა.

საარჩევნო ოლქები ტერიტორიული ერთეულებია, რომლებშიც გაერთიანებულია ამომრჩევლები სახელმწიფოს წარმომადგენლობით და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებში დეპუტატების ასარჩევად. საარჩევნო ოლქები შეიძლება სპეციალურად შეიქმნას, მაგრამ არცთუ იშვიათად საარჩევნო ოლქების სახით გამოიყენება ქვეყნის არსებული პოლიტიკურ-ტერიტორიული დაყოფა. იმ შემთხვევაში, როდესაც საარჩევნო ოლქები არ იქმნება, მთელი ქვეყანა წარმოადგენს ერთიან საარჩევნო ოლქს.

საარჩევნო ოლქები — საარჩევნო ერთეულების ყველაზე გავრცელებულ სახესხვაობას წარმოადგენს. იმ შემთხვევაში თუ წარმომადგენლობითი ორგანოები ყალიბდება არა ტერიტორიული, არამედ რაიმე

სხვა პრინციპის მიხედვით, საარჩევნო ერთეულების სახით შეიძლება გამოვიდეს ამომრჩეველთა სხვა სახის გაერთიანებანი. მაგალითად, ზოგიერთ ყოფილ სოციალისტურ ქვეყანაში ასეთი გაერთიანებების სახით ხშირად გამოდიოდნენ „შრომითი კოლექტივები“.

მსოფლიო პოლიტიკური პრაქტიკის განზოგადების შედეგად ჩამოყალიბდა ცოდნის სისტემა დემოკრატიული საარჩევნო სისტემის ძირითადი ელემენტებისა და კრიტერიუმების შესახებ. ოპტიმალურადაა აღიარებული არჩევნების ორგანიზება საარჩევნო ოლქების ან ტერიტორიული პრინციპის მიხედვით. წარმომადგენლობა გვარებისაგან, ტომებისა ან საწარმოო კოლექტივებისაგან არადემოკრატიულია, რადგანაც მრავალ იერარქს (ტომის ბელადი, საწარმოს მესაკუთრე ან ხელმძღვანელი) უნარჩუნდება შესაძლებლობა განსაზღვროს წარმომადგენლობის შედეგები.

საარჩევნო ოლქები უნდა შედგებოდეს ამომრჩეველთა თანაბარი რიცხვისაგან. თუ ოლქები ჩამოყალიბდებოდა მცხოვრებთა თანაბარი რიცხვის მიხედვით, მაშინ უპირატესობას მოიპოვებდა ის ოლქები, სადაც მრავალშვილიანი მოსახლეობაა. ჩვენ დროში ასეთია სოფლის რაიონები, სადაც ნაკლებია განათლების დონე, პოლიტიკური აქტიურობა და კანდიდატების შერჩევის შესაძლებლობები.

საარჩევნო ოლქებად ტერიტორიის დაყოფის წესს ძალზედ დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც ამაზე შეიძლება დამოკიდებული აღმოჩნდეს არჩევნების შედეგები. ამიტომ, ჩვეულებრივ, ამ წესს ადგენს კანონი, ზოგჯერ კი მისი ძირითადი პრინციპები კონსტიტუციაშიც შეაქვთ.

მაგალითად, ბელგიის 1831 წ. კონსტიტუციის თანახმად, ყოველი საარჩევნო ოლქიდან პარლამენტის წარმომადგენელთა პალატაში დეპუტატთა არჩევა ხდება მისი მოსახლეობის პროპორციულად. ამისათვის ქვეყნის ამომრჩეველთა საერთო რაოდენობა იყოფა 212-ზე (ადგილების საერთო რაოდენობა ქვედა პალატაში), რითაც განისაზღვრება ეროვნული გამყოფი, შემდეგ კი ამ უკანასკნელის საშუალებით დგინდება, თუ რამდენი პარლამენტარი უნდა აირჩიონ თითოეული ოლქიდან. ადგილების გადანაწილება ხდება ყოველ 10 წელიწადში მოსახლეობის აღწერასთან ერთად. აღწერის შედეგები ქვეყნდება 6 თვის განმავლობაში, ხოლო კიდევ სამი თვის განმავლობაში უნდა განისაზღვროს საარჩევნო ოლქებს შორის ადგილების ახალი გადანაწილება. ამასთან ახალი გადანაწილება დასაშვებია მხოლოდ მომავალი საყოველთაო არჩევნებისათვის (ანუ ნაწი-

ლობრივი არჩევნები ტარდება ძველი საარჩევნო ოლქების მიხედვით). საარჩევნო ოლქების რაოდენობასა და საზღვრებს განსაზღვრავს კანონი, რომელმაც საარჩევნო კამპანიის დროს ამომრჩევლებისათვის უნდა უზრუნველყოს აუცილებელი პირობების თანასწორობა.

დიდი ბრიტანეთში საარჩევნო ოლქების საზღვრები გადაისინჯება ყოველ 15 წელიწადში. შესაბამის წინადადებებს შეიმუშავებს კომისია, რომელსაც სათავეში უდგას თემთა პალატის თავმჯდომარე. ამასთან გათვალისწინებული უნდა იყოს ტერიტორიული ერთეულების საზღვრები და ოლქები „შედარებადი უნდა იყოს დემოგრაფიული თვალსაზრისით“.

იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი დეპუტატი აირჩევა მოცემულ საარჩევნო ოლქში, საარჩევნო ოლქებია:

1. ერთმანდატიანი (უნინომინალური) საარჩევნო ოლქი — აირჩევა ერთი დეპუტატი. ერთმანდატიანი ოლქები დამახასიათებელია მაჟორიტარული სისტემის მქონე ქვეყნებისათვის (აშშ, დიდი ბრიტანეთი, კანადა, ინდოეთი და სხვა)

2. მრავალმანდატიანი (პოლინომინალური) საარჩევნო ოლქი — იქიდან აირჩევა რამდენიმე დეპუტატი. ასეთი ოლქები ახასიათებს პროპორციულ საარჩევნო სისტემას (ფინეთი, შვეცია, პოლანდია, ნორვეგია);

3. ერთიანი ოლქი — ესაა ოლქის იშვიათი სახეობა, როდესაც იგი ქვეყნის საზღვრებს ემთხვევა. ერთიან ოლქში ერთბაშად ყველა დეპუტატი აირჩევა. ერთიანი ოლქი ჩვეულებრივ გამოიყენება ორ შემთხვევაში: პროპორციული საარჩევნო სისტემის და შედარებით პატარა ქვეყნის პირობებში. ასეთი ქვეყნების რიცხვს მიეკუთვნება ისრაელი, სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა, გაბონი, მალავი. ერთიანი ოლქის მიხედვით ტარდება სენატის არჩევნები ურუგვაიში და ა.შ.

პრინციპში, საარჩევნო ოლქები ისე უნდა გამოიჭრას, რომ უზრუნველყოს ამომრჩეველთა ხმების „თანაბარი წონა“. ეს ნიშნავს, რომ ერთმანდატიანი საარჩევნო ოლქები ისე იქმნება, რომ თითოეულ მათგანში მოსახლეობის რაოდენობა დაახლოებით თანაბარი იყოს. მაგრამ იმის გამო, რომ მოსახლეობის თანასწორობის პირობებში, შესაძლოა, ამომრჩეველთა რაოდენობა მკვეთრად განსხვავდებოდეს, ამიტომ ზოგჯერ წარმომადგენლობის ნორმის სახით იღებენ ამომრჩეველთა რაოდენობას. მაგრამ ამ გზას მაინც იშვიათად მიმართავენ: დეპუტატი წარმოადგენს არა მარტო თავის ამომრჩევლებს, არამედ თავისი საარჩევნო ოლქის მთელ მოსახლეობას.

რაც შეეხება მრავალმანდატიან საარჩევნო ოლქებს, თუ თითოეულ მათგანში მანდატების რაოდენობა თანაბარია, მაშინ ასეთი

ოლქებიც მოსახლეობის რაოდენობის თვალსაზრისით დაახლოებით თანაბარი უნდა იყოს. ჩვეულებრივ, მრავალმანდატიან ოლქებში მანდატების რაოდენობა განსხვავებულია — იმის მიხედვით, თუ რამდენს შეადგენს თითოეული მათგანის მოსახლეობა.

ზოგჯერ გვხვდება შემთხვევები, როდესაც წარმომადგენლობის ერთიანი ნორმა შეგნებულად მახინჯდება. თუ ოლქები ერთმანდატიანია, ზოგი შეიძლება სხვებზე გაცილებით დიდი აღმოჩნდეს. ეს შესაბამისად ზრდის პატარა ოლქების ამომრჩევლების ხმების „წონას“ და ამცირებს დიდი ოლქებისას. როგორც უკვე ითქვა, ამ მეთოდს „საარჩევნო გეომეტრია“ ანუ „გერმენდერინგი“ ეწოდება.

თანამედროვე მსოფლიო პრაქტიკაში დამკვიდრდა საარჩევნო ოლქების ჩამოყალიბების შემდეგი უნივერსალური სტანდარტები:

- საარჩევნო ოლქები დაახლოებით ერთმანეთის ტოლი უნდა იყოს იქ მცხოვრებ ამომრჩეველთა რაოდენობის მიხედვით (ჩვეულებრივ დაიშვება 10—15%-იანი გადახრა; ყველაზე დიდ სხვაობას დასაშვებად მიიჩნევენ გერმანიის კანონმდებლობა — 33,3%-ს);

- საარჩევნო ოლქი უნდა წარმოადგენდეს ერთიან მთლიან ტერიტორიას;

- საარჩევნო ოლქები უნდა შექმნას პროვინციების (მტატების, მიწების) ფარგლებში (ე.ი. დაუშვებელია, რომ ოლქის ერთი ნაწილი იყოს ერთ ადმინისტრაციულ ერთეულში, მეორე ნაწილი კი სხვა ადმინისტრაციულ ერთეულში).

- ყოველ პროვინციაში ოლქების რაოდენობა მისი მოსახლეობის პროპორციული უნდა იყოს.

იმისათვის, რომ ოლქები არ ჩამოაყალიბონ ამა თუ იმ პარტიის მომხრეებმა (რითაც ბოროტად ისარგებლებენ), ამ საქმის ორგანიზება ევალებათ პარტიისაგან დამოუკიდებელ ორგანოებს (სპეციალურ კომისიებს, მეფეს და ა.შ.).

ჩვეულებრივ, შექმნილი ოლქები უცვლელად ფუნქციონირებს რამდენიმე არჩევნების განმავლობაში, მაგრამ ოლქების საზღვრები დადგენილ ვადებში უნდა პერიოდულად გადაისინჯოს (აშშ-ში და ბელგიაში — 10 წელიწადში ერთხელ, გერმანიაში — 15 წელიწადში ერთხელ). ეს კეთდება შემდეგი მოსაზრებებიდან გამომდინარე:

— დეპუტატი რომ არ „მიეზარდოს“ საარჩევნო ოლქს. შესაძლებელია, რომ ერთსა და იმავე დეპუტატს მუდმივად ირჩევდნენ ამა თუ იმ ოლქში და მან შეიძლება შექმნას ისეთი სისტემა, რომელიც სხვა კანდიდატების ბლოკირებას მოახდენს;

— გასათვალისწინებელია მოსახლეობის რაოდენობაში მომხდარი ცვლილებები. ზოგიერთ ოლქში მოსახლეობა სხვა ოლქებთან შედარებით შეიძლება უფრო მეტად გაიზარდოს.

მას შემდეგ რაც შეიქმნება საარჩევნო ოლქები, ისინი იყოფა უფრო მცირე ერთეულებად — საარჩევნო უბნებად. ისინი ჩვეულებრივ მოიცავენ ქალაქის მიკრორაიონის ან სოფლად რამდენიმე დასახლებული პუნქტის ტერიტორიას. საარჩევნო უბანს აქვს ხმის მიცემის საერთო ადგილი მის ტერიტორიაზე მცხოვრები ამომრჩევლებისათვის. საარჩევნო უბანი საარჩევნო ინფრასტრუქტურის პირველად რგოლს წარმოადგენს. **საარჩევნო უბანი** ტერიტორიული ერთეულია, რომელსაც ემსახურება ხმის მისაცემი ერთი პუნქტი. როგორც წესი, ასეთი პუნქტები ეწყობა სკოლებში; სპორტულ დარბაზებში და სხვა საზოგადოებრივ ადგილებში. ეს ბუნებრივად ჩამოყალიბებული ტრადიციაა.

§ 3. საარჩევნო ორგანოები და ამომრჩეველთა რეგისტრაცია

საარჩევნო ორგანოების სახეები. არჩევნების მომზადებასა და ჩატარებას უშუალოდ ახორციელებს საარჩევნო ორგანოები. არსებობს საარჩევნო ორგანოების სამი სახე:

- ორგანოები, რომლებიც სპეციალურად არჩევნებისათვის იქმნება;
- ორგანოები, რომლებიც მუდმივად ფუნქციონირებს (ჩვეულებრივ, ესაა ცენტრალური საარჩევნო კომისია);
- ორგანოები, რომელთაც არჩევნების ორგანიზება და ჩატარება თანამდებობრივად ევალებათ (მაგალითად, ბელგიაში ეს მოსამართლეებს ევალებათ).

საარჩევნო ორგანოებს (კომისიებს, ბიუროებს, პრეზიდიუმებს და ა.შ.) მთელი საარჩევნო პროცესის ორგანიზაციული ხელმძღვანელობა ეკისრება. მსოფლიო პრაქტიკაში არჩევნების ორგანიზაციის ყველაზე გავრცელებულ ორგანოს საარჩევნო კომისია წარმოადგენს. კომისია შეიძლება იყოს:

— ტერიტორიული, ცენტრალურის ჩათვლით, რომლის სისტემაც ემყარება სახელმწიფოს პოლიტიკურ-ტერიტორიულ მოწყობას;

— საოლქო, რომელიც მოქმედებს საარჩევნო ოლქებში იმ შემთხვევებში, თუ საარჩევნო ოლქები არ ემთხვევა პოლიტიკურ-ტერიტორიულ ერთეულებს;

— საუბნო, რომელიც მოქმედებს საარჩევნო უბნებში.

საუბნო საარჩევნო ორგანოები ჩვეულებრივ უზრუნველყოფს ამომრჩეველთა რეგისტრაციას, ანდა ახდენს საარჩევნო სიების კორექტირებას, ორგანიზებას უწევს ხმის მიცემას და განსაზღვრავს მის შედეგებს საარჩევნო უბნის მიხედვით. საოლქო საარჩევნო ორგანოები აღრიცხავს წამოყენებულ კანდიდატებს, უზრუნველყოფს წინასაარჩევნო კამპანიის ნორმალურ მსვლელობას და განსაზღვრავს არჩევნების შედეგებს საარჩევნო ოლქში. ტერიტორიული საარჩევნო ორგანოები, საოლქო ორგანოების არსებობის შემთხვევაში, განაზოგადებს და აქვეყნებს არჩევნების შედეგებს შესაბამისი ტერიტორიის მიხედვით, ხოლო საოლქო საარჩევნო ორგანოების არარსებობის შემთხვევაში ასრულებს მათ ფუნქციებსაც.

როგორც წესი, საარჩევნო ორგანოების ხელმძღვანელობა ან მთელი შემადგენლობა სახელმწიფო აპარატის გარკვეული თანამდებობის პირებისაგან კომპლექტდება. საარჩევნო კომისიების წევრები, როგორც წესი, უმადლესი იურიდიული განათლების მქონე პირები არიან. ჩვეულებრივ, ცენტრალური საარჩევნო კომისიის თავჯდომარესა და წევრებს პარლამენტი (ან პრეზიდენტი) ნიშნავს და ისინი მუდმივად მუშაობენ.

ამომრჩეველთა რეგისტრაცია. ამომრჩეველთა რეგისტრაცია აუცილებელი პირობაა ამომრჩევლის მიერ თავისი ხმის უფლების განსახორციელებლად, რაც ნიშნავს იმას, რომ ამომრჩევლის ვინაობა ამომრჩეველთა სიაში შეაქეთ. მხოლოდ ამ საფუძველზე ხდება მისი დაშვება ხმის მისაცემად.

ამომრჩეველთა რეგისტრაციის დანიშნულებაა — არჩევნებამდე დაადგინოს ხმის უფლების მქონე პირის ვინაობა ისე, რომ მხოლოდ ამ ადამიანს შეეძლოს საარჩევნო ბიულეტენის მიღება. რეგისტრაცია ხორციელდება როგორც საარჩევნო უბნების ტერიტორიაზე, ისე მთლიანად ქვეყანაში. ამომრჩეველთა რეგისტრაციის მიზნებია:

- ზუსტად განსაზღვროს ამომრჩეველთა რაოდენობა მთლიანად ქვეყანაში და ცალკეულ ოლქებში, რათა შესაძლებელი იყოს ხმების დათვლა და კვორუმის განსაზღვრა;

- ამომრჩეველთა რაოდენობის მონაცემების საფუძველზე იბეჭდება ბიულეტენების გარკვეული რაოდენობა, რომლებიც ოლქებსა და უბნებში ვრცელდება;

- ამომრჩეველთა სიაში შესულ მოქალაქეს უფლება აქვს მიიღოს ბიულეტენი საარჩევნო უბანში და მონაწილეობა მიიღოს კენჭისყრაში.

იმისდა მიხედვით, თუ ვის ეკისრება რეგისტრაციის ტვირთი, ეს ითვლება საჯარო (სავალდებულო) ან პირად (ნებაყოფლობით) საქმედ.

პირველ სისტემას შეიძლება ჰქონდეს ორი სახესხვაობა. ერთი მათგანი გამოიყენება გერმანიაში, შვეციაში, შვეიცარიაში, სადაც ხდება მოსახლეობისა და მისი გადაადგილების აღრიცხვა, ხოლო საჯარო ხელისუფლებამ იცის მის გამგებლობაში მცხოვრები მოსახლეობის შემადგენლობის შესახებ.

დიდ ბრიტანეთსა და კანადაში, სადაც არ არსებობს მოსახლეობის მიგრაციის მკაცრი რეგისტრაცია, გამოიყენება სხვა მეთოდი. კანადაში ამომრჩეველთა სიას ადგენენ ყოველი არჩევნების წინ, ოფიციალური თანამდებობის პირის მიერ საცხოვრებელი ბინების შემოვლის გზით. დიდ ბრიტანეთში ამომრჩეველთა სიების შედგენა ყოველწლიურად ხდება და სიები 15 თებერვალს იხურება. ამის შემდეგ მისთვის ხელის ხლება არ შეიძლება. იმ პირებს, რომელთაც საცხოვრებელი ადგილი შეიცვალეს სიების დახურვის შემდეგ ხმის მიცემა შეუძლიათ მხოლოდ თავისი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით.

მეორე სისტემის მიხედვით, ამომრჩეველი თავად მიდის საბუთებით შესაბამის დაწესებულებაში და რეგისტრირდება არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად. ასეთი სისტემა დადგენილია აშშ-ში, საფრანგეთში (ფრანგი ამომრჩეველი კანონით ვალდებულია დარეგისტრირდეს, მაგრამ ამ მოთხოვნის შეუსრულებლობა არ ისჯება). ამ სისტემის გამოყენებას შედეგად ის მოსდევს, რომ მრავალი ამომრჩეველი რეგისტრაციის გარეშე რჩება და იურიდიული საარჩევნო კორპუსი ზოგჯერ იმაზე გაცილებით უფრო ვიწროა, ვიდრე ეს კანონითაა გათვალისწინებული.

არასავალდებულო რეგისტრაციის სისტემას აქვს ორი სახესხვაობა: მულტივი რეგისტრაცია და პერიოდული. მულტივი რეგისტრაცია არსებობს აშშ-ის შტატების უმრავლესობაში. სიაში ერთხელ შეტანილი ამომრჩეველი იქ მთელი ცხოვრების მანძილზე რჩება — გარდაცვალებამდე, ანდა სანამ საცხოვრებლად სხვაგან არ გადავა.

პერიოდული რეგისტრაციის სისტემის დროს ძველი სიები დროდადრო ნადგურდება და მათ ნაცვლად ახლები ღვება. განახლების პერიოდები შეიძლება სხვადასხვა იყოს — 2, 4, 6 წელი, ზოგჯერ 12 წელიც. დადგენილი დროითი შუალედის გასვლის შემდეგ ამომრჩეველმა ხელახლა უნდა გაიაროს რეგისტრაცია.

ამომრჩეველთა სიები. ამომრჩეველთა სიისადმი დამოკიდებულება განსხვავებულია. საფრანგეთში ამომრჩეველთა სია ქვეყნდება, ხოლო ყოველ ამომრჩეველს ეძლევა საარჩევნო ბარათი, რომელსაც იგი ხმის მიცემის დროს წარადგენს და აღნიშვნა უკეთდება. ესპანეთში კი აკრძალულია რაიმე ინფორმაციის გაცემა ამომრჩეველთა სიაში შეტანილ ამომრჩევლებზე, გარდა სასამართლო ორგანოების მოთხოვნისა. კანდიდატებს რეგისტრაციის დღეს ეძლევათ იმ საარჩევნო ოლქის ამომრჩეველთა სია, სადაც ისინი იყრიან კენჭს. თავად ამომრჩეველს კი ეძლევა საარჩევნო ბარათი. მასში შეტანილია ის მონაცემები, რაც ამ პიროვნების შესახებ დაფიქსირებულია ამომრჩეველთა სიაში.

მოქალაქეებისათვის ყველაზე მოსახერხებელია ცვალებადი სიები, ანუ სიები, რომელთაც ყოველი არჩევნების წინ ადგენენ. ამომრჩევლებს არანაირი პრობლემები არ ექმნებათ. ისინი დარწმუნებულნი არიან, რომ ყოველი არჩევნების წინ მათთან მივლენ შესაბამისი ჩინოვნიკები, დააფიქსირებენ მას და შემდეგ გამოუგზავნიან უწყებას არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად. ეს სისტემა სამართლიანად ითვლება რეგისტრაციის ყველაზე მოხერხებულ და დემოკრატიულ სისტემად.

ზოგიერთ ქვეყანაში ამომრჩევლებს ეძლევათ სპეციალური ბარათი ან საარჩევნო მოწმობა. ბიულეტენის გაცემის შემდეგ იქ სვამენ შტამპს იმის აღსანიშნავად, რომ ამომრჩეველმა უკვე მისცა ხმა.

ამომრჩეველთა რეგისტრაცია შეიძლება იყოს:

- სავალდებულო (ამომრჩეველთა სიის შედგენა ამა თუ იმ სახელმწიფო ორგანოს ევალება) — შვედეთი, გერმანია, შვეიცარია და ა.შ.;

- ფიქსირებული (სიები დგება ერთი წლით ადრე, რის შემდეგაც მასში არჩევნებამდე ცვლილებების შეტანა არ შეიძლება) — დიდი ბრიტანეთი, კანადა;

- ნებაყოფლობითი — ამომრჩეველი თავად უნდა მივიდეს შესაბამის ორგანოში და დარეგისტრირდეს.

§ 4. კანდიდატების წამოყენება და საარჩევნო კამპანია

მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარებისა და არჩევნების ვადების ოფიციალურად დანიშვნის შემდეგ იწყება საარჩევნო კამპანია. თავად ეს ტერმინი გამოიყენება როგორც მთელი სახელმწიფოს, ისე

ცალკეული პარტიებისა და კანდიდატების მიმართ. პირველ შემთხვევაში საარჩევნო კამპანია ორგანიზაციული, პოლიტიკური, საინფორმაციო-პროპაგანდისტული და სააგიტაციო ღონისძიებათა ერთობლიობაა სახელმწიფოში საარჩევნო პროცესის უშუალოდ უზრუნველყოფის მიზნით, მეორე შემთხვევაში — ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც მიმართულია კონკრეტული კანდიდატის ან პარტიის მიერ წარმატების მოსაპოვებლად.

კანდიდატების წამოყენების პროცედურა. საარჩევნო კამპანიის პირველი ნაბიჯია კანდიდატების ან პარტიების წამოყენება. ესაა საარჩევნო პროცესის მნიშვნელოვანი სტადია — განისაზღვრება იმ კანდიდატთა წრე, საიდანაც აირჩევა თანამდებობის პირები.

ჩვეულებრივ, შესაძლო კანდიდატების შესახებ ცნობილია არჩევნების გამოცხადებამდე დიდი ხნით ადრე (განსაკუთრებით ეს ითქმის საპრეზიდენტო არჩევნების მიმართ), მაგრამ კანდიდატების ოფიციალური წამოყენება და მათი რეგისტრაცია იწყება იმ დღიდან, რაც მითითებულია არჩევნების დანიშვნის აქტში ან საარჩევნო კანონში. კანდიდატის რეგისტრაციის შემდეგ მას ნება ეძლევა გასწიოს წინასაარჩევნო აგიტაცია, მიიღოს ფინანსური მხარდაჭერა, მათ შორის სახელმწიფოს მხრიდანაც.

კანდიდატებად აყენებენ პირებს, რომლებსაც პასიური საარჩევნო უფლება აქვთ, იმ მოთხოვნების შესაბამისად, რაც გათვალისწინებულია მოცემული თანამდებობისათვის ან დეპუტატის მანდატისათვის.

არსებობს კანდიდატების წამოყენების შემდეგი ხერხები:

- თვითწამოყენება,
- ამომრჩეველთა ჯგუფის მიერ წამოყენება,
- პოლიტიკური პარტიების ან სხვა ორგანიზაციების მიერ წამოყენება.

ზოგჯერ ხდება ამ ხერხების შეხამება.

მრავალ ქვეყანაში დადგენილი წესის მიხედვით, წამოყენებულმა კანდიდატმა უნდა აჩვენოს, რომ გარკვეული საზოგადოებრივი მხარდაჭერა გააჩნია. ეს აუცილებელია, რათა თავიდან ავიცილოთ მრავალი შემთხვევითი კანდიდატის გამოჩენა, რომელთაც არავინ იცნობს და რომლებიც საკუთარი თავის გარდა არავის წარმოადგენენ.

კანდიდატთა სიმრავლის პირობებში შეიძლება ისიც მოხდეს, რომ არჩევისათვის საკმარისი აღმოჩნდეს სულ რამდენიმე პროცენტი. მაგალითად, თუკი ერთმანდატიან საარჩევნო ოლქში კენჭს იყრის სამ ათეულზე მეტი კანდიდატი, მაშინ თითოეულზე საშუალოდ ხმების

3% მოდის. ეს ნიშნავს, რომ შესაძლებელია ხმების 3,5% საკმარისი აღმოჩნდეს გამარჯვებისათვის.

ზოგიერთ ქვეყანაში „საარჩევნო ჭყლეტის“ თავიდან ასაცილებლად კანონით იზღუდება იმ კანდიდატების რაოდენობა, რომლებიც კენჭს იყრიან რომელიმე საარჩევნო ოლქში. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში მათი რიცხვი ხუთს არ უნდა აღემატებოდეს. ვარდა ამისა, ყოველ კანდიდატს შეაქვს საკმაოდ დიდი ფულადი საწინდარი. თუ კანდიდატი ვერ მოაგროვებს არჩევნებში მონაწილეთა ხმების მინიმუმ 5%-ს, მას ეს ფული არ დაუბრუნდება.

არსებობს კანდიდატების წამოყენებისა და რეგისტრაციის სხვადასხვა წესები:

— კანდიდატების წამოყენებას ახორციელებენ პარტიები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები პეტიციების გზით. რიგ ქვეყნებში პეტიციები ხელმოწერილი უნდა იყოს ამომრჩეველთა გარკვეული რაოდენობის მიერ. მაგალითად, შვეიცარიაში საჭიროა 15 ამომრჩევლის ხელმოწერა.

— თავად კანდიდატის მიერ განცხადების წარმოდგენით, რომელსაც რიგ ქვეყნებში ამომრჩეველთა გარკვეულმა რაოდენობამაც უნდა მოაწეროს ხელი. ინგლისში ამისათვის საკმარისია 10 ხელმოწერა, გერმანიაში — 200 ხელმოწერა. ზოგჯერ აუცილებელია სარეგისტრაციო შენატანის ან ფულადი საწინდარის შეტანაც.

— კანდიდატების ავტომატური რეგისტრაცია, თუკი მათ უკვე უკავიათ მომავალ არჩევნებში სადავო პოსტი.

— კანდიდატების წამოყენება ხდება იმავე წესით, როგორცაა დეპუტატების არჩევა. ასეთ პროცედურას ეწოდება პრაიმერიზი ანუ პირველადი არჩევნები. პირველადი არჩევნების გზით შეიძლება განისაზღვროს ყველაზე პოპულარული კანდიდატები, რომლებიც შემდგომ გამოვლენ საერთო არჩევნებშიც. პრაიმერიზის სისტემა ფართოდაა გავრცელებული აშშ-ში. აქ კანდიდატების წამოყენება ხდება პარტიულ კრებებზე, ფარული ხმის მიცემის გზით, შემდეგ კი შტატებში არჩეული ამრჩევები ხმას აძლევენ პრეზიდენტობის წინასწარ გამოცხადებულ კანდიდატებს რესპუბლიკური ან დემოკრატიული პარტიიდან.

ყველაზე გავრცელებულია კანდიდატების წამოყენება პარტიების, საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისა და მოძრაობების, მოქალაქეთა ჯგუფების მიერ, რომელთაც გარკვეული რაოდენობის ხელმოწერები მოაგროვებს მათ მხარდასაჭერად. ხელმოწერათა რაოდენობა, რაც აუცილებელია კანდიდატის რეგისტრაციისათვის, დამოკიდებულია არჩევნების დონეზე (საპრეზიდენტო, საპარლამენტო, რეგიონული და

ა.შ.), აგრეთვე ქვეყნის საარჩევნო კანონის თავისებურებებზე. ზოგ ქვეყანაში საჭიროა მილიონი და მეტი ხელმოწერის მოგროვება, სხვაგან კი, მაგალითად დიდ ბრიტანეთში, კანდიდატის სახით დარეგისტრირებისათვის საკმარისია პირადი განცხადება, რამდენიმე ამომრჩევლის ხელმოწერით.

ხელმოწერათა დიდი რაოდენობა, აგრეთვე მათი შეკრების მოკლე ვადა სერიოზული დაბრკოლებაა პრეტენდენტებისათვის, რომლებიც მოსახლეობის ღარიბ ფენებს წარმოადგენენ და არა აქვთ დიდი ფინანსური, საინფორმაციო (მასმედია) და ორგანიზაციული (პარტიების ან სხვა ორგანიზაციების მხარდაჭერა) რესურსები. ამიტომ არჩევნების დემოკრატიზმის უზრუნველსაყოფად კანდიდატების წამოყენების პროცედურა არ უნდა იყოს უაღრესად რთული და ძვირი და იმავედროულად უნდა იცავდეს საარჩევნო კომისიას ისეთი პრეტენდენტებისაგან, რომლებიც მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი მხარდაჭერით არ სარგებლობენ. დეპუტატობის პრეტენდენტთა ძალზედ დიდმა რიცხვმა შეიძლება გააძნელოს არჩევნების ჩატარება, მოახდინოს ამომრჩეველთა დეზორიენტირება და სახელმწიფოს მხრიდან დიდ ფინანსურ დანახარჯებს მოითხოვს.

თავისუფალი არჩევნების საერთაშორისო აღიარებული ნორმები დასაშვებად მიიჩნევს კანდიდატებისათვის შეზღუდვების დაწესებას მხოლოდ მოქალაქეობის, ასაკის, ქვეყანაში ცხოვრების ვადის, სისხლის სამართლის დანაშაულისათვის ნასამართლობის, ფიზიკური და ფსიქიკური არასრულფასოვნებისათვის.

განასხვავებენ კანდიდატების წამოყენების ფორმალურ და ფაქტობრივ წესებს. მაგალითად, დიდი ბრიტანეთის კანონმდებლობის მიხედვით, კანდიდატი თავის კანდიდატურას დამოუკიდებლად აყენებს და მას 10 ამომრჩევლის ხელმოწერა სჭირდება. მაგრამ ფაქტობრივად დიდი ბრიტანეთის პარლამენტში კანდიდატების წამოყენება პოლიტიკური პარტიების მიერ ხდება. ისინი ყოველ საარჩევნო ოლქში ახდენენ თავიანთი კანდიდატების სანქცირებას და რეგისტრირებას. ამიტომ ერთი მხრივ რიგ ქვეყნებში მიმდინარეობს პარტიის მიერ კანდიდატების წამოყენება, მეორე მხრივ კანდიდატს თავად შეაქვს განცხადება კანდიდატად რეგისტრირების თაობაზე ამომრჩეველთა საჭირო რაოდენობის ხელმოწერების დართვით. მაგრამ თუკი მას პარტია არ უჭერს მხარს, იგი რეგისტრირებული იქნება როგორც უპარტიო კანდიდატი.

ზოგიერთ ქვეყანაში პარტიული კანდიდატები შეირჩევა ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციების მიერ. ამ მიზნით იწვევენ

პარტიულ კრებებს, კონფერენციებს და ყრილობებსაც კი. შეიძლება ეს პროცედურა გარკვეულწილად ფორმალურ ხასიათსაც ატარებდეს, მაგრამ ამის გარეშე იგი საარჩევნო ბიულეტენში ვერ მოხვდება პარტიული კანდიდატის სტატუსით.

საარჩევნო საწინდარი. როგორც უკვე ითქვა, რიგ ქვეყნებში კანდიდატებისათვის წესდება საარჩევნო საწინდარი (გირათ) — ესაა თანხის განსაზღვრული რაოდენობა, რომელიც მომავალ კანდიდატს შეაქვს ბანკში გარკვეულ ანგარიშზე და საარჩევნო ორგანოში უნდა მიიტანოს შესაბამისი ცნობა. საარჩევნო საწინდარი XIX საუკუნეში ქონებრივი ცენზის სახესხვაობა იყო. დღეისათვის ეს უფრო კანდიდატების პასუხისმგებლობის ზრდას უწყობს ხელს. იმ ქვეყნებში, სადაც ადვილია კანდიდატის რეგისტრირება, შესაძლებელია არჩევნებისადმი არასერიოზული დამოკიდებულების გამოვლენის შემთხვევებიც. მაგალითად, 10-15 ხელმოწერის შეგროვება ვიდაცამ შეიძლება „გართობის მიზნითაც“ სცადოს. საარჩევნო საწინდარი აქ კანდიდატის განზრახვის სერიოზულობის შემოწმებაა.

1975 წლიდან საარჩევნო საწინდარი დიდ ბრიტანეთში 500 გირვანქა სტერლინგს შეადგენს, კანადაში — 200 კანადურ დოლარს. იაპონიის პარლამენტის ქვედა პალატისათვის ეს თანხა 1 მლნ იენია. თავლები ან თავად კანდიდატმა უნდა შეიტანოს, ან მისმა მხარდამჭერმა პარტიამ.

საარჩევნო საწინდარი არსებობს ინდოეთში, საფრანგეთში, ტაილანდში, ირლანდიაში და სხვა ქვეყნებში. ზოგიერთი ქვეყნისთვის (აშშ, გერმანია და სხვა) კი ამგვარი ნორმა სრულიად უცნობია. ეს აიხსნება იმით, რომ ამ ქვეყნებში ჩამოყალიბდა არჩევნებისადმი სერიოზული დამოკიდებულების ტრადიცია და გარდა ამისა, არჩევნები იქ იმდენად ძვირად ღირებული სიამოვნებაა, კანდიდატის წამოყენება იმდენად გართულებულია, რომ ფულადი საწინდარის საჭიროება არ არსებობს.

რა ბედი ეწევა საწინდარში შეტანილ ფულს? ქვეყნების უმრავლესობაში, თუკი კანდიდატი მოახერხებს ხმების გარკვეული მინიმუმის მოგროვებას (ვთქვათ 5%-ს), მას ეს თანხა უკან უბრუნდება. დიდ ბრიტანეთში ამისათვის საჭიროა ხმების 12,5%-ის მოგროვება.

მომხრეობა, როგელთან უნდა აკმაყოფილება კანდიდატი. რეგისტრაციისათვის კანდიდატი უნდა პასუხობდეს არჩევითობის პრინციპებს (იყოს მოცემული სახელმწიფოს მოქალაქე,

იყოს გარკვეული ასაკის, რაიმე მიზეზის გამო არ იყოს უფლებებით შეზღუდული) და არ ეკავოს ისეთი თანამდებობა, რაც შეუთავსებელია არჩევითი ორგანოს წევრობასთან

ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს სხვა სახის მოთხოვნებიც, რომელთაც კანდიდატი უნდა აკმაყოფილებდეს. მაგალითად, ზოგიერთ ქვეყანაში კანდიდატი აუცილებლად ნამსახურევი უნდა იყოს არმიაში (კვიპროსი, საფრანგეთი, თურქეთი). დიდ ბრიტანეთში პარლამენტარობის კანდიდატი ან უნდა ცხოვრობდეს იმ ოლქში, სადაც კენჭს იყრის, ან იქ მუშაობდეს, ან ადგილობრივ გადასახადებს იხდიდეს. ზოგიერთ ქვეყანაში არის რელიგიურ კუთვნილებასთან დაკავშირებული შეზღუდვები. მაგალითად, ალჟირის პრეზიდენტობის კანდიდატმა სპეციალური ვალდებულება უნდა აიღოს სახელმწიფო რელიგიის — ისლამის პატივისცემისა და მასზე მზრუნველობის შესახებ.

განსაკუთრებული მოთხოვნები არსებობს ქვეყნის უმაღლეს თანამდებობაზე — პრეზიდენტის პოსტზე ასარჩევად წამოყენებული კანდიდატისათვის. მაგალითად, საფრანგეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტობის კანდიდატის განცხადებას ხელი უნდა მოაწეროს არა ნაკლებ 500 თანამდებობის პირმა: მათ შორის უნდა იყვნენ პარლამენტის და ეკონომიკური საბჭოს წევრები, მუნიციპალური საბჭოების წევრები. ეს პირები უნდა წარმოადგენდნენ, სულ მცირე, 30 დეპარტამენტს ან ზღვისიქითა ტერიტორიას. გარდა ამისა, დეპუტატმა უნდა შეიტანოს საწინდარი — 10 ათასი ფრანკის ეკვივალენტი.

აშშ-ში ოფიციალური კანდიდატი პრეზიდენტის თანამდებობაზე შეიძლება იყოს პიროვნება, რომელიც წამოაყენა რესპუბლიკური ან დემოკრატიული პარტიის ეროვნულმა ყრილობამ. არის მეორე ვარიანტიც — საჭირო ხმების გარკვეული მინიმალური რაოდენობის მფარვეება ყველა 50 შტატში.

კანდიდატების წამოყენების სტადია უმუალოდ განაპირობებს ელექტორატული არჩევანის შესაძლებლობებსა და დიაპაზონს. ისტორიამ, მათ შორის პოსტსაბჭოური პერიოდის ისტორიამაც მრავალი მაგალითი იცის იმისა, რომ ხდებოდა არასასურველი კანდიდატების დაბლოკვა ჯერ კიდევ წამოყენების სტადიაზე, საარჩევნო სიებში კი ტოვებდნენ „თავის ხალხს“. ასეთ შემთხვევაში იქმნება არჩევანის ილუზია, ხოლო ხალხის ნების გამოხატვა ფარსად იქცევა.

პირი, რომელიც აუცილებელ პირობებს დებულობს, დააკმაყოფილებს კანდიდატის ოფიციალურ სტატუსს ან შესაბამისი საარჩევნო ოლქის მიერ რეგისტრაციის მომენტიდან ან კანდიდატურის დასახელების მომენტიდან.

მრავალ ქვეყანაში კანონი უფლებას არ იძლევა, რომ ერთ ადგილზე მხოლოდ ერთი კანდიდატი იყრიდეს კენჭს: ამ შემთხვევაში არ არსებობს არჩევანი. კანდიდატების წამოყენების ვადა შეიძლება გააგრძელოს საარჩევნო კომისიამ. დიდ ბრიტანეთში, ინდოეთსა და სხვა ქვეყნებში შესაძლებელია ერთი კანდიდატის არსებობა ერთ ადგილზე, მაგრამ ამ შემთხვევაში არჩევნები მოცემულ საარჩევნო ოლქში არ ტარდება. კანდიდატების რეგისტრაციის ვადის დამთავრების შემდეგ წამოყენებული კანდიდატი არჩეულად ცხადდება ხმის მიცემის გარეშე. ინდოეთის პარლამენტში ჩატარებული ზოგიერთი არჩევნების დროს ყოფილა შემთხვევები, რომ ამ წესით რამდენიმე ადამიანი აურჩევიათ. აფრიკის ქვეყნებში, სადაც ერთპარტიული სისტემა არსებობს, ამ გზით „აირჩიეს“ რამდენიმე პრეზიდენტი.

წინასაარჩევნო კამპანია. კანდიდატების წამოყენება მათი რეგისტრაციით მთავრდება, რის შემდეგაც იწყება სააგიტაციო (წინასაარჩევნო) კამპანია. წინასაარჩევნო აგიტაცია მიმდინარეობს შემდეგი ფორმებით:

- კანდიდატების შეხვედრები ამომრჩევლებთან;
- კანდიდატების, მათი მომხრეების, ოპონენტების გამოსვლა რადიოთი, ტელევიზიით, პრესით;
- ტელედებატები კანდიდატებს შორის;
- მიტინგები;
- პიკეტირება;
- ბეჭდური პროდუქციის (ფურცლების, პლაკატების, წერილების) გავრცელება და ა.შ.

ამ სტადიაზე კონკურენტი პარტიები და კანდიდატები მაქსიმალურად აქტიურობენ, ისინი ყველანაირად ცდილობენ დაარწმუნონ ამომრჩევლები თავიანთ უპირატესობაში მასმედიის საშუალებების, რეკლამის, თვალსაჩინო აგიტაციის, ამომრჩევლებთან უშუალოდ კანდიდატის და მისი ნდობით აღჭურვილი პირების კონტაქტით. სააგიტაციო კამპანია დიდ ზეგავლენას ახდენს ამომრჩეველთა გადაწყვეტილებაზე, მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს პრეტენდენტთა წარმატებას ან წარუმატებლობას. ამიტომ მის ორგანიზაციასა და ჩატარებას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა.

კანდიდატის (პარტიის) საარჩევნო კამპანიის წარმართვისა და უმთავრესად მისი სააგიტაციო ეტაპისათვის იქმნება სპეციალური შტაბი, რომელშიც ჩვეულებრივ შედიან მთავარი განმკარგულებელი, ფინანსური აგენტი, პრესმდივანი, პოლიტიკური ორგანიზატორი,

კამპანიის გრაფიკის კოორდინატორი, ტექნიკური მდივანი და თანაშემწეები. შტაბთან მჭიდრო კავშირში არიან ნდობით აღჭურვილი პირები, კანდიდატის მხარდამჭერი ჯგუფი, სოციალურ-პოლიტიკური უზრუნველყოფის ჯგუფი, რომლებიც პროფესიონალი პოლიტოლოგების, სოციოლოგების, ფსიქოლოგების, იურისტებისა და იმიჯმეიკერებისგან შედგებიან, აგრეთვე მოხალისეები და აგიტატორები, კამპანიის სპონსორები და ზოგიერთი სხვა მისი აქტიური მონაწილე.

თანამედროვე სააგიტაციო კამპანიები ჩვეულებრივ მეცნიერული რეკომენდაციებისა და შემუშავებული გეგმის შესაბამისად მიმდინარეობს. გეგმა მოიცავს ისეთ ელემენტებს, როგორცაა პოლიტიკური სიტუაციის ანალიზი და შეფასება, კანდიდატის სუსტი ადგილების განსაზღვრა, კამპანიის სტრატეგია, ტაქტიკა და გრაფიკი, მისი მართვის სტრუქტურა და ბიუჯეტი.

ნებისმიერი არჩევნები მოითხოვს არცთუ მცირე რესურსებს:

- მატერიალურს (ფული, შენობები, ტექნიკა და ა.შ.);
- დროითს (არჩევნების მომზადებისა და ჩატარებისათვის

აუცილებელი და პერსონალის სწავლებისა და საარჩევნო მასალების მომზადებისათვის საჭირო დრო, სტრატეგიისა და ტაქტიკის განსაზღვრისათვის, მატერიალური თანხების თავმოყრისა და თავად კანდიდატის დრო, რაც საარჩევნო კამპანიის საწარმოებლად ესაჭიროება და ა.შ.);

- ადამიანურს (საარჩევნო კამპანიაში მონაწილე ადამიანები)

ასეთი რესურსების გარეშე არჩევნები ან საერთოდ არ შედგება, ან უპირატესობას მისცემს მათ, ვისაც ელექტორალური რესურსები აქვთ: მმართველი დაჯგუფების წარმომადგენლებს, კაპიტალისა და მასმედიის საშუალებების მფლობელებს და ა.შ.

ამომრჩეველზე საინფორმაციო იერიშის შესაზღუდად და იმისათვის, რომ მას თავისუფალი არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობა მიეცეს, მრავალ ქვეყანაში წინასაარჩევნო აგიტაცია შეზღუდულია ხმის მიცემის დღეს ან მთავრდება ერთი დღით ადრე.

§ 5. არჩევნების დაფინანსების საკითხები

საარჩევნო კამპანიების დორეგულირებას ზრდის მიზნები.

საარჩევნო კამპანია ყველგან სულ უფრო და უფრო ძვირადღირებული ღონისძიება ხდება. ამას ობიექტური და სუბიექტური მიზეზები

განაპირობებს. მაგალითად, თითქმის ყველა ქვეყანაში მიმდინარე ინფლაციის გამო გაძვირება ობიექტურ ხასიათს ატარებს. არჩევნები წარმოდგენელია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების გარეშე, მას კი სულ უფრო მეტი თანხა ესაჭიროება.

ობიექტურის გარდა, არსებობს სოციალურ-პოლიტიკური მიზეზებიც. პოლიტიკა თავად იქცევა ბიზნესის სფეროდ. პოლიტიკურ თანამდებობებს შეუძლია ეკონომიკური სარგებლის მოტანა: სახელმწიფო შეკვეთები და საგადასახადო შეღავათები და ა.შ. ეს პოლიტიკაში გარდაუვალად იზიდავს ბიზნესის წარმომადგენლებს, რომლებიც ცდილობენ პოლიტიკური „სახურავის“ უზრუნველყოფას.

სულ უფრო მეტი თანხები სჭირდება უშუალოდ საარჩევნო კამპანიის ჩატარებას, საზოგადოებრივი აზრის შესწავლასა და მონაცემების ანალიზს, საარჩევნო რეკლამას. ყველაფერი ეს მილიონები ჯდება.

საარჩევნო კამპანიის დაფინანსების წყაროები. საარჩევნო კამპანიისათვის აუცილებელი თანხები რამდენიმე ძირითადი წყაროდან გროვდება:

- კანდიდატს შეუძლია თავისი საკუთარი ფულის დახარჯვა;
- საარჩევნო კამპანიის დაფინანსება სახელმწიფოს ბიუჯეტიდან;
- შემოწირულობები — ფული, რომელსაც იღებენ კერძო პირების, ფირმების, ბანკებისგან და ა.შ.
- პოლიტიკური პარტიებისგან მიღებული ფული.

უკანასკნელად დასახელებულ წყაროს ზოგჯერ ცალკე არ გამოყოფენ, რადგანაც პარტიების ფული, იგივე შემოწირულობით შეგროვილი ფულია (პარტიების უმრავლესობას არც საწევრო გადასახადები აქვს და არც საწარმოები, რაიმე სხვა სახის შემოსავლის მისაღებად).

რაც შეეხება საკუთარი სახსრებიდან არჩევნების დაფინანსებას, რიგ ქვეყნებში არაერთგზის უცდიათ მათი შეზღუდვა. მაგალითად, 1974 წელს აშშ კონგრესმა მიიღო კანონი, რომლის თანახმადაც კონგრესმენობის კანდიდატებს თავისი ფულიდან შეიძლება დაეხარჯათ არა უმეტეს 25 ათასი დოლარისა, ხოლო სენატორობის კანდიდატებს — არა უმეტეს 35 ათასი დოლარისა. ამერიკელთა უმრავლესობამ ეს აღიქვა, როგორც ადამიანის უფლებების დარღვევა. აღიძრა სასამართლო საქმეები და საბოლოო ჯამში, აშშ-ს უმაღლესმა სასამართლო იგი გააუქმა, როგორც არაკონსტიტუციური.

ყოველ ამერიკულ საარჩევნო კამპანიაზე, რომელიც ორ წელიწადში ერთხელ ტარდება, იხარჯება უზარმაზარი თანხა. სხვადასხვა

გამოთვლებით, სენატში არჩევა, როგორც მინიმუმი, 5 მლნ დოლარი ჯდება. წარმომადგენელთა პალატაში ასარჩევად — ოდნავ ნაკლები. ამ ციფრებთან შედარებით 25—35 ათასდოლარიანი ლიმიტების დაწესება არასერიოზულად გამოიყურებოდა.

ბევრ ქვეყანაში არჩევნების სახელმწიფო სუბსიდირება არსებობს (გერ, სკანდინავიის ქვეყნები; წინასაარჩევნო ხარჯების ნაწილობრივი ანაზღაურების სისტემა არსებობს აშშ-შიც). ერთი მხრივ, ეს სისტემა მიმზიდველია, მაგრამ, მეორე მხრივ, უსამართლო. სუბსიდირება უმეტესწილად ხარჯების 20—30%-ს ანაზღაურებს და, გარდა ამისა, უპირატესობას ანიჭებს მსხვილ პარტიებს. გერ-ში ფული ნაწილდება წინა არჩევნების შედეგების მიხედვით და ამიტომ მსხვილი პარტიები, რომელთაც პარლამენტში ადგილების უმრავლესობა აქვთ, ფულის განაწილების დროს თანხის ძირითად ნაწილს იღებენ.

საერთოდ, გერმანიაში პარტიების სუბსიდირების ძალზედ მარტივი სისტემა არსებობს. სახელმწიფო არჩევნების შემდეგ ყოველ პარტიას თითოეულ მიღებულ ხმაზე 5 მარკას უხდიან. შედეგად, მსხვილი პარტიები მეტს იღებენ, პატარები — ნაკლებს. ზოგს ეს უსამართლოდ მიაჩნია, თუმცა თანხების ამგვარ განაწილებას თავისი ლოგიკა აქვს.

სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი თანხები არასაკმარისია საარჩევნო ხარჯების დასაფარად. მაგალითად, აშშ-ში პრეზიდენტობის კანდიდატი, რომელიც პარტიამ დაამტკიცა, სახელმწიფოსაგან 20 მლნ დოლარს იღებს, რეალური ხარჯები კი 5—6-ჯერ მეტია.

ფულადი სახსრების დიდი ნაწილი კერძო პირებისა და ბიზნესიდან შემოწირულობების სახით მომდინარეობს. მაგალითად, როკფელერების ოჯახმა XX საუკუნეში რესპუბლიკურ პარტიას დაახლოებით 300 მლნ დოლარი შესწირა. ტეხასის სანავთობო კომპანიები რეგულარულად ურიცხავს სახსრებს როგორც რესპუბლიკელებს, ისე დემოკრატებს. ეს თანხები მკვეთრად იზრდება არჩევნების პერიოდებში. არცთუ იშვიათად მსხვილი ფირმები საარჩევნოდ თანხებს ურიცხავს როგორც რესპუბლიკელებს, ისე დემოკრატებს, რათა თავი დაიზღვიონ „შეცდომისაგან“.

წინასაარჩევნო ხარჯების შეზღუდვის მსჯელობები.

ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს წინასაარჩევნო ხარჯების შემზღუდველი ნორმები. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში არის მკაცრი კანონები, რომლითაც კანდიდატების ფონდებში შეტანილი თანხები ათას გირვანქა სტერლინგს არ უნდა აღემატებოდეს და ფორმალურად ამ წესს

არც არავინ არღვევს. მაგრამ დიდი ხანია ნაპოვნია „შემოვლითი გზებიც“. მაგალითად, საარჩევნო კამპანიის დროს თანხების შეგროვებისას დაწესებულია გარკვეული ლიმიტი, რომლის გადაჭარბებაც არ შეიძლება, მაგრამ საარჩევნო კამპანია დიდ ბრიტანეთში მხოლოდ ერთ თვეს გრძელდება, ხოლო არჩევნებისათვის ფულის შეგროვების დაწყება გაცილებით უფრო ადრეც შეიძლება.

არის სხვა ხერხებიც. მაგალითად, არ შეიძლება გარკვეულ თანხაზე მეტის შეტანა პარტიის ანგარიშზე მოცემულ საარჩევნო ოლქში. მაგრამ პარტიის ანგარიშში დედაქალაქშიც არის გახსნილი, სადაც თანხების შეტანა შეზღუდული არაა. ამდენად, პარტიას თავისუფლად შეუძლია თანხების გადასროლა ცენტრალური ოფისიდან იმ ფილიალში, რომელშიც საჭიროდ ჩათვლის. გარდა ამისა, კერძო ფირმებმა შეიძლება სულაც არ გადაარიცხონ თანხები პარტიულ ფონდებში, არამედ დამოუკიდებლად დაიწყონ აგიტაცია „თავისი“ კანდიდატების მხარდასაჭერად. ზოგჯერ ეს აგიტაცია იმდენად დახვეწილი შეიძლება იყოს, რომ კონკრეტული „ადრესატები“ არც სახელდებოდეს (ფარული რეკლამა).

აშშ-ში ცალკეულ მოქალაქეს კონკრეტული პარტიის მხარდასაჭერად შეუძლია გაიღოს არა უმეტეს 25 ათასი დოლარისა, ხოლო კონკრეტული კანდიდატის მხარდასაჭერად — არა უმეტეს 2 ათასი დოლარისა. თუმცა დასაშვებია ანონიმური შენატანებიც, მაგრამ თითოეული ასეთი შენატანი 100 დოლარს არ უნდა აღემატებოდეს.

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ საარჩევნო კამპანიის დაფინანსების ფორმალური შეზღუდვები დიდ ზემოქმედებას ვერ ახდენს, რომელიმე კანდიდატის ან პარტიის სასარგებლოდ სახსრების მობილიზების პროცესზე.

ყველა ქვეყანაში არსებული წესების თანახმად, კანდიდატების მიერ საარჩევნო მიზნებისათვის მიღებული თანხები რეგისტრირებული და დეკლარირებული უნდა იყოს. საარჩევნო კამპანიის დამთავრების შემდეგ ის პირები, რომლებიც პასუხისმგებელნი არიან ფულის გამოყენებაზე, ვალდებული არიან გამოაქვეყნონ ანგარიში ხარჯების შესახებ. ყველა ციფრი (დებეტი—კრედიტი) უნდა ემთხვეოდეს ერთმანეთს. ცხადია, ესაა ოფიციალური ხარჯები. საარჩევნო კამპანიაზე დახარჯულ ჭეშმარიტ თანხებზე კი შეიძლება მხოლოდ სხვადასხვა ვარაუდების გამოთქმა.

ზოგიერთ ქვეყანაში პირდაპირ ასახელებენ იმ სუბიექტებს, რომელთაც არ შეუძლიათ კანდიდატებისათვის დახმარების გაწევა. მაგალითად, კანდიდატს არ შეუძლია რაიმე დახმარების მიღება

უცხოელი მოქალაქეებისგან ან უცხოური საწარმოებისა და ორგანიზაციებისაგან. ზოგიერთ ქვეყანაში აკრძალულია ფულის მიღება მუნიციპალიტეტების, საქალაქო საბჭოებისაგან ე.ი. საჯარო სამართლის იურიდიული პირებისაგან. რიგ შემთხვევებში აკრძალულია ფულის მიღება გასართობი დაწესებულებებისაგან (კაზინოები, კლუბები, სათამაშო სახლები), რადგანაც ითვლება, რომ ეს ფული მთლად „პატიოსანი წარმოშობის“ არაა.

ზემონათქვამიდან გამომდინარე, მოკლედ შეიძლება ითქვას შემდეგი: თავისთავად საარჩევნო კამპანია, თუკი არ იქნება შეზღუდვები, განაპირობებდა იმას, რომ არჩევით ორგანოში იქნებოდნენ მხოლოდ მსხვილი კაპიტალის წარმომადგენლები. მათ მიერ დიდი შენატანები საკუთარი საარჩევნო კამპანიის ჩასატარებლად თავის შედეგს გამოიღებდა. ამიტომ დემოკრატიულ ქვეყნებში კანონით შეზღუდულია კერძო პირების შენატანები პარტიებისა და კანდიდატების წინასაარჩევნო კამპანიის ფონდში, დგინდება თანაბარი შესაძლებლობები კანდიდატებისათვის მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების, განსაკუთრებით ტელევიზიის გამოყენებაში. იზღუდება კანდიდატების მიერ საკუთარი საშუალებების გამოყენებაც. ამასთან ერთად, ზოგიერთ ქვეყანაში სახელმწიფო ნაწილობრივ აფინანსებს წინასაარჩევნო კამპანიაში ღირბი და ახალგაზრდა პარტიების მონაწილეობას, თუკი მათ მოპოვებული აქვთ ამომრჩეველთა მინიმალური, კანონით დადგენილი მხარდაჭერა.

§ 6. ხმის მიცემა და არჩევნების შედეგების შეჯამება

სააგიტაციო კამპანია მთავრდება ხმის მიცემამდე ერთი ან რამდენიმე დღით ადრე. ეს შესაძლებლობას აძლევს ამომრჩევლებს დამოუკიდებლად, გარედან ზეწოლის გარეშე მოიფიქრონ თავიანთი არჩევანი და მიიღონ საბოლოო გადაწყვეტილება, რომელსაც ისინი უშუალოდ არჩევნების დღეს გამოხატავენ.

ხმის მიცემა და მისი შედეგების შეჯამება საარჩევნო პროცესის კულმინაციური და მთავარი ეტაპია. ამ პერიოდში უშუალოდ გამოიხატება მოქალაქეთა ნება, რომლითაც განისაზღვრება ხელისუფლების ორგანოების შემადგენლობა.

ხმის მიცემის პროცედურა ხშირად ძალზედ დაწვრილებით არის

ადწერილი საარჩევნო კანონებში, რათა გამოირიცხოს კანონის მოთხოვნების განსხვავებული ინტერპრეტაცია და შესაძლო დარღვევები, წამოჭრილი დავები კი მაქსიმალურად სამართლიანად გადაწყდეს.

ხმის მიცემა მიმდინარეობს საარჩევნო უბნებში არჩევნების დღეს, ჩვეულებრივ 8 საათიდან 22 საათამდე.

შარული ღა ღია ხმის მიცემა. თავად ტერმინი „ხმის მიცემა“ წარმოდგება ანტიკური სპარტადან, სადაც სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო ყალიბდებოდა მოქალაქეთა საერთო კრებაზე საერთო წამოძახილების გზით. არჩეულად ითვლებოდა ის, ვისი მხარდამჭერებიც ყველაზე ხმამაღლა იყვირებდნენ. ანტიკური ათენიდან ჩვენამდე მოაღწია სიტყვა „ურნამ“. სწორედ ურნაში უშვებდნენ ძველი ათენელები თავიანთ თეთრ ან შავ კენჭებს (აქედანვეა ტერმინი „კენჭისყრა“) ხმის მიცემის დროს. შავი კვა წინააღმდეგ ხმის მიცემას ნიშნავდა.

ჩვენს დროში ხმის მიცემა ხორციელდება ქალაქის საარჩევნო ბიულეტენის ან სპეციალური საარჩევნო მანქანების მეშვეობით. ეს უკანასკნელი ხერხი გაცილებით უფრო ფართოდაა გავრცელებული. არის ხმის მიცემის არატრადიციული ფორმებიც. ასე მაგალითად, ადგილობრივი არჩევნების დროს უგანდაში გათვალისწინებულია სოფლის ცენტრალურ მოედანზე ამომრჩეველთა გამწკრივება კოლონებად. გამარჯვებულად ითვლება ის კანდიდატი, რომლის უკანაც უფრო დიდი კოლონა განლაგდება. აკრძალულია უკან მოხედვა და კოლონიდან კოლონაში გადაარბენა.

ღია ხმის მიცემა დამახასიათებელია ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელი პოლიტიკური კულტურის მქონე საზოგადოებისათვის. ცნობილია, მაგალითად, როდესაც ნაპოლეონმა გადაწყვიტა თავისი დიქტატურის „დაკანონება“ პლებისციტის მეშვეობით, ხმის მიცემა ხდებოდა ღიად, ხელისუფლების მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ, ხოლო არმიაში ხმის მიცემა ერთობლივად, ბატალიონების მიხედვით ხორციელდებოდა.

ღია ხმის მიცემა ჩვენს დროში უკვე ძალზე დიდი იშვიათობაა. სვაზილენდში ამომრჩევლები „ფეხებით აძლევენ“ ხმას, გადიან ერთ-ერთ კარებში, სადაც მათ უცდიან „ამრჩევთა“ კოლეგიაში ასარჩევი კანდიდატები, რომლებიც შემდეგ აირჩევენ პარლამენტარებს. დასავლეთ სამოაში უხუცესები ხმას აძლევენ თავისი ოჯახის ყველა წევრის მაგივრადაც. არცთუ დიდი ხნის წინათ ზაირში პარლამენტის წევრების არჩევა შემდეგი წესით ხდებოდა: ქალაქის მოედნებზე

მოქალაქეები შეძახილებით გამოხატავდნენ თავიანთ მხარდაჭერას იმ კანდიდატებისადმი, რომელსაც მერი სიის მიხედვით კითხულობდა.

ხმის მიცემის ტიპები. შეიძლება გამოიყოს ხმის მიცემის სამი ძირითადი ტიპი: ალტერნატიული, კომპლიატიური და ლიმიტირებული.

ალტერნატიული ხმის მიცემის დროს ამომრჩეველს აქვს ერთი ხმა, რომელიც მან შეიძლება მისცეს კანდიდატის (პარტიის) წინააღმდეგ ან მხარი დაუჭიროს მას.

კომპლიატიური ხმის მიცემის დროს ამომრჩეველს აქვს უფრო მეტი ხმა, ვიდრე რეგისტრირებული კანდიდატების რაოდენობაა. ამომრჩეველს უფლება აქვს თავისი ყველა ხმა მისცეს ერთ კანდიდატს ან ერთ პარტიას, ან გაანაწილოს ხმები თავისი სურვილის მიხედვით.

ლიმიტირებული ხმის მიცემა ნიშნავს, რომ ამომრჩეველს უფრო ნაკლები ხმები აქვს, ვიდრე რეგისტრირებული კანდიდატების რაოდენობაა. ამომრჩეველს შეუძლია თავისი ხმები მისცეს ერთ კანდიდატს ან გაანაწილოს მათ შორის თავისი შეხედულებების მიხედვით.

არსებობს ხმის მიცემის ჩამოთვლილი ტიპების სხვა ვარიანტებიც:

საარჩევნო ბიულეტენები. ევროპაში ამომრჩევლები ხმას აძლევენ საარჩევნო ბიულეტენების დახმარებით — ესაა სპეციალური ფურცელი, რომელზედაც აღნიშნულია კანდიდატების გვარები. მოქალაქე, ასეთი ბიულეტენის მიღების შემდეგ, მასზე სვავს კანონით დადგენილ ნიშანს, რომლითაც ცხადი ხდება, თუ ვის ირჩევს და ვის წინააღმდეგ აძლევს ხმას.

საზღვარგარეთის ქვეყნების უმრავლესობაში გამოიყენება **ოფიციალური ბიულეტენები**, რომელთაც სახელმწიფო ორგანოები ბეჭდავენ. ყველა ბიულეტენს ერთნაირი ფორმა აქვს, რათა დაცულ იქნეს არჩევნების ფარულობა და მოქალაქემ მარტო შინაარსს მიაქციოს ყურადღება. როგორც წესი, ყველა პარტიის კანდიდატები შეყავთ ერთ ბიულეტენში — ზოგჯერ ანბანური რიგით, ზოგჯერ რაიმე სხვა პრინციპის მიხედვით. ზოგჯერ საარჩევნო ბიულეტენში მიუთითებენ მხოლოდ კანდიდატის გვარს, სხვა შემთხვევებში კი შეაქვთ უფრო დაწვრილებითი მონაცემები: პროფესია, პარტია, რომელმაც კანდიდატი წამოაყენა ან მხარს უჭერს მას.

ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს ე.წ. **არაოფიციალური ბიულეტენების** სისტემა. ამ სისტემის თანახმად, სახელმწიფო არ ბეჭდავენ

ბიულეტენებს და კანდიდატი ვალდებულია თავად იზრუნოს მასზე. საფრანგეთში კანდიდატი თავად ბეჭდავს ბიულეტენებს, საარჩევნო უბნებში მისული ამომრჩევლები კი ირჩევენ იმ კანდიდატის ბიულეტენს, რომელსაც ხმას აძლევენ.

ნორვეგიაში გამოიყენება ჩვეულებრივი ოფიციალური ბიულეტენები. მაგრამ ამასთან ერთად, იქ არსებობს საკმაოდ საინტერესო წესიც. ამომრჩეველმა ბიულეტენის ნაცვლად შეიძლება აიღოს სუფთა ფურცელი და ზედ დაწეროს, თუ ვის აძლევს ხმას.

საარჩევნო მანქანები. აშშ-ში საარჩევნო უბნების ნახევარზე მეტში არის სპეციალური საარჩევნო მანქანები. ეს მანქანები სხვადასხვა შტატებში სხვადასხვანაირია. თუმცა, ნებისმიერ შემთხვევაში, ის საკმაოდ მარტივი მექანიზმია: საჭიროა დილაკზე ხელის დაჭერა ანდა ბერკეტის ჩამოწევა. ეს მოიგონეს იმ მიზნით, რომ გამოირიცხოს ბიულეტენების გაყალბება. დილაკზე მხოლოდ ერთხელ შეიძლება თითის დაჭერა. საარჩევნო მანქანები ხმის მიცემის კაბინებშია განთავსებული და თავად ხმის მიცემა ფარულია.

ხმის მიცემის პროცესი. ხმის მიცემის ძირითად ადგილს საარჩევნო უბნები წარმოადგენს, თუმცა ზოგიერთ ქვეყნებში, მაგალითად, შვედიაში, ნებადართულია ხმის მიცემა სახლში და ფოსტით. ზოგიერთ ქვეყანაში (ავსტრია, ავსტრალია, ბელგია, იტალია, გერმანია და სხვა) ხმის მიცემა განიზილება არა მარტო როგორც უფლება, არამედ როგორც მოქალაქეთა ვალდებულება. მასში მონაწილეობის მიუღებლობისათვის გათვალისწინებულია ფულადი ჯარიმები, საზოგადოებრივი დაგმობა ან სხვა სასჯელი. სხვა ქვეყნებში (მაგალითად, აშშ) ხმის მიცემა ნებაყოფლობითი საქმეა.

კენჭისყრაზე დაიშვებიან ის ამომრჩევლები, რომლებიც ამომრჩეველთა სიაში არიან შეტანილი. საარჩევნო უბანში გამოცხადების შემდეგ ამომრჩეველი წარმოადგენს პიროვნების დამადასტურებელ რაიმე დოკუმენტს, სიაში მისი გვარის გასწვრივ კეთდება აღნიშვნა, რომ მოცემულმა ამომრჩეველმა ბიულეტენი მიიღო. იმ ქვეყნებში, სადაც არის სპეციალური საარჩევნო ბარათი, აღნიშვნა იმის თაობაზე, რომ ამომრჩეველმა ხმა მისცა, ამ მოწმობებში კეთდება. ზოგიერთ ქვეყანაში (პირველ რიგში განვითარებულ ქვეყნებში) ხმის მიცემის შემდეგ ამომრჩეველს ხელზე უკეთდება ნიშანი სპეციალური საღებავით, რომლის ჩამორეცხვაც ორი-სამი დღის განმავლობაში შეუძლებელია. ეს კეთდება იმისათვის, რომ ამომრჩეველმა რამდენჯერმე არ მისცეს ხმა.

ზოგიერთ ქვეყანაში ხმის მიცემა ხდება ამა თუ იმ პარტიის ან კანდიდატის ბიულეტენის არჩევის გზით. საილუმლოების შესანარჩუნებლად, ამომრჩეველი კაბინაში შესვლის შემდეგ ირჩევს იმ კანდიდატის ან პარტიის ბიულეტენს, რომელსაც ხმას აძლევს და მას სპეციალურ კონვერტში დებს. შემდეგ კონვერტს აწებებს და აბარებს საარჩევნო უბანში მყოფ სპეციალურ მოხელეს, რომელიც კონვერტს ურნაში ჩაუშვებს. ასეთი სისტემა არსებობს ესპანეთში.

იმ ქვეყნებში, რომლებშიც დიდია წერა-კითხვის უცოდინარი ამომრჩეველის რაოდენობა, საარჩევნო ბიულეტენებში კანდიდატების გვარების გარდა, შეტანილია მათი პარტიების სიმბოლოებიც.

რიგ ქვეყნებში ყოველი პოლიტიკური პარტია, გარდა სიმბოლიკისა, არეგისტრირებს თავის ფერსაც და ბიულეტენები შეიძლება სხვადასხვა ფერის იყოს. მაგალითად, ბულგარეთში ყოველ პარტიას თავისი ფერი აქვს. ზოგჯერ ისეც ხდება, რომ ფერები აღარ ყოფნით და ფერთა შეხამებები მოსაძებნი. განსაკუთრებით „რთული მდგომარეობა“ პარტიების გათიშვის შემდეგ იქმნება ხოლმე. ამრიგად, ხმის მიცემის დროს გამოიყენება როგორც გრაფიკული სიმბოლიკა, ისე ფერთა გამაც.

როგორც უკვე ითქვა, ზოგიერთ ქვეყანაში დაშვებულია **ხმის მიცემა ფოსტით**. ასე აძლევს ხმას ის მოქალაქეები, რომლებიც სამსახურებრივი ან სხვა მიზეზების გამო თავიანთ საცხოვრებელ ადგილზე არ იმყოფებიან. ფოსტით ხმის მიცემას ითვალისწინებს გერმანიის კანონმდებლობა. ასეთი საფოსტო გზავნილი უფასოდ იგზავნება მარკის დაკრის გარეშე. გარდა ამისა, კონვერტში ბიულეტენის გარდა ხმის მიცემის უფლების თაობაზე გაცემული მოწმობაც უნდა ჩაიდოს. კონვერტი იგზავნება ამომრჩეველის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. ფოსტით გაგზავნილმა ხმამ, იმისათვის რომ ჩათვალოს, არჩევნების დღეს გარკვეულ საათამდე უნდა მიაღწიოს.

რიგ ქვეყნებში დაშვებულია **ხმის მიცემა მინდობილობით**, რომელიც დადასტურებული უნდა იყოს სპეციალური თანამდებობის პირების მიერ: ნოტარიუსის ან რიგ შემთხვევებში სხვა სახელმწიფო მოხელეების (მაგალითად, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების თანამშრომლების) მიერ. ჩვეულებრივ, მინდობილობით ხმას აძლევს ნათესავები. ერთ ადამიანს არ შეუძლია ორზე მეტი მინდობილობის მიღება.

ყველა ქვეყნის საარჩევნო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ხმის მიცემის დროს დახმარების გაწევას იმ პირებისათვის, რომელთაც ფიზიკური ნაკლის გამო არ შეუძლიათ ბიულეტენის თავად შევსება.

ჩვეულებრივ, მათ ეხმარებიან ან ნათესავები, ან საარჩევნო უბნებში მყოფი მოსამსახურეები.

მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობის კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს „მოძრავი ურნები“ სახლების ჩამოვლას, რათა ხმა მისცენ იმ მოქალაქეებმა, რომელთაც ავადმყოფობის გამო ვერ შეძლეს საარჩევნო უბნებში მისვლა.

ხმის მიცემის შედეგების შეფასება. ხმის მიცემის დამთავრების შემდეგ, საარჩევნო კომისია ან სხვა სპეციალური საარჩევნო ორგანო მისი შედეგების შეჯამებას იწყებს. ხმის მიცემასა და მისი შედეგების შეჯამებას შორის არ უნდა იყოს წყვეტილობა ან შეფერხება, რადგანაც ეს შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სხვადასხვა სახის ფალსიფიკაციისათვის. საერთაშორისო პრაქტიკაში ყველაზე ხშირად გვხვდება ხმის მიცემისა და დათვლის წესების ისეთი დარღვევები, როგორიცაა ზედმეტი საარჩევნო ბიულეტენების დამზადება და გამოყენება, რომელიმე კანდიდატისათვის ხმების პირდაპირი მიწერა, არასასურველი კანდიდატისათვის მიცემული ბიულეტენების ამოღება და ა.შ.

იმისათვის, რომ თავიდან ავიცილოთ მსგავსი ფალსიფიკაციები და უზრუნველყოთ მოქალაქეთა ნდობა არჩევნების შედეგებისადმი, აუცილებელია საიმედო კონტროლი ხმის მიცემასა და მისი შედეგების შეჯამებაზე. ამის უზრუნველყოფა ხდება სხვადასხვა ღონისძიებების გზით:

- ისეთი საარჩევნო კომისიის შექმნით, რომელიც კონკურენტული პარტიების ნდობით სარგებლობს;
- ხმების დათვლას ესწრებიან პარტიებისა და კანდიდატების წარმომადგენლები;
- ხშირია ასევე დამოუკიდებელი, მათ შორის საერთაშორისო დამკვირვებლების გამოყენება;
- ხმის მიცემის შედეგების დამოუკიდებელი, პარალელური შეჯამება, რაც შეიძლება ერთად ან ცალ-ცალკე განახორციელონ პარტიების, მასმედიის, ეკლესიის წარმომადგენლებმა, ავტორიტეტულმა ადგილობრივმა ან საერთაშორისო მეთვალყურეებმა.

ხმების დათვლის დროს დგინდება ოქმში მიცემული ხმების საერთო რაოდენობა, ბიულეტენები ლაგდება იმ კანდიდატების ან პარტიების მიხედვით, რომელთაც ამომრჩევლებმა დაუჭირეს მხარი. შედეგება ოქმი, რომელშიც აღინიშნება ხმის მიცემის შედეგები. საარჩევნო უბნებში შედგენილი ოქმები იგზავნება ზემდგომ საარჩევნო კომისიებში, სადაც ხდება საბოლოო შედეგების შეჯამება.

ხმების დათვლა ხდება:

- თავიდან საარჩევნო უბნებში;
- საარჩევნო უბნების მონაცემები იგზავნება საოლქო საარჩევნო კომისიებში, სადაც ხდება ოლქში არჩევნების შედეგების დადგენა;
- ოლქების არჩევნების შედეგები იგზავნება ტერიტორიულ საარჩევნო კომისიაში, სადაც მათ საფუძველზე განისაზღვრება არჩევნების შედეგები პროვინციაში;
- ტერიტორიული საარჩევნო კომისიები ავზავნიან მონაცემებს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში, რომელშიც განისაზღვრება არჩევნების შედეგები მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

ზოგჯერ ხმების დათვლა ხორციელდება ავტომატიზებული კომპიუტერული სისტემებით, რომელიც ყოველ ხმას მყისვე აფიქსირებს. არჩევნების შედეგები ცნობილი ხდება საარჩევნო უბნების დახურვიდან 5–10 წუთის შემდეგ.

არჩევნების საბოლოო შედეგები (და მანდატების განაწილება) განისაზღვრება ქვეყანაში მიღებული საარჩევნო სისტემის მიხედვით.

საარჩევნო თაღლითობანი. არჩევნების მსვლელობასა და შედეგებზე საიმედო კონტროლის არარსებობამ შეიძლება ის გადააქციოს მანიპულირების ინსტრუმენტად, მოქალაქეთა თვალში მოახდინოს მისი კომპრომეტირება, წარმოშვას მასობრივი პროტესტი და გაამწვავოს სიტუაცია. ამიტომ არჩევნების გამჭვირვალობა, რაც გულისხმობს მთელი საარჩევნო პროცესის ღიაობას დაკვირვებასა და კონტროლისათვის საზოგადოებრიობის, თავად პოლიტიკური კონკურენტებისა და დამოუკიდებელი დამკვირვებლების მხრიდან მისი დემოკრატიულობის უმნიშვნელოვანესი პირობაა.

საარჩევნო კანონმდებლობის განზრახ დარღვევას იმ პირების მიერ, რომელთაც ევალებათ მისი ორგანიზება და ჩატარება, საარჩევნო თაღლითობა ეწოდება. მისი მიზანია არჩევნების შედეგების გაყალბება, უკანონო შედეგის დაფიქსირება. საარჩევნო თაღლითობის არსი ისაა, რომ გამარჯვებულად ცხადდება არა რეალურად გამარჯვებული პარტი ან კანდიდატი, არამედ ის კანდიდატი ან პარტია, რომლის სასარგებლოდაც სჩადიან თაღლითობას.

საარჩევნო თაღლითობის სახეები მრავალფეროვანია, მაგრამ ნებისმიერი ამგვარი მოქმედება დაიყვანება ერთზე: საარჩევნო დოკუმენტებში გაჩნდეს დამახინჯებული მონაცემები. საარჩევნო თაღლითობების ხარისხი სხვადასხვა ქვეყნებში განსხვავებულია. თავის დროზე, ამ მხრივ „განთქმული“ იყო ლათინური ამერიკის ქვეყნები.

დღეს ამგვარ ქვეყნებს შორის ლიდერობს ფილიპინები, ტაილანდი, იაპონია და აზიის სხვა სახელმწიფოები.

არჩევნების კანონმდებლობის ხშირ და დამახასიათებელ დარღვევას წარმოადგენს საარჩევნო ურნებში ჩაშვებული „უკანონო“ ბიულეტენები, როდესაც დათვლის დროს უფრო მეტი ბიულეტენი აღმოჩნდება, ვიდრე რეგისტრირებული ამომრჩეველი. ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა ასეთი მდგომარეობიდან შემდეგ გამოსავალს აწესებს: ბიულეტენთა საერთო რაოდენობიდან ალაღბედად იღებენ „ჭარბ“ ბიულეტენებს, დანარჩენებს კი თვლიან და აჯამებენ არჩევნების შედეგებს.

ხშირად მიმართავენ ხოლმე, რომელიმე კანდიდატის სასარგებლოდ ხმების ხელოვნურად გადიდებასაც, მაგალითად, სხვა კანდიდატის ხმების მისთვის მიწერით. საარჩევნო დანაშაულობებს შორის არის ამომრჩეველთა მოსყიდვა და დაშინება. ზოგჯერ იცვლება მთელი დალუქული ტომრები იმ ტომრებით, რომლებშიც ფალსიფიცირებული ბიულეტენებია, სასურველი „შედეგით“. დარღვევათა განაოვლინებას შეიძლება მოჰყვეს არჩევნების შედეგების უკანონოდ გამოცხადება.

საარჩევნო თაღლითობაში მხილებული პირებისთვის ზოგ შემთხვევაში აღმინისტრაციული, ზოგჯერ კი სისხლის სამართლის სასჯელია გათვალისწინებული. იაპონიაში ყოველი არჩევნების შემდეგ, რამდენიმე ასეულ ადამიანს აძლევენ პასუხისმგებლობაში.

ზოგჯერ გამოიყენება „მკვდარი სულები“, როდესაც ამომრჩეველთა სიები განგებ არ ახლდება და წასული ან გარდაცვლილი მოქალაქეების მაგივრად ხმას აძლევენ საარჩევნო უბნების თანამშრომლები.

ევროპის ქვეყნებში საარჩევნო თაღლითობა საკმაოდ იშვიათად გვხვდება. რაც შეეხება აშშ-ს, იქ საარჩევნო მანქანების შემოღება საარჩევნო თაღლითობის წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობამ განაპირობა. ამგვარი მანქანები მართლაც აძნელებენ არჩევნების შედეგების ფალსიფიცირებას.

შეიძლება ისეც მოხდეს, რომ არჩევნების შემდეგ არჩეულებმა დაივიწყონ თავიანთი დაპირებები და პასუხისმგებლობა, რადგანაც თავიანთი წარმომადგენლების შრომის შეფასებას მოქალაქეები შეიძლება მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ ანუ მომავალი არჩევნების დროს.

კითხვები და დაკავლებები:

- რა არის საარჩევნო პროცესი?
- რა ძირითადი სტადიები გამოიყოფა საარჩევნო პროცესში?

- რა გავლენას ახდენს არჩევნების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარემო საარჩევნო პროცესზე?
- როგორ ხდება არჩევნების დანიშვნა?
- დაახასიათეთ საარჩევნო ოლქების შექმნის ძირითადი პრინციპები;
- როგორ იქმნება საარჩევნო ოლქები და რა ძირითადი ფუნქციები ეკისრებათ მათ?
- დაახასიათეთ ამომრჩეველთა რეგისტრაციის სისტემები;
- დაახასიათეთ კანდიდატების წამოყენებისა, და რეგისტრაციის ძირითადი წესები.
- რა მეთოდებით შეიძლება თავიდან ავიცილოთ ხმის მიცემის პროცესისა და არჩევნების შედეგების გაყალბება?
- რა წყაროებიდან ხდება საარჩევნო კამპანიის დაფინანსება?

რა წავიკითხოთ:

• **ა. დეშეტრაშვილი. ამერიკის შეერთებული შტატები: პრეზიდენტის არჩევნები თბ.: თსუ გამომცემლობა, 1988. — 52 გვ.**

ნაშრომში განხილულია აშშ პრეზიდენტის არჩევნების რეგულირების სამართლებრივი ასპექტები, პრეზიდენტის არჩევნების სტადიები (კანდიდატების წამოყენება, დემოკრატიული და რესპუბლიკური პარტიების ეროვნული ყრილობები, წინასაარჩევნო კამპანია, ამომრჩეველთა კოლეგიის ფორმირება, პრეზიდენტის კანდიდატებისათვის კენჭისყრა), მოცემულია საპრეზიდენტო არჩევნების კლასობრივი დახასიათება, დახასიათებულია აშშ პრეზიდენტები, განხილულია 1988 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების თავისებურებანი.